THE UNIVERSITY OF JORDAN
LIBRARY
ACC. NO. 72115
CLASS NO.
DATE 6 MAY 1975

חותם

מס' 38 (245) שנה ה'
ד' תשרי תשל"ד 20 בספטמבר 1974

המערכת והמנהלה: בית "על המשמר" רח' בן־אביגדור 4 תל־אביב. המען למכתבים: תגובות והערות: שירות "שק ושולי" תל־אביב. עורך ראשון: בצלאל דב ז"ל.

העורך: ישראל זמיר; עריכה גראפית: "סיס"; צלמת: ריבה סגל; מזכירה: נוריה לבנר; חברי המערכת: י' אופן, צ. בן־שלום, מ. גילת, ד נפן, נ. חנוך, ר. מרוז, י' סובול, ס מנוניות, י' פאוץ נ. קונן, ת. ריז, ח. שור

בגליון זה:

גם תפילה זו — שלמה ניצן	2
הערכת מצב, ראיון עם מ. עמית — חיים שור	3
להלך טייס — משה טלמון	5
אילו... —	6
בלי רחמים בבקשה — דורית גפן	8
אבא יצא למלחמה — ישראל זמיר	10
יום ריבה יום מבינה — משה מנחם	14
עלי זכרון המנוסים לנצח — שלומית טייב	16
סיפור ליום הכיפורים — גיורא מנור	17
שירים: אברי בן־שלום, עדה שער, יהושע סובול, יוסף גלאור, לורה, אהרון בכר	18
שירורי הדויד	22
המלצות הלימודיות והגבלות	23
עולם מוזר	24

שלמה ניצן

גם תפילה זו

הטנקים מתפלשים בחול, מתכסים בחול – הם עצמם נהפכים לגושי־חול שועטים בחול, הפולטים מאחוריהם עשן־חול סמיך וקול נהמה בוקע מתוכם. אולי התחלפו השיטות, אולי יישמו לקחים ומעונה שוב לא „שניים קדימה ואחד מאחור", וכן להיפך. אולי דגש־יתר לחפרפרי החי"ר על הזלדות שבין הטנקים. אך שדה־המערכה נשאר, בעיקרו ובכללו, אותו שדה מכל המלחמות. וגם ההרים הניצבים מנגד ומסביב, וכן להט הכבשן הבוער בפנים ובחוץ. וגם הם עצמם, הלא הם עצמם מאז ומשכבר – הטנקים מכל המלחמות, בזה המידבר עצמו. פלדה זוכרת פלדה. פלדה מולידה פלדה, דור לדור.

השלווה הגדולה אשר מסביב (גם היא – מימות דור) בוודאי שמדומה היא: נשימתו של העולם כנשימת שודד שלא חדלה, אף על פי שאין חשים בה. כביכול לא־כלום ושום אויב אינו נראה בעין. אך כיפת השמיים מעל פני הארץ הקטנה הזאת מוקפת לועי־טרף שוחרים לטרף.

קולות הירי הנשמעים – לא, לא קולות של מלחמה הם, של אימונים. בכל מקום, יומם ולילה, בצפון ובדרום, על סלעי הבזלת, בחולות שפלת החוף, בערבה וגם במידבר הגדול ידוע־המלחמות אשר בדרום. אם על פי ההרגשה – כל הארץ מחנה אימונים אחד, ברציפות ובחזקה וללא הפוגה.

מן הסתם ככה גם על פני הים.

בהרהור ראשון – מתחזק חלב: כל העם צבא. בהרהור שני – חרי לך כבר בזה עצמו הצלחה לאויב, המאלץ אותנו, באיום בלבד, עם שלם להיהפך צבא סגור במצור. הים פתוח והשמיים מעלינו פתוחים גם הם בשביל לצאת ולבוא, בשביל הבאים־לראשונה, ובשביל מגורשים החוזרים הביתה. וכמה טוב פתאום – טוב מאוד חזק מאוד – שיש בית למגורשים שלנו לשוב אל ביתם שלהם.

אך ההרגשה מתחזקת גם כן – כמו להכעיס, כמו להודות בתבוסה: בתוך מצור. סגורים, נפשית וגם בפועל־ממש. לבדד ישכון. לשוב ולהתחפר בכוח ובשנאה כמו מימים ימימה, כמו הטנק המתכסה חול ומתבולל בחול לחיות עימו אדמה אחת – ואישו נצורה בלועיו. לחידחק לחיות כאלה – על כרחנו, בוודאי על כרחנו – בהרהור שלישי, כבר גם זו הצלחה לאויב.

ואז הכל נועק בקרבך להרים את הראש בכל הכוח ועד כמה שרק אפשר להתאמץ מאוד לראות שתי אמות קדימה. אנו לעצמנו עם עצמנו – עד כמה שרק שרק אפשר – לא להינתן להעצב לפי צלם רצונם. עד כמה שאפשר – לא להיות מובסים בקרב הסמוי־הגלוי הזה. בלב ונפש, כן, כי בנפשנו הוא. אך אף לא לרגע אחד לא לחדול לדעת כי העיקר, כי משאת־הנפש משכבר – נשארה כמו בראשית. הדרך מלפני ימי דור בפתח המאה – לחיותנו אחרת: לא עדת בשבי ארץ התשות בגלות, ואם נגזר עם במצור בשבי עמי העולם – לא הנפש. עד כמה שאפשר – לא.

וביום כיפורים זה, השונה מלפני שנה מכל יום כיפורים מעתה ועד עולם – תישמע־נא, ביום התפילות, גם תפילה זו.

וביתר שאת.

ראיון עם אלוף (מיל.) מאיר עמית | ראיין חיים שור

הערכת מצב

מאיר עמית נולד ב־1921, בטבריה. חבר קיבוץ אלונים לשעבר. איש הגנה ותיק. מפקד פיקוד־הדרכה, ראש אג"ם, ראש אגף המטה־הכללי, מפקד פיקוד המרכז והדרום. משנת 1961 ראש אמ"ן. ב־1963 נתמנה כראש המוסד־המרכזי למודיעין ותפקידים מיוחדים. מ־1968 מנהלה הכללי של חברת „כור". דומה כי ה„רקורד" שפרשנו עושה אותו לאחד מבכירי־הסמכא בשאלות שביקשנו להן תשובה, והקשורות למלחמת יום־הכיפורים. אך משנוכחנו לדעת שאין עם ליבו לעסוק בכך, ביצענו תפנית וכיוונו את שאלותינו אל ההווה ואל העתיד. אר־או פרש לפנינו מישנה סדורה של הערכות והשקפות, כפי שמוגשת בזה.

שנה לאחר מלחמת יום־הכיפורים. מה ארע לדעתך בעולם הערבי?

מה שקרה ביום־הכיפורים קשור לתהליך שהחל עוד לפני המלחמה. מלחמת יום־הכיפורים גרמה לתאוצת־יתר של התהליך הזה. הנקודה העיקרית שקורית בעולם הערבי איננה בשטח הצבאי אלא בשני שטחים: בשטח הכלכלי — ההתעשרות של ארצות־ערב ממקורות הנפט, שהגיעה לממדים ולכמויות שקשה להעריך אותם. והדבר השני קשור לעובדה שארצות־ערב הצליחו להתגבר על חילוקי־דעות פנימיים, לפחות באופן טאקטי, וללכת ב־כיוון אחד.

היש קשר בין שני הגורמים האלה?

אלה שני גורמים עצמאיים. הכוח הכלכלי היה קיים, ולו שני ביטויים: האחד — עצם העובדה שסוחרים (סוגרים „שיברים", פוטנציאלית והו כוח רב, כיוון שהוא בעל גמישות מסויימת; לאחד לתת ולשני לא לתת, ואפשר לשחק עם העניין הזה.

ההיבט השני — הכסף העומד מאחורי הנפט, שב־אמצעותו אפשר להשיג דברים רבים. היכולת לנצל את הכוח הזה, שבעבר לא נוצל בשל ניגודים בין פייצל לבין אסד ובין פייצל לבין סאדאת. לכאורה פייצל צריך לדעת שאם אסד וסאדאת באמת יתחזקו — הוא באמת גמור. אינני בטוח אם היכולת הזאת היא לטווח ארוך, זהו תהליך שתחילתו עוד לפני מלחמת־יום־הכיפורים.

כשפרצה המלחמה לא הייתי בארץ. המלחמה תפסה אותי בחוץ־לארץ. תגובתי הראשונה היתה — טוב שזה קרה עכשיו, מפני שאילו הדבר הזה היה קורה בעוד כמה שנים, צבירת הכוח שלהם היתה הרבה יותר חזקה ואילו התרדמה שלנו היתה יותר עמוקה. כבר אז הייתי מודע לדבר, שהיום הרבה אנשים מודעים לו, שהיינו נתונים במשך שש השנים (מסוף מלחמת ששת־הימים ועד למלחמת יום־הכיפורים) בתרדמת ורודה. מבחינה זו, טוב שהם חשפו את שיניהם ואת מלתעותיהם עתה. אני חשבתי שהם עשו זאת בטרם זמן, מפני שכאשר הם ביצעו את ה„אקט" — הם הוכיחו קבל־עם ועדה שהם המולשים, הם התוקפנים וכו' וכו'. הם יכלו להשיג את אותו אפקט ע"י חנק שלנו, ע"י שימוש אפקטיבי בנשק הכלכלי מבלי להשתמש בנשק הצבאי. בעקבות המלחמה, ואין זה קובע מהי הערכתנו, אולם מבחינתם, כלומר בעיניים ערביות, הם הצליחו הצלחה כבירה. הם הצליחו להוציא את עצמם מתקפאון ולשבור את מחסום הפחד בכך שהצליחו בצליחה, למרות שנופנפו אח"כ חזרה. הם לא האמינו שיצליחו לעשות זאת. הם גם הוכיחו שהם מסוגלים להשתמש בנשק הכלכלי הלכה למעשה. הם חוזו למצב שבו הם מסוגלים לחלוף את שתי

*** התעשרות ארצות ערב ושליטתן על אנרגיה - יוצרת מציאות עולמית חדשה**
*** תחושת הכוח שלאחר המלחמה פעלה כסם מעורר ולא סייעה להידברות**

הפרות; הפרה המערבית והפרה המזרחית. ומן הבחינה הערבית, זהו הישג.

האם הם מוכנים עתה, לדעתך, ליתר הידברות?

אחת התיזות שרווחה במלחמה ולאחריה היא, שהנה עכשיו, אחרי שנעשה מאסאז' לאגו שלהם — הם יהיו מוכנים להידברות; הם פיצו את עצמם. אותם פצעי המלחמות הקודמות, כולל הרגשת הבושה, החרפה והקלון — כל אלה נמחקו.

זה היה גם השיקול האמריקני, לפי דעתי. יש לי הרגשה שזה שהדריך את האמריקנים, ואיני מרחיק לכת, כמו הסיפורים המקיאבליסטיים שהאמריקנים תכננו את המלחמה הזאת, כדי להביא את האיזור לתזוזה כלשהי, אך לא הייתי מוציא מכלל אפשרות שכאשר העניין התגלגל — האמריקנים לא רצו בעוד מפלה ניצחת ערבית בתקווה שאיזשהו נצחון, ואפילו נצחון חלקי, או תיקו, אומנם יעשה את אותו המאסאז' לאגו שלהם ויציב אולי קו להתחלה חדשה.

עכשיו שאני מביט במבט רטרוספקטיבי — דומה שתיזה זו לא הוכיחה את עצמה. מה שפעל פה זה כוח אך בכיוון הפוך. תחושת הכוח, שבאה כבושם, כניחוח באסם — לא רידמה את פצעיהם וריככה אותם, אלא פעלה בכיוון של סם מעורר. למעשה, לפי דעתם הנצחון לא הספיק. „אם עשינו זאת פעם אחת — נעשה זאת גם בפעם שניה" — סוברים מנהיגיהם. כל זה יש לקשור עם כוחם הכלכלי, שבו אני רואה את הסכנה העיקרית, מבחינתנו. סכנה שניה קשורה ביכולת התיאום ביניהם.

ואילו הם לא היו נוחלים נצחון, לפי תפישתם?

אני חושב שאז היה להם פחות דחף. או, אם תרצה, היתה חסרה להם רגל אחת בתוך המשולש הזה, הנותן להם את השטח ואת היציבות. היום אני בטוח שהצלחתם לא עזרה למשא-ומתן וליצירת קו התחלה להידברות. איני מסיק מכאן שיש מיד להכות אותם ולהחזיר אותם למציאות. אבל לפחות, אני מציע לאלה החושבים שמההישג הערבי המוגבל עשויה לצמוח לנו טובה — שיחשבו פעם שניה. ומבחינה זאת אנו, במידה לא מבוטלת, עומדים בפני שוקת-שבורה.

כיצד אתה מעריך את יחסינו עם ארצות-הברית?

תמיד אמרתי, וכיום אני משוכנע עוד יותר, שהבעיה המזרח-תיכונית שלנו אי-אפשר לנתקה מהבעיה העולמית. בסופו של דבר, החברה המערבית נמצאת במצב חמור מאד, כאשר היא נתונה לחסדי קבוצה די מצומצמת של מדינות, העושה כמעט בכל העולם כבתוך שלה: היא מחליטה מי ילך. טוב, מי יקבל דלק וכמה ומי לא יקבל בכלל. היא מחר גם תחליט מה לעשות עם הכסף ומה לרכוש. זו בעיה חמורה שאת השלכותיה איש עדיין לא חזה.

מה עושים במצב כזה?

ישנן כל מיני אפשרויות. אפשר לטפל בנושא כמו שמטפלים במונופוליסט. מבצעים התארגנות של הצרכנים אם כי ארצות-המערב אינן מסוגלות להתאגד או לתאם ביניהן כל פעילות בשל התחרות הפנימית.

ישנה גם שיטה דראסטית יותר שמטרתה לטפל במקור הרע. היו מהפכות בעולם. המהפכות היו לרוב בסיסמת השוואת העושר בין תושבים. איפה כתוב שהמהפכה צריכה להתחולל בתחומה של מדינה ולא בין מדינות? יש לנו פה case של מהפכה עולמית, שלא היה עוד צודק כמוהו, קבוצה של אנשים המסגרים בהתפתחותם, בהשקפותיהם, יושבת על מקורות של עושר ומונעת אותם מכל העולם. אם תהיה מלחמה או מהפכה למען השוואת או פיזור העושר הזה — לא אכיר סיבה שהיא מוצדקת יותר. אבל זה לא יהיה, לא מפני שהעניין אינו מוצדק, אלא כיוון שמצד אחד נמצא המערב ומצד שני ברית-המועצות. האמריקנים אולי היו מחוללים מהפכה כזאת, אבל הרוסים לא יתנו זאת. אנו נתונים

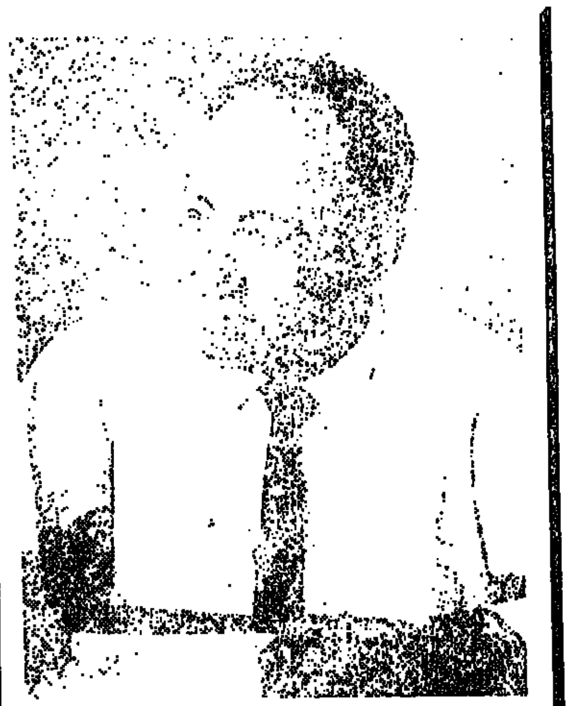

פה בתוך מערבולת, בתוך מעגל קסמים, שנראה לי כרגע ללא מוצא.

בעיית מדינת-ישראל, אם כן תתקיים או לא תתקיים, מבחינת העולם המערבי, זו אינה הבעיה המרכזית. לדאבוננו הרב, אנו נמצאים בלב-ליבה של הקלחת הזאת. אנו נשחקים, כיוון שאנו נמצאים בדיוק במרכז החיכוך הגדול הזה, הסובב-סובב ללא הפסק.

כל הדברים האלה נכונים בטווח קצר ובינוני. אחת התשובות לבעיה היא למצוא אלטרנטיבה אחרת למקורות אנרגיה, ולמעשה לנטרל את חשיבות העוצמה האבסולוטית שיש לעניין היום. זהו תהליך, שאומרים לי, כי יימשך עשר, חמש-עשרה שנים, עד שיהיו מקורות אלטרנטיביים של אנרגיה.

הפאראדוקס הוא שכאשר אתה מדבר על מקורות-אנרגיה אלטרנטיביים, כמו למשל, לגבי אירופה ואנגליה מקורות הנפט של הים-הצפוני, מסתבר שאין ארצות אלו מסוגלות לבצע את ההפקה בלי הכסף הערבי...

אני מאמין שארה"ב, כפי שביצעה את פרוייקט „מנהאטן", כאשר תחליט — יהיה בכוחה לפתור גם את בעיית האנרגיה. אולם זהו כמובן עניין של זמן. והשאלה היא: איך אנחנו מגשרים על פני אותה תקופה של 15 שנה, שהיא לגבינו תקופה קריטית. מה יקרה באותן השנים מבחינת פתיחתם או סגירתם של ה„שיברים"? כיצד יבוא לידי ביטוי הצבר העצום של הכסף, שמהיום ועד לתקופה ההיא ייהפך לכוח אדיר? אני יודע שכיום יושבים אנשים על המדוכה הזאת ומודאגים מאד.

שימוש קיצוני מדי בנשק הנפט ידחוף יותר מהר את הארצות המערביות לפעילות. רק היום שמעתי את אחמד יאמני, שר הנפט הסעודי, הטוען שצריך להיות זהירים בעניין העלאת מחירי הנפט.

המכלול המצעמתי הוא די מטריד, ויש לו השלכה ישירה עלינו. לא נפתור את הבעיה שלנו, מבלי לקחת בחשבון את התהליכים האלה. ואין הדברים מנותקים.

כיצד כל זה משתקף בישראל?

אני חושב שהציבור בארץ עוד לא הבין, עוד לא ירד לתחושת העניין, עוד לא חילחלה אל תוכו חומרת המצב. או אולי כן חילחלה ואז אולי מסקנתו היא — „אכול ושתה כי מחר נמות". אין לי הסבר אחר. או שלא מבינים, או שמבינים והסיקו את המסקנות. המצב שבו אנחנו נתונים מחייב, לדעתי, ליכוד פנימי והתרכזות בעיקר. יש לחתוך את כל הדברים המיותרים. אולם החיים זורמים להם באפיקים, כמעט כמו שזרמו לפני המלחמה. אני חושב שאנחנו חייבים למצוא לעצמנו איזושהי דרך, כדי להנחיל לעם הזה תחושה של עם במצור, של עם במצב לא נורמאלי. אין הדברים כתמול-שלשום. אני יודע שקל להגיד, אך קשה לעשות. אנחנו תקופה ארוכה מדי היינו במסגרת של פעילות סופר-נורמאלית. כולנו עדיין מתרפקים על תקופות של שנות הארבעים, והחמישים. אנו שוכחים שזה היה עם אחר. היינו מועטים יותר ומצויינים יותר. לא כולם, אך רוב אלה שבאו בשנות העשרים והשלושים, באו מרצונם, אחרי תקופה של הכשרה רעיונית, מלאי אמונה. אח"כ באו אנשים גלים גלים ובעל-כורחם, בשל חוסר-מוצא אחר.

כל זה, בדרך הטבע, הטביע את רישומו על הרמה. ולכן אין זו חוכמה להשוות את המציאות של היום למציאות של אז, כשהיינו אחרים. היום אנו מהרהרים על דברים הרבה יותר יסודיים, כמו תרבות, חינוך. אני טוען שצריך היום לשוב חזרה אל תנועות-הנוער. לתנועות אלה יש היום מדריכים בשכר. אני מתאר לי ששכר של מדריך בתנועת הנוער אינו גבוה ביותר, ולכן אולי גם האנשים הם לא הכי טובים. אני בקיא בזה. כשפניתי אל התנועה הקיבוצית, שנמניתי בזמנו עם חבריה, אמרתי — „יש אתנה, קחו את תנועות הנוער! אי אפשר להגד בהבל-פה. זהו תהליך הקשור לבית-

*** חייבים למצוא דרך להנחיל לעם את התחושה שאנו עם במצור**
*** יש לשוב חזרה אל ערכי תנועות הנוער**
*** הכלכלה דומה לצינור של מים עכורים. בידנו לסננם ובד בבד לדאוג לזרימה**

לבית-הספר, ונמשך בתנועות-הנוער. נתפוס שלב ב-תוכו". היום תנועת-הנוער אינן קיימות כמעט. או אמרו בתוך התנועה הקיבוצית: „כנראה אתה כבר מזמן עזבת את הקיבוץ ואינך יודע מה גישתם של חברי קיבוץ לעניין הזה; היא אינה שונה משל אחרים. קשה לי להאמין ועוד יותר קשה לי להבין.

איך יוצרים בעם הזה את התחושה שאנו עם במצור?

אי אפשר לבוא רק מלמעלה. המצב האובייקטיבי הוא קשה. מצד אחד הנטל, המעמסה הכספית, הכלכלית, הוצאות הבטחון, קליטת העליה והדברים האובייקטיבים שבעולם — עליהם דיברנו והשווים לכל נפש.

כל אלה יוצרים תהליך של כלכלה לא-נורמאלית, שאינה פועלת לפי כללי משחק נורמאליים כתוצאה מזה, יש דברים שאינם צריכים לקרות: התעשרות קלה, חלוקה לא צודקת של העוגה-הלאומית. חלקם של הדברים נובעים ממדיניות וחלקם מדברים אובייקטיביים. כשאתה רוצה להשיג משהו מהר, כשאתה פועל בתנאי לחץ, או כמעט שאין ברירה לפעמים. כשבנו את קו-ברלב, והיו צריכים לסיימו במאה ימים, אז לא דקדקו בפרטים. איני מצדיק זאת אך כדאי להכיר את הסיבות.

הכלכלה בעצם דומה לצינור שזורמים בו מים, מים עכורים. האם לתת למים לזרום מהר או לסננם תאורטית עד הסוף? ואז גם לא תהיה זרימה. הדילמה העומדת בפני קברניטי המשק — למצוא את האופטימום בין הלכלוך ובין קצב הזרימה. אפשר להוריד את קצב הזרימה ע"י סינון והמים יהיו נקיים. השאלה — כמה? לטעמי יש יותר מדי זרימה. והתוצאה — תופעות של חלוקה בלתי מאוזנת, של חיי ראווה הגובלים עם הפקרות, וגם פה צריכה להיות רביזיה רצינית. הדברים קשורים גם עם החיים הדמוקראטיים, עם הביורוקראטיה הממשלתית, שלפי דעתי היא מעל ומעבר לנחוץ, עם הקואופרציה של ההסתדרות. לא ייתכן לחולל שינויים אם לא מוכנים לשום תזוזה. אי אפשר לחסל את הביורוקראטיה כשישנם עובדים מיותרים ואיש לא יזוז — אנחנו במערכת שלנו יכולים להפיק לפחות בעשרה אחוז יותר — אילו לא היו עוצרים. ויש לנו גם שיטת מיסוי מעוותת, שבחלקה אומנם נובעת מתנאים אובייקטיביים. ועיוות דרכו להוליד שקר, כולנו חיים בשקר, מגדול ועד קטן. לו אפשר היה לנסות לשנות חלק מהדברים.

ואין המדובר בגיזרה אחת בלבד. הדברים אמורים גם לגבי דמוקרטיזציה ופוליטיקה. החיים הפוליטיים נקבעים אצלנו בצורה מאד מאד מאולצת, כולל ההחלטות בנושאי הכלכלה, הפוליטיקה, העבודה, מוסר העבודה. הצרה היא שכל אחד מאיתנו אומר: „כן זה נכון, אבל שיתחיל השני." כשכל אחד אומר זאת — אז דבר אינו קורה.

האם לא מתחוללים, לדעתך, שום שינויים?

אינני רוצה להגזים. שינויים, בכל-זאת מתחוללים. מאז מלחמת יום-הכיפורים חלו שינויים, אך פחות מדי, בקצב איטי מדי גם בתהליכי הדמוקראטיזציה, והכלכלה. בחיי הראווה ישנה התמתנות אומנם, אך פחותה מדי. איני בטוח אם נדביק את קצב האירועים במצב כזה.

התחזקות הפנימית הזאת היא חיונית בשבילנו מפני שזו לא רק בעיה של מוסר — איך אני רוצה לחיות ואיזו דמות אני רוצה לתת לחברה בה אני חי. הבעיה היא של איכות החיים, חברה ערכית, איזה ערכים, איזה משקל-סגולי, אווז הדידות תהיה לחיינו. אך לפני כל אלה יש לזכור — שהפתרון הפוליטי הוא פונקציה לא-מבוטלת של יכולת העמידה שלנו. אם אנחנו נהיה חלשים לגמרי ויכולת העמידה שלנו תהיה קרובה לאפס — נזחל על גחוננו. אם תהיה לנו כושר עמידה טוב יותר — נעמוד על ברכינו. ועוד יותר טוב — נוכל להלך זקופים. וכל זה מבחינה פוליטית כמובן. אין לי אשליה שלא הכל תלוי בנו. הבעיה היא איפוא של רווח זמן וכושר תימרון.

*** לא ייתכן לחולל שינויים - אם לא מוכנים לתזוזה**
*** מאז המלחמה חלו שינויים, אך פחות מדי ובקצב איטי מדי**
*** הפתרון הפוליטי - פונקציה ליכולת עמידתנו**

אני אולי צופה בפסימיות לטווח קצר, אבל אני יותר אופטימי לטווח היותר ארוך. כושר העמידה שלנו הוא חשוב. יכולת התימרון שלנו חשובה גם בתוך ארה"ב.

מה זאת ארה"ב? זו אינה מדינה העשויה מיקשה אחת. יש כאלה ויש כאלה. יש קיסינג'ר, יש ג'קסון, יש פורד, היה ניקסון, יש רוקפלר, יש קנדי ויש כל מיני.

אני חושב שנזדקק לתימרון בתוך ארה"ב. נזדקק ליכולת של אוריינטציה על קבוצה כזאת או אחרת, אם יגיעו מים עד נפש. אנו צריכים לשם-כך זמן, מפני שיגיע הרגע וילחצו אותנו והרגע הזה קרב והולך, או היכולת שלנו לעמוד שבועיים או חודש — תהיה לזה משמעות רבה מאד לגבינו. זו תהיה פונקציה של חוסננו הפנימי.

מה הן השקפותיך על הפתרונות הפוליטיים השונים?

אשר לפתרונות הפוליטיים, אינני נמנה עם אנשי „אף-שעל", איני נמנה עם אנשי „א"י השלימה". אני מוכן תמורת שלום של-אמת לתת שטח לא מבוטל. תיאורטית? אפילו את כל סיני. אך באיזה טווח. 100 שנה? 120 שנה? האימרה של ראש הממשלה — Piece of land for a piece of peace או מה זה piece of land — אני יודע. אבל מה זה piece of peace אינני יודע כל-כך. ופה הדילמה שלנו. אני צידדתי מאד בזמנו בהפרדת-הכוחות. זה היה חשוב. זה הוציא את המאיצים מחומרי-הנפץ. זה יצר קו התחלה עם תקוות. כיום נעשיתי יותר נוקשה. משום שלא ראיתי שום תזוזה מצידם. „בסדר, תפסיקו את החרם, תעשו איזשהם דברים שיש בהם סממנים של קואופרציה כלשהי!"

היום אני מפקפק אם הסדרי-ביניים יכולים לפעול. באיזשהו שלב צריך להגיע לחתוויית הסדר-סופי ועם לוח-זמנים לביצוע. הדבר נוגד ניגוד קוטבי את הטאקטיקה של קיסינג'ר, כי הפילוסופיה שלו אומרת לא לעבור שדה-מוקשים — כל עוד אין בכך צורך, קיימת בעייה ירושלים. נראה, אולי משהו ישתנה. טאקטיקה זו לדעתי פועלת, אך בערבון מוגבל. נדמה לי שהיא מסוכנת עבורנו. שיטת ה„סאלאמי" שחותכים וחותכים ולא מקבלים שום דבר בתמורה — היא טקטיקה שטמונות בה סכנות רבות בשבילנו.

מה לגבי הפלשתינאים?

זו שאלה סבוכה. עדיף לפתור את בעיית הפלשתינאים דרך ירדן — אם הדבר ניתן. הנוח פה שהאינטרס שלנו ושל האמריקנים הוא זהה. אנו עדים היום לפעולות רבה בקרב העולם הערבי לנסות ולתאם עמדה אחידה בנושא זה. הייתי עושה כל מאמץ לפתור בעיה זו דרך ירדן. אני מודע לקושי, שבריה"מ לא תקבל את הרעיון הזה ותעשה הכל כדי לטרפדו. משניטלה ממנה הכתונה המזרח-התיכונית לפחות חלקית, אני סבור שפעולת-הנגד שלה היתה — לתמוך באש"פ. זה שוב מוכיח שהדברים לא תמיד נידונים לגופם. עניין הפלשתינאים בגדה, איני בטוח שטיפלנו בו בצורה נכונה, כאשר לא איפשרנו התארגנות פנימית. אני הייתי רואה את ה„פארטנר" של הגדה באיזשהו גוף פדרטיבי: גדה — ירדן, כשלגדה אוטונומיה מסויימת וכמובן מובטחים האינטרסים הבטחוניים שלנו. זהו האזימוט שאליו כדאי להתכוון. אני מודע לקשיים. ייתכן שלו פעלנו כך קודם לכן, לפני 3—5 שנים, הדברים כיום היו קלים יותר. כיום לדאבוני הרב יש תהליך של קיצוניות גם בקרב ערביי הגדה, כי הא בהא תליא. אני יודע כי הדברים ...יתר. אך זה אינו מחייב לשנות אזימוט. הבעיה ...ית אלטרנטיבות טובות יותר או פחות כי אם ... כמיעוטן.

כל זה תלוי בתמורה בעולם הערבי וללא תמורה — איני מבדיל?

לחלץ טייס
מאת משה טלמון

סיפורו של טייס. בן קיבוץ. שנחשב למת. שכב כארבעים שעות בביצות באלוזה. בין חיילי הכוח המצרי. הסיפור מתפרסם לראשונה.

מוצאי יום הכיפורים. שבת. 6 באוקטובר. המראנו לתקיפת גשרים שהקימו המצרים מול באלוזה. רביעיית מטוסי סקייהוק. נכנסנו לתקיפה. אש נ.מ. צפופה נורתה אך מאוחר היה מכדי להתחשב בה. שמש של אחר-הצהריים סינוורה אותי, המטרות נראו כהות ומטושטשות. שחררתי את הפצצות והספקתי עוד לראות שהפגיעות היו מדוייקות. משכתי בכוח ליציאה. פתאום הרגשתי טלטלה נוראית.

— „כוס אותתוק — נפגעתי" סינן י.

מטר טילי-כתף, שנורו מטווח קצר, פגעו בשלושה מטוסים.

ניסיתי לנווט את המטוס הפגוע לכיוון כוחותינו ולאסוף גובה, אבל מערכת ההגאים השתוללה. ההידראוליקה נפגעה. המטוס התחיל לצלול במהירות גבוהה (600 קשר). בגובה נמוך החלטתי לנטוש. הייתי במרחק קצר מהתעלה. בגלל המהירות הגבוהה, נפגעתי בשעת הפליטה מהמטוס. הצניחה נמשכה רק כהרף-עין ובמגע הראשון עם הקרקע, הרגשתי שאני לא מסוגל לזוז. שתי הרגליים ויד אחת היו שבורות. כל תנוחה הסבה לי כאבי תופת. ביד הבריאה השתחררתי מהמצנח.

במרחק קצר ממקום נפילתי הסתיים זה עתה קרב דמים בין יחידת קומנדו מצרית, מתוגברת היטב ומצויידת בטילי סאגר, לבין שני טנקים ישראלים. הטנקים נפגעו פעמיים ורק שניים ניצלו: סגן אלי מאשקלון (24) וסמל מוטי (21), עולה חדש מארה"ב. הם חשו לעזרתי. הם היו די מבוהלים ונרגשים. הטנקים שלהם המשיכו לבעור ולהתפוצץ וכל חבריהם נהרגו. אלי ומוטי שרדו מן הטנק עם „עוזי", חצי מחסנית ורבע מימיית מים. נתתי להם לשתות מהמים שהיו ברשותי והם מצידם ניסו להשכיב אותי בתנוחה שתשכך מעט את הכאבים.

המצרים היו במרחק של כמה מאות מטרים מאיתנו. מלא שלא הרגישו בנו. השטח היה מישורי. ניסינו קצת להסתוות ולהתחפר, אך ללא הצלחה. היתה זאת מליחה מישורית ללא זכר לצמחיה. מתחת לקליפה דקה ומיובשת של אדמה מלוחה, אתה מוצא את עצמך שוקע בבוץ דליל ודביק.

לא היה מה לעשות. הם השכיבו אותי בצורה הכי נוחה שאפשר, והיכינו לחשיכה. לקראת החשיכה ניסינו להתארגן לתזוזה. אלי העמיס אותי על כתפיו. אך היה זה משקל רב מדי בשביל קליפת המליחה הדקה. המהלך לשקוע בבוץ. ניסינו דרכים נוספות, אבל דבר לא הצליח, והחלטנו שאלי ייצא לדרך וינסה להגיע עזרה. הערכתי שהדרך תיקח לו כמה שעות ועד הבוקר יגיע אלינו כוח הצלה.

●

בפיקוד חיל האוויר נודע ש-3 מטוסי „סקייהוק" לא שבו מתקיפת הגשרים. חשש החל להתגנב ששלושת המטוסים התרסקו על טייסיהם. אך בחיל-האוויר אין מאבדים תקווה שהטייס נשאר בחיים. לפי עדות אחת נותרה תקוות ש-י. צנח בשלום אי שם בין באלוזה לתעלה.

הליקופטר יצא לחפשו, אך נפגע באש מצרית ונאלץ לחזור.

●

ליל יום א'. הטנקים המשיכו לבעור ולהתפוצץ במרחק קצר. חילופי האש והארטילריה נחלשו מעט. נשארנו מוטי ואני. לא ידענו מה עם המצרים. כל רחש הקפיץ אותנו. שמענו צעדים מתקרבים וראינו צלליות גדולות נעות על רקע המליחות הכהה והשמים האפורים. פתאום פתח מטוה. דיברנו בינינו בלחש. לא ידענו באיזה מרחק מצויים המצרים.

היתושים עקצו וחדרו לכל חור. הקור חזר לעצמות והגביר את כאבי. לא יכולנו להירדם. חיכינו.

והתחלתי להתעצבן. משהו פה לא בסדר! והתחכמתי על המסורת שחיל-האוויר מחלץ כל טייס ומכל מצב. והנה אני שוכב פצוע, ואין איש בא. כלום.

עם אור ראשון הבחנו בשני מצרים המתקדמים באלכסון ישר לכיוון שלנו. רק זה היה חסר לנו. התחלנו לדחוף לתוך הבוץ את האציה, כדי שלא יפול לידיהם. נשכבנו, הצטמצמנו עד כמה שאפשר. ניסינו להיעלם, להתמזג עם האדמה. אבל המצריים האלה המשיכו להתקרב לעברנו. אם יגלו אותנו זה הסוף שלנו. במרחק של כמה עשרות מטרים הם נעצרו. לידם היה מונח כיסא המפלט. את קסדת-הטיס הלבנה הספקנו עוד לכסות.

הם הסתכלו הנה והנה, הסתובבו קצת והסתלקו להם. רווח לנו.

בינתיים התחדשה המלחמה במלוא עוזה. פגזים וכדורים שירקו בכל הכיוונים והתפוצצו במרחק קצר מאיתנו. מטוסים שלנו ושלהם טסו בשני הכיוונים כמו על אוטוסטרדה. פתאום הבחנתי בזוג מטוסי סופר מיסטר שנכנסו לתקיפה ויצאו ממנה, תוך שהם מתחמקים בהצלחה מכמה טילים. הם היו מעלי. שוב השתררה דממה. בינתיים טופסת השמש לרום השמיים. חום ועקץ נאלצי זבובים, המציצה והעיקה. איבראי נוזלים. היינו מלאות בוץ דביק, משתי צמאון, יובש ... לשתות במסורת והתקיימנו על המוכרזים שלו.

(המשך בעמ' 38)

אילו כל מערך המילואים של צה"ל היה ערוך ומגוים לפני השישי באוקטובר -
מה לפי הערכתך היתה ההתפתחות? לשאלה זו עונים:
ישעיהו גביש, חיים הרצוג, מתי פלד, מאיר פעיל, אריק שרון, זאב שיף ויוסי שריד

ישעיהו גביש

אני ממשיך להניח שגם אם היה מגוייס מערך המילואים לא היינו פותחים במתקפת מנע ומשאירים את יוזמת פתיחת המלחמה למדינות ערב.

אני יוצא מהנחה נוספת, כי אף־על־פי שלא היינו מכים ראשונים, הרי כוחותינו היו נערכים כראוי ובהתאם לתוכניות האופרטיביות גם באיזור התעלה וגם ברמת הגולן.

גיוס מוקדם של מערך המילואים ופריסתו יכולים היו לגרום לתופעות הבאות, לדעתי:

א. המלחמה היתה מתקצרת מאוד לעומת התקופה של כ־20 יום.

ב. הצלחות המצרים והסורים היו מוגבלות מאד. המצרים היו מצליחים ליצור כמה ראשי גשר בגדה המזרחית של התעלה אך לא עמוקים דיים, חסרי רציפות לרוחב, כמות הכוחות שהיתה עוברת לגדה המזרחית היתה קטנה בהרבה מזו שעברה בפועל וצה"ל היה ממשיך להחזיק בחלקים ניכרים של הגדה המזרחית גם בשלבי הבלימה הראשונים. גם ברמת הגולן היו חדירות הסורים מוגבלות יותר והתקפת הנגד המוחצת של צה"ל היתה נערכת עוד במרכז רמת הגולן ומייד לעבר „הקו הירוק" ומזרחה לו.

ג. אני מניח כי גם המעוזים ברובם היו נשארים עומדים ולוחמים עד להתחברות איתם ע"י כוחות התקפות־הנגד, כפי שקרה הדבר ברמת הגולן.

ד. התקפת־הנגד הישראלית היתה נערכת בסמוך מאד

ישעיהו גביש:
רוב המעוזים היו מחזיקים מעמד עד להתחברות

לחציית המצרים והסורים את קווי הפסקת האש, וצה"ל היה מביא לאיום מחיר ולהשמדת הכוחות החודרים ואולי אף אל עמקו של האוייב.

ה. ייתכן כי המלחמה היתה מסתיימת בהכרזה על הפסקת אש עוד לפני קרבות הכרעה מעבר לתעלה מערבה או מעבר לקו הסגול ברמה הסורית.

ו. קרבות השחיקה היו מתקצרים מאד וקרבות ניידים היו נערכים בקנה מידה גדול ובעוצמות גדולות משני הצדדים.

ז. במידה שהפסקת אש לא היתה נכנסת לתוקף ב־4—5 הימים הראשונים למערכה היתה המערכה מועברת לשטחי האוייב ואולי אף מתמשכת יותר משבוע ימים בלבד, כאשר חיל האוויר מסתייע בכוחות היבשה בחיסול טילי קרקע אוויר ומסייע לכוחות היבשה בהכרעת הקרבות הניידים ובו בזמן מבטיח את שמי המדינה.

חיים הרצוג

לפי הערכתי, לו היה כל מערך המילואים ערוך ומגוייס לפני ה־6 באוקטובר 1973, היתה ההתקפה הערבית נידונה לכשלון מוחלט.

בגיזרה הצפונית הצבא הסורי היה נשבר על הסדן של כוחות צה"ל הערוכים במסגרות, וזאת אפשר ללמוד מהעובדה שהעוצבה היחידה אשר נכנסה לפעולה מגוייסת וערוכה במסגרתה היא, דהיינו חטיבה 7 בגיזרה הצפונית של רמת הגולן, הצליחה ב־3½ ימים ו־3 לילות של מלחמה רצופה, להביס אוייב אשר עלה עליה בעוצמת פי 5—6, מבלי שתוותר על שטח בצורה מהותית כל שהיא.

אם נשפוט לפי המדד הזה, הרי שלפי הערכתי תוך יומיים ההתקפה הסורית היתה נשברת וצה"ל מסוגל היה לעבור להתקפת נגד עם עוצמה רבה.

בחזית הדרומית, אם צה"ל הצליח, בנסיבות האיומות של פתיחת המלחמה וחוסר הארגון וההומוגניות של העוצבות, להחזיק מעמד לאורך ציר התח"ם, דהיינו כ־8—10 ק"מ מהתעלה, הרי שברור כי בתנאים של גיוס מלא והיערכות מלאה לאורך הקו, הצבא המצרי לא היה מצליח ליצור בסיס לאורך הגדה המזרחית של התעלה. זאת ועוד, הוא היה מסוגל מוקדם מאוד לפתח מאמץ לצד המערבי של התעלה לאחר שבירת ההתקפה הראשונה.

אין זאת אומרת שלא היתה נובעת מפעולה כזאת התקדמות פוליטית מבוחינת הערבים, מאחר שהיתה מתפתחת מלחמת התשה בהיקף גדול מאוד בשתי החזיתות עם אבידות כבדות, ועצם העובדה הזו היתה מביאה להפשרת הקיפאון המדיני והתחלת המשא־ומתן, אם כי בתנאים הרבה יותר נוחים מבחינת ישראל מאשר היה למעשה.

מתי פלד

אילו היה צה"ל מגוייס בזמן, ונערך במלוא עוצמתו בחזיתות לפני פרוץ המלחמה, כי אז היה האוייב ניגף ללא ספק. אני מניח כי אבידותינו היו כבדות, ואין לי ספק כי המצב המדיני היה בכל זאת מתדרדר (מצבנו המדיני — למנוע ספקות!), אולם כל זה אינו אלא פתפותי ביצים.

מדוע לא היה צה"ל ערוך? משום שהאמנו כי האוייב לא יתקוף. מדוע האמנו כי לא יתקוף? כי היו לנו מה שקרוי „גבולות בטוחים". מה הם גבולות בטוחים? גבולות בטוחים הם גבולות שהאוייב מביט בהם, ויודע כי לא יוכל לתקוף אותם בהצלחה, ולכן אין הוא תוקף אותם. ואם היו לנו גבולות מסתוריים כאלה, שאין להם אח ודוגמה בכל ההיסטוריה הצבאית העולמית, איך ייתכן שנתכחש להם ונגייס את צה"ל נוכח ריכוזי האוייב?

אך לא רק גבולות בטוחים היו לנו, אלא גם קו ביצורים שאין דומה לו היה לנו. בקו זה השקענו מיליארדים של לירות. ובכן, אחרי שמשקיעים כל כך הרבה, מהי ההצדקה שיש לבזבז כספים נוספים על גיוסים מקדימים, כאילו שאין כלל הבדל אם הקמנו ביצורים או לא?

בקצרה, יצרנו מצב שמבחינה הגיונית, מבחינה מוסרית ומבחינה מדינית לא התיר לנו להתגייס ולהתכונן. והנה, אתם שואלים סתם כך, מה היה קורה אילו היה צה"ל ערוך ומוכן. הוא לא יכול היה להיות ערוך ומוכן משום שבעצם היערכותו המוקדמת היתה שלילה מוחלטת של השקפת־עולם שלמה, שפותחה אצלנו רק כדי להעלים את העובדה שחשקה נפשנו בשטחים נוספים — חשקה בכל מחיר — והתביישנו להודות בכך והסווינו יצר זה בנימוקי סרק של „גבולות בטחון".

אך כאמור, גם אילו היינו גלויי לב, והיינו אומרים בפה מלא, כי נשקיע את מיטב כספנו ובלבד שיתרחבו שטחינו, כי ניטול על עצמנו כל סיכון ובלבד שתהיה לנו ארץ רחבת ידיים, ועקב זאת היינו מקיימים את צה"ל בתקן מלא לשעת הירום כל השנים, גם אז עצם התרחשותה של המלחמה היתה מביאה אותנו למצב מדיני הדומה לזה שאנו נתונים בו עכשיו. כי תמיכתה של ארה"ב בנו היתה מותנית בכך שהבטחתנו כי הערבים יכבדו את תפישת הגבולות הבטוחים שלנו אמנם תתקיים. אך הערבים הבינו זאת והחליטו לצאת למלחמה, בעיקר כדי להפריך תפישה זו. ומטרה זו היו משיגים בכל מקרה, גם אם היינו הודפים אותם באותו יום כיפורים, כפי שבוודאי היינו עושים אילו היה צה"ל מתגייס ונערך כהלכה.

מאיר פעיל

לו כל המערך של מילואי צה"ל היה ערוך ומוכן (יחד עם הצבא הסדיר) לפני יום הכיפורים של ה־6 באוקטובר 1973, היתה מתחוללת, לפי הערכתי, אחת משתי האפשרויות הבסיסיות הבאות:

מאיר פעיל:
הכוונה היתה לשבור את הקפאון הפוליטי

חיים הרצוג:
ההתקפה הערבית היתה נידונה לכשלון מוחלט

אפשרות ראשונה —

המלחמה היתה נדחית

גיוס כל מערך המילואים, גם אם היה מתנהל בחשאי ובשקט, היה יוצר אווירה של גיוס כללי, של ערנות בטחונית, של מתיחות חריפה. סביר להניח כי הכוננות הגבוהה הזו היתה מתגלה וממשלות סוריה ומצרים היו מחליטות לדחות את מתקפותיהן ברמת־הגולן ובגיזרת תעלת־סואץ, בתקווה שהישראלים לא יוכלו להחזיק בכוננות מלאה, ולאורך ימים, את כל מערך המילואים, ובהנחה כי המתקפות תונחתנה לאחר שהישראלים ישחררו חלק ניכר מכוחות המילואים ויקטינו את הכוננות...

בגלל קירבתו של החורף, שהשפעתו ניכרת על שיקולי הלחימה ברמת הגולן, יש להניח כי אפשרויות הדחיה היו מוגבלות. בכל זאת, אני מניח כי המתקפות היו נדחות במספר שבועות, לפחות, וייתכן כי דחיה זו וקרבת החורף היו מביאות לדחייתן האופנסיבה עד לאביב 1974.

מובן מאליו, כי עצם הגיוס המלא של כוחות צה"ל והיערכות צפופה, יחסית, בסיני וברמת־הגולן ואף לאורך גבולות ירדן ולבנון, בתוספת פעילות אינטנסיבית של סיטרול ומודיעין, כל אלה היו גורמים לדינאמיקה בטחונית מואצת וייתכן מאוד כי היו מתפתחים, במשך החדשים אוקטובר־נובמבר 1973, מגעי לחימה של צליפות, מיקוש, ארטילריה, קרבות טנקים ונ"ט, פשיטות וקרבות אוויר, שהיו עלולים להביא להתלקחות מלחמה יותר ויותר אינטנסיבית. תופעה זו היתה עלולה לגרור את מצרים וסוריה לפתוח במתקפותיהן המוכנות, לפני שהישראלים היו חוזרים לשאננותם ומשחררים את מילואיהם.

ומכאן נפתח הנתיב ההגיוני לנתח את האפשרות השניה:

אפשרות שניה —

המצרים והסורים היו תוקפים. על אף גיוס המילואים של צה"ל

כוונתם העיקרית (ברמה המדינית) של המצרים והסורים, בפתיחת מלחמת־יום־הכיפורים, היתה לשבור את הקיפאון הפוליטי. שהשתרר בעימות הישראלי־ערבי, על מנת לזעזע ולגרור את המעצמות הגדולות למען ילחצו באורח מאסיבי על ישראל. מתוך כוונה זו ייתכן שמצרים וסוריה היו תוקפות ביום־הכיפורים, על אף גיוס המילואים וגילויי הכוננות מצד צה"ל. מה גם כי ייתכן שגיוס המילואים שלנו לא היה מתגלה בהיקפו המלא.

במקרה זה כוחות רבים יותר שלנו ביבשה, של רגלים, שריון, הנדסה וארטילריה, היו מופעלים כבר בשלבי המיתקפה הערבית הראשוניים ובעוצמה רבה יחסית, הן בגיזרת תעלת סואץ והן ברמה הסורית. זאת בנוסף להפעלה מיידית ומוחצת יותר של חיל־האוויר שלנו הן נגד חילות האוויר ומערכת הנ"מ של מצרים וסוריה והן נגד כוחות היבשה האויבים התוקפים. כוננות מוקדמת יותר של חיל־הים שלנו ייתכן שהיתה גורמת לכך שחיל־הים הישראלי היה מכה בחילות הים המצרי והסורי אף יותר משהיכה בהם בהצלחה במלחמת יום־הכיפורים.

מתתיהו פלד: צה"ל לא היה יכול להיות ערוך

את אשר היה עלול להתרחש בזירת היבשה כדאי לנתח בנפרד, ע"פ זירת תעלת סואץ וזירת רמת הגולן, כלהלן:

בזירת תעלת סואץ — יש להניח כי המצרים לא היו מצליחים לכבוש את כל הגדה המזרחית של תעלת־סואץ ולא היו מצליחים לייצב מערך רצוף לכל אורך הגדה המזרחית. לאחר 2—4 ימי לחימה היינו מצליחים להחזיק בחלק מן המעוזים שלנו לאורך התעלה, זאת בגלל העובדה שהמערך הקדמי היה מוחזק בתקן המלא של יחידות הרגלים, השריון, ההנדסה והארטילריה, בגלל הסיוע הארטילרי והאווירי, שהיה מופעל ביתר עוצמה ויעילות, בשל התקפות־הנגד החטיבתיות והאוגדתיות שהיו מונחתות במהירות ובמאורגן. מבין המעוזים הללו, חלקם היו לוחמים, כשהם מנותקים מן העורף הישראלי, ואילו אל חלקם האחר היו כוחות צה"ל מצליחים להתחבר תוך 2—4 ימים.

כתוצאה ממצב זה, יש להניח כי מיתקפת צה"ל לצליחת התעלה היתה מתחילה מוקדם יותר, תוך 6—7 ימים מפרוץ ה[illegible] יש לזכור כי במצב זה היו נשארים הרבה יותר כוחות מצריים בגדה המערבית של התעלה. התמרון האופרטיבי של צה"ל אל ממערב לתעלה היה נתקל בהתנגדות חריפה יותר ואינטנסיבית יותר. על אף זאת, יש להניח כי בסופו של דבר היו כוחות צה"ל התוקפים משיגים פריצה אל העומק האסטרטגי המצרי ואזי, לפני התמוטטות המערך הצבאי המצרי של הארמיות השניה והשלישית, בשל חדירת צה"ל אל עורפו, היו המעצמות מתערבות והלחץ של ארה"ב על ישראל היה מביא להפסקת־אש, שהיתה מקפיאה מצב אופרטיבי דומה לאשר היה במציאות.

הקרבות היו מסתיימים לא לאחר 18 יום (כפי שקרה במציאות) אלא לאחר מלחמה של כ־10 ימים. חושבני כי מחיר האבדות שלנו בזירה זו היה קטן מזה ששילמנו במלחמת יום־הכיפורים, אולם לא בהרבה. זאת בגלל העובדה שכמות הרבה יותר גדולה של כוחות יבשה היו מוצאים עצמם מעורבים בקרבות בימים הראשונים של המלחמה, ומכיוון שהלחימה בעבר המערבי של התעלה היתה נתקלת בכוחות מצריים רבים יותר ולכן היתה קשה יותר.

התוצאה הפוליטית של המערכה בזירת תעלת־סואץ היתה דומה ביסודה לזו שאירעה למעשה. המעצמות היו עוצרות אותנו ברגע שההכרעה האסטרטגית היתה מושגת לטובתנו. זאת בגלל אותן סיבות שהדבר קרה למעשה, ע"פ שרשרת החד־גדיא הבאה: התמוטטות המערך המצרי היתה פותחת את הדרך בפני צה"ל להתקדם אל קאהיר והיתה מביאה להתמוטטות המשטר המצרי. דבר זה היה מביא לערעור כל מערך האינטרסים הסובייטיים במצרים. לכן היתה בריה"מ מאיימת בהתערבות ומביאה את ארה"ב לעצור את הישראלים, בעוד האמריקנים גובים מן השלטון המצרי את המחיר הפוליטי על שבלמו את הישראלים.

דינמיקה פוליטית בינלאומית זו היתה פועלת בכל מקרה.

אריק שרון

לדעתי היו שתי אפשרויות, האפשרות הראשונה היא, שהמלחמה לא היתה פורצת כלל, וזאת במידה שהמצרים והסורים היו מקבלים אינפורמציה על הצעדים שנקטנו.

האפשרות השניה היא, שהמצרים והסורים היו מחליטים בכל זאת לתקוף ואז היו מוכים באופן מוחלט. מצב כזה היה נותן לנו שוב מספר שנים של שקט לאורך הגבולות, אותן היינו יכולים לנצל לפיתוחה של מדינת ישראל.

כדאי לציין שאפילו לא היינו מגייסים את הצבא אלא רק פורסים את הכוחות הסדירים בהתאם לתוכניות שהיו, גם אז הישגי המצרים היו לדעתי קטנים ביותר, דבר שהיה משנה לחלוטין את שיעור האבידות שלנו וכמו כן מקל עלינו במאבקינו הפוליטיים.

אריאל שרון: פריסת הכוחות בהתאם לתוכניות היתה מקטינה הישגי המצרים

זאב שיף

סבורני כי בתנאים ובנתונים שקדמו למלחמה האחרונה לא היתה ישראל מגיעה כלל להחלטה על גיוס כללי, של כל כוחות המילואים, כפי שאירע ערב מלחמת ששת הימים.

אני מבסס הנחתי זו על הדברים הבאים: אחד מלקחי המלחמה של הערבים ב־1967 היה כי במלחמה הבאה עליהם לחתור למירב ההפתעה, למנוע היווצרות של תקופת „המתנה" ממושכת לפני הקרבות שתאפשר לישראל הכנות יסודיות. מה שהקל עליהם בעניין זה, והכביד עלינו, היה שצבאותיהם לא היו צריכים לתפוש מערכים חדשים לקראת ההתקפה, לנוע ולהתרכז בסיני, ולעורר תשומת לב. הם היו מרוכזים ממילא בקווי־הזינוק שלהם. התנועות שנאלצו לבצע לפני הפתיחה באש היו זעירות יחסית, כמו העברת ארטילריה כבדה, אמצעי צליחה וגישור ומטוסים לשדות ולקווים הקדמיים. תנועות אלה היו ידועות לנו על בוריין, ובכל־זאת עורין אצלנו ויכוח אם אכן נועדו לתכלית מלחמה, הטעם נמנעו הערבים גם מפעולות „ראוותניות", שהיה בהן משום קאזוס־בלי ברור, כמו סגירת מיצרי ים לשיט ישראלי. הסימת השיט ב־1973 החלה רק משנפתחה המלחמה.

כל זה הכביד ביותר על ההתראה המודיעינית של ישראל וקיצרה ביותר, במשך השנים, מאז מלחמת ששת הימים, התרגלנו לחיות עם מצב זה. הנצחונות במלחמת ששת הימים ובמלחמת ההתשה, ההערכה כי השטחים החדשים משמשים לנו חגורת בטחון מעולה והדעה כי המצרים איבדו למעשה את האופציה הצבאית אחרי צאת היועצים הסובייטיים ממצרים בקיץ 1972, יצרו אצלנו תחושה כי ניתן להסתדר עם כוחות מועטים יחסית בשלבים הראשונים של מיתקפה ערבית.

רצוני לומר, כי גם אם ממשלת ישראל היתה זהירה יותר משהיתה ב־1973, לא היתה מגייסת את כל מילואי צה"ל. שתי הוכחות נוספות לכך. במצבי הכוננות הקודמים — בדצמבר 1972 ובאפריל—מאי 1973 — כאשר היו בידינו „תאריכים" על התקפות ערביות צפויות, לא גוייסו כל המילואים.

ועוד: ביום כיפור בבוקר, כאשר היתה כבר בידינו ידיעה ברורה על מלחמה העתידה לפרוץ באותו יום, נמשכו עדיין הוויכוחים אם יש להכריז על גיוס כללי. שר־הבטחון הציע להסתפק בגיוס אוגדה אחת או שתיים. לרמת הגולן נשלחה בקושי לפני המלחמה חטיבת שריון אחת, אף שהיתה הרגשה כי מצפון תיפתח הרעה.

לא היינו מגיעים לגיוס כללי בתנאים שהיו ערב מלחמת יום־הכיפורים גם, ואולי בעיקר, משום שהערכתנו את יחסי הכוחות היתה כזו שאין צורך בכל צה"ל על מנת להדוף התקפה מצרית. הערכת מצב זו היתה כמובן לקויה מיסודה. תוכניות ההגנה של צה"ל בסיני התבססו על כוחות קטנים יחסית (פחות מ־300 טנקים). היו שסברו כי די בכוח זה גם כדי לצלוח את התעלה, עוד לפני שיגיע הכוח העיקרי של המילואים. עלינו להיות, לכן, כנים עם עצמנו ולהודות, כי הטענה שאילו צה"ל היה מגוייס כולו היו תוצאות המלחמה שונות, אינה אלה השתעשעות עצמית ושקיעה באילוזיה. הדבר לא היה יכול להתרחש בעולם הנתונים שיצרנו לעצמנו ערב מלחמת יום־הכיפורים.

לאחר הקדמה זו אמשיך בתרגיל המחשבתי של מה היה קורה אילו כל מערך המילואים היה ערוך ומגוייס. אפשרות אחת היא, שהערבים היו חשים בדבר והיו דוחים את הקרבות. זוהי אפשרות סבירה המתבססת על ההנחה, כי הם יכולים להרשות לעצמם לבצע בקלות יחסית תרגילי כוננות רבים מסוג זה. שוב ושוב היו חוזרים על התרגיל עד שעירנותה של ישראל היתה שוקעת. ברור שלא היו דוחים פעמים רבות את היציאה למלחמה. אנו יודעים עתה כי החלטתו של סאדאת לשבור את הסטאטוס־קוו באמצעות מלחמה היתה נחושה. אני מניח, לכן, שהערבים היו פותחים במלחמה גם לו היה מתברר להם שצה"ל

זאב שיף: המלחמה היתה מתקצרת, אך סאדאת היה משיג שבירת הסטאטוס-קוו

החל בגיוס מילואים ביום שישי או חמישי ושחלק מכוחות אלה הגיעו כבר לסיני.

הבה נבחון את האפשרות שהמצרים היו פותחים במיתקפה כאשר המילואים מגוייסים (ולפי הנחתי הראשונה: רק חלק מהמערך הלוחם של צה"ל) בחלקם. אני מעריך כי היו מצליחים בכל זאת לצלוח את התעלה. בהסתערות מאסיבית והמונית כפי שבוצעה ביום־הכיפורים. היו מצליחים לצלוח פה ושם. ההבדל היה בכך שאבידותיהם היו רבות פי כמה וכמה בשלב הראשון. ראשי הגשר שהיו נתפשים היו קטנים יותר, ורק חלק קטן ממעוזי צה"ל בקו בר־לב היו נופלים בידיהם.

מה שחשוב יותר: היה סיכוי סביר להכותם מהר יותר. להפוך את הקערה על פיה במהירות רבה ממה שאירע בפועל. עוצבות המילואים היו נכנסות בשלב מוקדם יותר למתקפתן. הן לא היו צריכות להיכנס לקרבות בלימה, אלא פותחות מייד את מיתקפת צה"ל. אני מניח שצה"ל היה פועל על פי אותם קווים אופרטיביים כפי שפעל במלחמת יום־הכיפורים. ההבדל הוא שצה"ל היה צולח את התעלה ביום השלישי או הרביעי למלחמה ולא ביום העשירי. או אז, ברית־המועצות היתה מציעה הפסקת אש ומאיימת בהתערבות צבאית (כפי שאכן אירע במלחמה) אך הדבר היה מתרחש מוקדם יותר, ולא ביום ה־18 למלחמה. במלים אחרות, המלחמה היתה יכולה להיות קצרה יותר, והאבידות קטנות לאין ערוך בהתחשב במספר ימי המלחמה.

ודאי שהיינו משבשים למצרים את מהלכיהם. צבאות ערב האחרים (צבא עיראק) לא היו מגיעים להתערבות והמאמץ המדיני של מדינות ערב לא היה מגיע לתנופה כזו. ישראל לא היתה נאלצת להתדפק על דלתותיה של ארצות־הברית. המלחמה היתה מסתיימת מהר יותר כשצה"ל נמצא מעבר לתעלה (ייתכן שלא היינו תופסים שם שטח כה גדול) וראשי הגשר המצריים בסיני היו לכל היותר קטנים ובלתי משמעותיים. זה באשר לצד הצבאי. איני חושב שהדבר היה משנה באשר ללחציה של ארה"ב על ישראל לוותר על התעלה לשם הפרדת כוחות. סאדאת היה משיג ממילא את מטרתו: שבירת הסטאטוס־קוו. ההבדל היה אולי בכך שתחושת הנצחון הצבאי אצלנו היתה גדולה והרגשת התסכול והמרירות קטנים לאין ערוך.

יוסף שריד

אילו מערך המילואים היה מגוייס וערוך כולו בעוד מועד, לפני יום־כיפור 1973, אין ספק, כי המלחמה היתה קצרה יותר ומספר אבידותיה — קטן יותר.

עם זאת, אל נוליך עצמנו שולל: גם במערך מילואים שלם וערוך כהלכה, היתה המלחמה המורה ואכזרית לישראל לאין־שיעור מקודמותיה. לקח מלחמת יום־הכיפורים הוא, כי הזמן איננו פועל, בהכרח, לטובתנו.

בלי־שים־לב לכוננותו של מערך המילואים, ובאורח בלתי תלוי בהיקפו, קבעה מלחמת יום־הכיפורים שלוש עובדות מוצקות:

א. החייל הערבי בפרט והצבאות המצרי והסורי כמער־כות, תיפעלו בהצלחה יחסית כלי־נשק בכל רמות התיחכום ובכל המסגרות המבצעיות.

ב. מדינות ערב הגיעו לרמה גבוהה של שיתוף פעולה ביניהן בתחום הצבאי והמדיני, חרף כל הקשיים והמכשולים. שיתוף פעולה זה בא לידי ביטוי במהלך המלחמה עצמה, מגיע לשיאו בהפעלת חרם הנפט בבת־אחת ובהיקפו המתואם.

ג. על־פי כל הסימנים היה החייל הערבי במלחמת יום־הכיפורים, בהבדל ממלחמות קודמות, מונע על־ידי דחף עמוק ומודרך אל־עבר יעד ברור. החייל הערבי במלחמה זו לא היה חייל־הנעליים־הנטושות, אלא ידע על מה הוא נלחם.

כל הגילויים הללו הפתיעו במידה רבה את ישראל, ועמדו בסתירה גמורה להערכות ולגישות המקובלות שרווחו אצלנו כל השנים.

מיותר לציין, כי אותם הגילויים עלולים להשפיע ואתם ממש עוד יותר אם, חלילה, תפרוץ מלחמה נוספת.

בלי רחמים, בבקשה

מאת דורית גפן

צילמה ריבה סגל

עוד בטרם החלה השיחה עם אלי יבלונק בן ה־23, נכה מלחמת יום־הכיפורים, הלומד היסטוריה באוניברסיטת תל־אביב, הזהיר אותי הבחור, כי הוא סולד מן הביטויים העיתונאיים, כמו: „נקרא אל הדגל" או „מיהר למלא את חובתו למולדת" וכיוצא באלו. אין הוא אוהב לקרוא על כך כאשר מדובר באחרים, ובוודאי שאינו רוצה כי ישתרבבו בכתבה הקשורה בו.

לא הייתי מוכירה הערה זו, אך במהלך הפגישה ובתיאוריו האישיים, שהיו פשוטים מאד וענייניים מאד, נוכחתי לדעת, כי ההערה המוקדמת אכן אופיינית לו, משקפת את אופיו ובעיקר את ראייתו את שקרה לו במלחמה ולאחריה.

אלי הוא נכה שנכותו 85%. חסרונה של ידו השמאלית בולט לעין. שרוול החולצה הקצר מסתיר גדם, שהוא גבוה מאד. על פניו צלקות, לא בולטות במיוחד, ובפיו עדיין שבורות שיניים אחדות. משקפי הראייה הכהים מסתירים את העובדה שאינו רואה בעין אחת.

התיאור הפיסיולוגי הזה עשוי אולי לעורר רחמים, אך לא אצל אלי, הרואה בפרטים אלה מוגבלויות פיזיות בלבד.

אני מסתדר מצויין

אלי רחוק מאד מלרחם על עצמו או לראות עצמו מסכן. הוא בטוח בעצמו וביכולתו להתמודד עם המיגבלות הללו. הוא אינו מבזבז זמן מיותר בשאלות: — למה זה קרה לי, וכמה חבל. הוא גם אינו מחפש אשמים ואין בליבו מרירות או תסכול. הוא אומר: „הפציעה לא שינתה אותי. אני ממשיך באותן דיעות שהיו לי לפני המלחמה, ואני מתכוון לעשות את אותם הדברים שחשבתי לעשותם לפני שנפצעתי. באשר ליד, אני מסתדר כבר מצויין בלעדיה. אפשר לעשות הרבה מאד דברים ביד אחת. אני מתגלח, מתלבש. אני אפילו משחיל לבד את החגורה למכנסים. אני יכול לחתוך לחם, ואפילו בשר, בסכין. אני מורח חמאה על הלחם ואין בעיות."

ברגע מסויים של השיחה הצעתי לו סיגריה מלקוחי אחת לעצמי. על השולחן שלידנו עמדו שתי קופסאות גפרורים. הוא לקח אחת ואני את השניה. הוצאתי גפרור והתכוונתי להציע לו אש. בזווית העין ראיתי כי הוא מנסה גם כן להדליק את הגפרור שבידו. השקיתי את הגפרור הלא־מודלק בידי והמתנתי. הוא הצית את הגפרור שלו והציע לי אש. אחר־כך הדליק את הסיגריה שבפיו. מאוחר יותר — כאשר שוחחנו, בגילוי לב על נכותו ועל התגובותיהם של האנשים, סיפרתי לו על עניין הסיגריות והודיתי בפניו, כי באותו רגע לא ידעתי מה לעשות. התגובה הספונטאנית שלי היתה להקל עליו ולהציע לו אש. אך נעשיתי שאולי הוא עלול להעלב. אלי חייך בהבנה ואמר: „הבקשתי בזאת. לא היה קורה שום דבר. לכל היותר הייתי אומר לך תודה — אין צורך. והייתי מדליק לבד."

אלי מודע למבוכה שחשים אנשים בהתנהגותם עם נכים. הוא מסביר זאת בצורך שלהם להסתגל לתמונת מצב לא כל כך שיגרתית. הוא אינו נפגע מתגובות בלתי נעימות. ובאשר לאנשים הקרובים אליו, הרי הוא יודע, כי התנהגותם נובעת בעיקר מן הרצון שלהם לעזור ולסייע לו. אך הוא מבהיר להם באופן הברור ביותר, כי הוא מסתדר בכוחות עצמו.

„אני לא רוצה שאף אחד יעזור לי. בקשר ליד זו באמת לא בעיה, כי אני מצליח להסתדר יפה מאד. אך בקשר לעיניים, זה כבר עניין אחר. הקריאה קשה עלי וכאשר אני נוכח לדעת כי כעבור מספר שעות של מאמץ ניכר בקריאה (הוא רואה רק 60% בעין הבריאה) הספקתי לקרוא רק דפים מעטים, זה פשוט מרגיז אותי. אבל אני לא מבקש מאף אחד שיקרא באוזני את החומר, ויש לי הרבה חומר קריאה. הרבה אנשים היו עושים זאת ברצון אבל אני לא מעוניין. אני נעזר ברשמקול ומצליח להסתדר. אז במקום לגשת לארבע בחינות במועד א׳ אלך לשתיים בלבד ואת השתיים האחרות אעשה במועד ב׳."

יש בכל זאת רגעים מביכים, שצריך לדעת לעבור עליהם ברוח טובה. כך למשל קרה לו לפני כשלושה שבועות על חוף הים. הוא שכב על החול. ילד קטן רץ אחרי הכדור שלו שהתגלגל בסמוך לאלי. לפתע הבחין הילד בגדם. הוא לא ראה אף פעם אדם ללא יד. הילד פלט איזו צעקה ונמלט בבהלה מן המקום.

האם נפגעת, האם חשת איזה שמץ של עלבון? — אני שואלת אותו. אלי משיב בצורה חד משמעית: „לא, מה פתאום. זו היתה תגובה טבעית של הילד. הוא לא ראה דבר כזה קודם. זה היה מראה חדש ומוזר בשבילו. גם אצלנו במשפחה יש ילדה קטנה, בת של בן דוד שלי. היא פחדה לגשת אלי בהתחלה, היא זוחה ממש נרתעת. אחר כך היא אמרה לאביה שיגיד לי, כי זה לא בגלל שאינה אוהבת אותי, רק שהיא מפחדת. זה הכל עניין של הסתגלות" — אומר אלי.

הגוף התמלא רסיסים

אנחנו חוזרים לימים הראשונים של המלחמה, כאשר היא רק החלה ואלי היה עדיין בביתו בעפולה. היה זה אז שמונה חודשים לאחר שחרורו שלו מן השירות הסדיר. אלי היה טנקיסט וביום הכיפורים יצא לסיני. הוא מספר: „המלחמה שלי היתה בסיני. ניהלנו כל הזמן קרבות בלימה. המצרים חצו את התעלה וניסו כל הזמן להתקדם — ואנחנו עמדנו ובלמנו. למעשה, לא ידענו בדיוק מה הולך. לא ידענו בכלל מה סדר הגודל של הכוח שחצה את התעלה. התרכזנו בגיזרה שלנו. זו היתה המלחמה שלנו. לא היה ברור לנו מה הולך ברמה. לא ידענו את האמת. לא ידענו את גודל „האסון". ביום שני (היום השלישי של המלחמה) נבנטור מול איסמעיליה ועלינו ישר לתוך מארב של טילים.

המ"פ שלי היה כבר מנוסה בטילים האלה. הוא צעק אלי בקשר ואמר — „בא אליך טיל" — הסתכלתי קדימה וראיתי אותו. צעקתי לנהג של הטנק שלי שיברח אחורה והצלחתי להתחמק. אחר כך עלינו שוב קדימה. למדתי במשך הזמן, כי אם מזהים שבא טיל יש מספיק זמן לברוח ממנו. באותו מארב נפגע לנו טנק אחד ואף אחד לא נהרג. במשך הזמן היו האנשים צועקים „טילים" ואנחנו היינו בורחים אחורה. הטילים היו מתפוצצים או סתם כמו פגז. הטילים הללו מכוונים ביד אדם, כך שאם בורחים הם לא אפקטיביים. אחר־כך היינו חוזרים קדימה. בקרב העיקרי שניהלנו איתם ביום שבת ה־13.10 היינו ארבעה טנקים מול כשנים־עשר טנקים שלהם. היתה להם כמות של נגמ"שים וכמות של חי"ר „בלי עין רעה". הם התקדמו והתקדמו. השיטה שלהם היתה כזו: קודם כל שלחו את החי"ר, אחר־כך את הנגמ"שים ובסוף את הטנקים. אנחנו כיוונו קודם כל על הטנקים שלהם והשמדנו אותם. הטנק שלי „הוריד" שבעה טנקים. עוד לפני הפציעה הרצינית שלי נפצעתי בצורה קלה מרסיסים של פגז שפגע במנוע של הטנק. התמלאתי רסיסים בכל הגוף. זו הרגישה מאד לא נעימה. כל הגוף התמלא בחום בלתי רגיל והיה נדמה לי שזורם לי דם. חשבתי שכולי מלא דם. לא היו לי כאבים. רק חום עצום בכל הגוף. ביקשתי מאיש הצוות שלי שיסתכל על הגב שלי ויראה אם יורד דם. יצאתי החוצה מן הטנק ופתחתי את הסרבל והוא הסתכל. הוא אמר לי שאין דם רק רסיסים. הוא הוציא לי כמה רסיסים מהגוף והראה לי אותם. ראיתי שזה שום דבר. סגרתי את הסרבל ועלינו בחזרה לטנק. כעבור חצי שעה קיבלתי את הטיל. הטיל (נ.ט. סאגר) פגע בצריחון המפקד. אני עמדתי באותו זמן כשהראש שלי עד הכתפיים בחוץ. עמדתי והחזקתי את המשקפת מול העיניים והשקפתי. רק אני נפגעתי. לאנשי הצוות לא קרה דבר. לא איבדתי את ההכרה. הפגיעה היתה בפנים. לא ראיתי שום דבר בשתי העיניים. גם את היד השמאלית לא הרגשתי. אני חושב שאילו לא החזקתי את המשקפת הייתי נהרג. זה היה יכול בהחלט להיות יותר הכור. הטיל פגע סנטימטרים לפני המשקפת. היא כנראה בלמה אותו. מהמשקפת לא נשאר שום דבר. רק רסיסים.

גולדה לקחה ללב

אמרתי לנהג שיסע אחורנית. אחד החיילים כיוון אותו לנקודת הפינוי. שם העליתי על זחל"ם שהיו עליו רופא וחובש. הם הזמינו מייד הליקופטר והטיסו אותי לבית־חולים שדה. שם בבית־החולים כבר עשו לי ניתוח ביד וקטעו אותה. הם רק השלימו את המלאכה, כי היד היתה תלויה על בלימה. שם, ברפידים, שאלתי על חבר שלי שידעתי שהוא משרת במקום. הוא בא לראות אותי ואחר־כך גם ליווה אותי בנטוס לבית־החולים בבאר־שבע. לא ראיתי שום דבר. לא ידעתי עדיין דבר על היד. פשוט לא הבנתי עוד מה קורה. אני זוכר את חדר המיון בבאר־שבע (החבר שלי אמר לי אז שזהו חדר המיון) אני זוכר שרופא ורופאה בדקו לי את העיניים והרופא אמר להכניס אותי דחוף לניתוח. הביאו אותי לחדר הניתוח ולפני זה אמר לי החבר שהוא נוסע חזרה לבסיס. אמרתי לו שלא יודיע שום דבר להורים שלי. פשוט לא רציתי. רציתי להודיע להם לבד. החבר הבטיח לי שלא יודיע, אבל במקום לחזור לבסיס הוא נסע ישר להורים שלי וסיפר להם.

הניתוח ארך שבע שעות. הם טיפלו אז לא רק בעיניים. גם בלסת ובשפתיים והפנים בצד ימין. אני זוכר שהתעוררתי במחלקה. אמא שלי כבר היתה על יד המיטה. היא הגיעה מעפולה. שאלתי אותה מה קורה עם היד השמאלית. היא ניסתה להתחמק מתשובה. רציתי לקחת את יד ימין ולבדוק מה קורה ואז היא אמרה לי שהיד נקטעה. שאלתי אותה מה מצב העיניים והיא אמרה לי שניתחו אותן והיא מקווה שיהיה בסדר. לא שמעתי שום דבר מיוחד בקול שלה. היא רופאה. דווקא אמא שלי החזיקה מעמד יפה כל הזמן. אבא שלי קצת נשבר. אמרתי לה אז שלא נורא אם אין יד אחת והוספתי, שאני מקווה שלפחות תהיה לי גם עין אחת טובה. אני לא רואה בעין אחת והשניה גם כן נגועה, אבל יש לי בה 60% ראיה. אני משתמש במשקפיים מיוחדים. כל הטיפול הרפואי נמשך עד חודש מרץ. מזה הייתי חודש וחצי בארה"ב לטיפול מיוחד בעיניים. חשבו שיוכלו אולי להציל את העין שהלכה, אבל זה לא עזר. הנסיעה שלי לארה"ב נתאפשרה בזכותה של ראש הממשלה דאז גולדה מאיר. היו לי כאן בעיות ועשו לי כל מיני קשיים בקשר לטיפול בארה"ב. העניין שלי הגיע אליה והיא סידרה לי את הנסיעה ממש תוך ימים. זה לא רק הנסיעה. היא ממש התעניינה במצבי ואפילו כתבה לי מכתב מאד חם ומרגש. היא רצתה לדעת מה קורה אתי. ראיתי שזה לא סתם, אלא ממש מן הלב. היא שמעה על המקרה שלי ולקחה את זה ללב." — אלי, שדיבר כל הזמן ללא התרגשות ובצורה עניינית, כמעט יבשה, על כל הקורות אותו, מדגיש את ההתערבות של גולדה ונראה, כי עזרתה ובעיקר התעניינותה הכנה והאמיתית נגעה ללבו.

אלי אינו מביט אחורה בזעם או בטענות. הוא יודע, כי כמותו יש רבים רבים שנפצעו במלחמה וישנם רבים שנפגעו בצורה הרבה יותר קשה. הוא כאילו מבטל את התעניינותי בו, וכבר הוא רוצה לספר לי על בחורים אחרים המתגברים על „צרות" גדולות יותר. „בחורים נהדרים עם מורל גבוה. נכים פיזית אך בשום פנים לא נכים בנפש. וזה מה שחשוב", — סבור אלי.

לא להרים ידיים

אלי מביט קדימה. הוא לומד באוניברסיטה בתל־אביב היסטוריה, כי זה מעניין אותו. משרד הבטחון מממן את הלימודים וגם נותן לו דמי מחיה. הוא אינו מתלונן. זה מספיק לו כדי להסתדר. הוא קיבל גם מכונית רפואית. שליש ממחירה ניתן לו כמענק ואת יתרת הסכום קיבל כהלוואה בתנאים מאד נוחים. יש פה ושם בעיות קטנות. יש ביורוקרטיה וחוסר תשומת לב מספיקה במחלקת השיקום של משרד־הבטחון. הוא יודע כי העובדת המטפלת בו אינה אשמה — גם כאשר אין הוא זוכה אצלה לטיפול יעיל בעניינים השונים. „מה היא כבר יכולה לעשות" — הוא אומר — „אם יש לה כל כך הרבה מקרים שעליה לטפל בהם".

על ארגון נכי צה"ל אין לו ביקורת קטלנית, כמו שעושים לאחרונה אחדים מחבריו: להיפך, לדעתו עושה הארגון הרבה מאד למען הנכים. הוא מסביר לי, כי הארגון אינו צריך לשקם — זה תפקיד של משרד־הבטחון, אבל הארגון שומר על האינטרסים של הנכים. הוא לא מבין מדוע יצא הקצף על „בית הלוחם". הוא עצמו נהגה מבית זה יום יום כמו הרבה מאד חברים. הוא מבלה שם שעות אחדות כל יום. עושה התעמלות, שוחה בבריכה. „או מה אם אין מספיק מקומות חניה או פחות מדי מקלחות. אלה הם עניינים שוליים שאפשר לפתור" — אומר אלי. „אבל חבית זה הוא דבר גדול".

אלי חושב שצריך לארגן יותר נכים לעבוד בארגון, שהם יפעלו למען עצמם ואחרים. שלא רק יבואו בתביעות אלא יעשו משהו. צריך גם למצוא מתנדבים מבחוץ. אלי יבלונק מרגיש, כי מבחינות רבות הוא כבר נכה משוקם. הוא עצמאי, נייד, עוסק בלימודים, מנהל חיי חברה רגילים.

הוא לא נכנע לנכות הגבוהה שלו. הוא הבליע את נכותו, התגבר עליה בטיבוב הראשון, האשה והמכריע, כאשר קל מאד היה להישבר, לוותר ולהרים ידיים.

אבא יצא למלחמה

שיח אלמנות

רשם ישראל זמיר

עדנה נתאלמנה במלחמת ששת־הימים. כאשר פרצה מלחמת יום־הכיפורים ובשורות־איוב החלו לפקוד את בתי־ישראל, חשה, כי בכוחה לסייע, לנחם, לתמוך באותן אלמנות צעירות שהגורל המר עימן כל־כך.

„זהבה ישבה ,שבעה׳. באתי אליה. האמנתי שבכוחי לעזור. אני יודעת כל־כך טוב מה עובר עליה. גייסתי את שארית כוחותי, דפקתי על דלת־ביתה ובאתי. זהבה נדהמה. „את? איך את מסוגלת?״ — שאלה. כעבור זמן נרגעה ושאלה: „עדנה, איך מספרים לעדית בת השנתיים?״

„אתייעץ״ — אמרתי. אחר־כך נפגשתי עם יהודית, פסיכולוגית שהנחתה קבוצות של אלמנות אחרי מלחמת ששת־הימים. אמרתי לה שאני נכונה לבקר אצל אלמנות ולסייע בשיקומן. ידעתי שכאשר אעזור להן — אעשה אף לשיקומי שלי. ביקרתי במשרד־הבטחון, אצל העובדת־הסוציאלית, והצעתי לה לארגן מסגרות חברותיות, בהן תיפגשנה אלמנות מלחמת ששת־הימים עם אלמנות מלחמת יום־הכיפורים.

„השתגעת?״ — הגיבה. „אל תעיזי לפתוח פצעים שהחלו להגליד. בשום־פנים ואופן לא!״ — החלטנו בכל־זאת כי זו הדרך.

כיום פועלות במרחב תל־אביב, במסגרת משרד־הבטחון, כ־17 קבוצות מאורגנות של אלמנות מלחמת יום־הכיפורים, שהן כ־85% מכלל אלמנות האיזור. הפיקוח, ההדרכה והייעוץ־הפסיכולוגי בידי „מכון־אדלר״, ששלח לקבוצות פסיכולוגיות שתפקידן להנחות. המפגש בחלקו נושא אופי חברתי־חווייתי ובחלקו האחר נעשית עבודה קבוצתית, שנועדה להחזיר את הבנות, אט־אט ובהדרגה, אל החיים הנורמאליים.

דרורה: היה קשה לבוא לפגישה הראשונה. לא חשתי בנוח. חששתי שהמפגשים עלולים לנתק אותי ממסגרת ידידי. פחדתי להיחשף. וכאשר עמליה מקיבוץ בית־אלפא, הפסיכולוגית־המנחה, אמרה: „קחי את ניר אל הקבר — אם הוא רוצה בכך״ — פשוט לא יכולתי. פחדתי להכאיב לו.

הייתי רגשנית, בלי־כח. בכיתי הרבה בפגישות הראשונות. אחר־כך נוצר הקשר עם הקבוצה ונוצר אמון. הקבוצה מקילה, מבהירה, ומעמידה אותנו במקום הנכון. תחילה דיברנו על בית חם, על סביבה, על כך שאין מבינים אותך. כל אחת הביאה לקבוצה את לבטיה, הרהוריה, הרגשותיה. כל אחת, בחלק מן הדיון, היתה למוקד־הבירור ויצאה עם תשובות.

זהבה: דיברנו ככה מהלב. כל אחת השתפכה, בכתה לא פעם, סיפרה מי היה בעלה ומה קרה לו. התגובות לאבל היו שונות. כל אחת נתקבלה כפי־שהיא. אחר־כך עלה נושא הילדים. איך מספרים להם? כיצד להתנהג איתם? אגב שיחה הגענו לתשובות. עלו גם בעיות יחסינו עם הורי הבעל, עם השכנים, עם הסביבה.

שוש: בפגישות שלנו אני רואה מפגש חברתי ותו לא.

עדנה: כי את היית חזקה כבר מההתחלה. אחרי שת־מפגשים החלו להתארגן, נפגשנו — כל האלמנות הוותיקות — עם יהודית מ„מכון אדלר״, והתארגנו על בסיס איזורי. וככה עם כתובות ביד „סקרנו״ בביקורי־בית אלמנה אחר אלמנה והזמנו אותן לבוא.

עמליה: עדנה למעשה אירגנה את הקבוצה באיזור זה והיא משמשת בתור Co־worker בעבודתנו עם הבנות.

דרורה: בהתחלה לא רציתי לבוא. קשה היה לראות את עצמי בקבוצה של נשים שלא רציתי להיות כמותן — אלמנה. רציתי לברוח מכל זה. העניין כולו עדיין היה טרי כל־כך...

אולם זו אינה המסגרת היחידה. לכולנו חברה וחברים טובים. פגישות אלו הן תוספות לחיינו החברתיים.

עמליה: אנו נפגשות אחת לשבועיים, כדי שהבנות תוכלנה לקיים יחסי חברה ומעורבות במסגרות אחרות ושלא תיווצר תלות גדולה מדי במפגש זה. הפגישות נערכות כל פעם בדירתה של בת אחרת.

זהבה: ההליכה לחוג יוצרת אי־נוחות כלשהי, כאילו אנו „מקרים״. אבל יש להודות שהחוג ממלא את חיינו. כאן נוח. כאן התגובות הן דומות. כאן טוב. כאן מוצאים תשובות לבעיות.

למשל?

דרורה: לפני כמה שבועות, עם כניסת בני לכתה א׳, התלבטתי אם לגשת אל המורה ולספר לה שלניר אין אבא. היתה לי התלבטות. הבאתי את העניין לפגישה והכל עודדו אותי לגשת ולדבר עם המורה.

שוש: יש לי בת שהיא בת שנה ועשרה חודשים. היא שומעת כל היום את הילדים קוראים „אבא״, „אבא״. אף היא אומרת „אבא״, „אבא״. אולם היא גם יודעת לחזור כמו תוכי: „אבא נהרג במלחמה״.

עמליה: אחת מאיתנו לא היתה מסוגלת לספר לבנה בן השנתיים שאבא נהרג במלחמה, כי היא ריחמה על הילד. שוחחנו על כך. הבהרנו לה שהילד יחוש עצמו „מסכן״ אם לא ישמע על כך מהאם.

עדנה: ואמנם מאז שסיפרה היא באמת נרגעה. אני חושבת שזה הרבה בזכות הקבוצה.

זהבה: יש לספר את האמת, את עובדות החיים המרות, עם האמת ניתן להסתדר. שיקרת — הסתבכת. קשה לספר את האמת. לפעמים אני בוכה, אך לא משקרת.

שוש: אלמנתו של פרופסור גינות, שאף היא פסיכו־לוגית, המציאה שיטת משחק בובות המלווה בטכסט, בו אגב משחק מספרים לילד שאבא שלו יצא למלחמה ונהרג בה. כששמענו על כך התלהבנו מהרעיון, מהדרך החינוכית. אך לא יכולתי ליישם זאת, כי בתי עדיין קטנה מדי...

זהבה: כשאני שיחקתי במשחק הזה עם בתי עדית בת השנתיים — העניין מצא מאד חן בעיניה. היא הגיבה: „יה, זה כמו אני!״ היא ביקשה לחזור על המשחק עוד ועוד, פעמים רבות. זו שיטה טובה, אך יש קודם לכן לספר לילדה הכל. הסיפור חייב לבוא לאחר ידיעת העובדות.

היה בארץ מחדל. הכל עדיין מדברים בו. כיצד אתן חשות כשאתן שומעות דיבורים אלה?

זהבה: לא רוצה לחשוב על זה. די לי בצרה שלי. לא רוצה לחפש סיבות: למה, איך. אני מודעת לתוצאה. אני בורחת מכל הדיבורים. אחרי אסון כזה מתנתקים.

שוש: הדיבורים על מחדל מגבירים את הכאב. מוטב להדחיק. זה מכאיב. חמותי אינה מפסיקה לדבר על המחדל, אותי זה מרתיח. מרגיז.

עמליה: השיקום אינו קל יותר כשאתה משליך את האשמה על מישהו אחר.

מהו לדעתכן שיקום?

דרורה: שיקום זו הרגשה טובה יותר. החברה החיצונית רואה את השיקום בנישואין חוזרים. אולם לדעתי שיקום הוא שיקום נפשי. כשאני חושבת על נישואין שניים, אני חוששת שמא הילדים יפגעו.

זהבה: אם תמצאי מישהו שיתאים לך, אז הוא גם יתאים לילדים, כי הדברים קשורים. על שיקום חושבים

(מתוך חוברת „כיצד לעזור לילדים להתאבל על מות אביהם — מאת ד״ר חיים ואליס גינות)

היא אומרת: „בואי נשחק ב,אבא הולך למלחמה׳.״ סיפרה אמא: „יום אחד עוזב אבא את הבית. הוא לובש את המדים והולך. אילנה שואלת: איפה אבא, למה אבא לא חוזר הביתה? הוא לא נמצא בחדר השינה, איננו במטבח וגם לא בחדר האורחים. אילנה שואלת את אמא שלה: איפה אבא׳לה? ואמא אומרת: אבא׳לה הלך לצבא. הוא היה מוכרח ללכת. הוא לא רצה לעזוב את אילנה. הוא אוהב לקחת את אילנה בבוקר בבוקר לבית־הספר, ולקרוא לה בערב סיפורים. הוא גם אוהב לשחק עם אילנה. ואילנה לא רוצה שאבא ילך. היא מתגעגעת אליו ובוכה: אני רוצה את אבא שלי. גם אבא מתגעגע כל הזמן אל אילנה. הוא חושב עליה ואוהב אותה. כל בוקר אילנה מתעוררת וחושבת: אולי היום אבא יחזור הביתה? אבל אבא לא חוזר. היא שואלת את אמא: מתי אבא יחזור הביתה? ואמא אומרת: ,כאשר אבא לא יצטרך להילחם יותר, אז הוא יחזור הביתה׳. יום אחד חוזרת אילנה מבית־הספר ואומרת לאמא שלה: אבא של שרית חזר היום הביתה. מתי גם אבא שלי יחזור הביתה? למה הוא לא יכול לחזור הביתה? ואמא אומרת: אבא לא צריך להילחם יותר, אבל הוא לא יכול לחזור הביתה. הוא רוצה לחזור הביתה, לחבק ולנשק את אילנה׳לה, אבל אבא מת. אבא נלחם קשה מאוד ברובים ובפצצות ובטנקים. כל החיילים אמרו: אבא של אילנה הוא גיבור. אבל הוא נפצע ונהרג. הוא לא יכול לחזור הביתה לאילנה שלו. ואילנה ואמא שלה בוכות. אילנה רוצה את אבא. היא זוכרת איזה סיפורים יפים היה מספר לה לפני השינה. ואיך היה משחק איתה. היא כל־כך עצובה. היא גם כועסת. והיא שואלת את אמא שלה: אבא אף פעם לא יחזור הביתה? אף פעם אני לא אראה את אבא שלי? ואמא אומרת: נכון. את הבנת. עכשיו אמא תיקח את אילנה לבית־הספר בבוקר, ואמא תקרא סיפורים לפני השינה ואמא תשחק עם אילנה. אבא אהב את אילנה חזק חזק. אבא לא רצה למות. הוא רצה מאוד לחזור מהמלחמה כמו אבא של שרית. ואילנה שואלת את אמא שלה: אז למה אבא לא חזר? ואמא אומרת לאילנה: תגידי את למה? ואילנה אומרת: כדור פגע בו והרג אותו. אמא ואילנה מתגעגעות כל כך לאבא, ולפעמים הן בוכות. הן זוכרות כמה היה יפה כשאבא היה בבית. הן בוכות ואחר־כך מרגישות קצת יותר טוב. לפעמים הן עצובות, ולפעמים הן כועסות ולפעמים הן לא יודעות מה הן מרגישות. הכל לגמרי אחרת בלי אבא.״

ללא הרף. בחודשים הראשונים לא יצאתי מהבית. היום אני יוצאת לסרט, להצגה. זהו שיקום.

שוש: רק לפני חודש חזרתי לנהל משק־בית.

זהבה: אני לא מסוגלת. אין בשביל מי...

דרורה: כשבישלתי בפעם הראשונה, אחרי חודשים רבים, אמר ניר: „יה, אני נזכר את האוכל הזה״. וזה כל־כך נגע ללבי. הבנתי שאני חייבת לתפקד כאמא.

זהבה: כשיש ילדים יותר קל להשתקם. זה שיש לך את מי לחבק, את מי לאמץ ללב — זה מציל אותך.

דרורה: אני כבר נבלעת בסביבה. פה ושם מתייחסים קצת אחרת, ביתר סבלנות, ביתר הבנה. לשפע של כרטיסי־ברכת ראש־השנה זכינו, בדירה החדשה. זה היה מוגזם במקצת, אבל הוכיח רצון־טוב מצד השכנים החדשים.

מדוע עברת דירה?

הסביבה הקודמת היתה נוקשה. היתה ביקורת על לבושי. ציפו שאלבש שחורים כל־הזמן. העירו על כך אפילו לגננת של הבן. היו לי רגשי־אשמה על שהתנהגתי אחרת מכפי שהשכונה ציפתה ממני. כאשר הייתי — אמרו „איננה מכבדת את המת״. והו, שמתי „פס״ על הסביבה.

בסביבה החדשה אני נוהגת כפי שנוח לי וכפי שאני רוצה לנהוג. התלבטתי אם לצבוע את הדירה בצבע או להדביק טפטים. חששתי מה יגידו. רציתי שהדירה תהיה יפה יותר. כאן, בקבוצה, שאבתי עידוד. קניתי טפטים, ואינני מצטערת על כך.

שוש: כשהתחלתי לצאת לסרט — לא סיפרתי להורי בעלי, עד ש„נשבר לי״ וסיפרתי. איך קיבלו? לא הגיבו. אבל ברור שלא שמחו.

זהבה: עלי כועסים שאינני יוצאת. „את צריכה להשתקם ולהיות בין־אדם״ — אומרים לי השכם והערב.

דרורה: חמותי שיתפה יפה, ריאליסטית. היא מקילה עלי מאד. „למה את לובשת בגדים שחורים? זה קודר. לבשי בגד בהיר יותר. התעלמי מהסביבה״. אני מעריכה אותה וחשוב לי להשביע את רצונה. היא נותנת לי [illegible].

לשתיכן רקע דתי. למדתן בבתי־ספר דתיים. האם, עקב אסון המלחמה, לא נפגעה אמונתכן?

[illegible]: זה שמונה שנים שאני „ברוגז״ עם הקדוש ברוך־הוא...

זהבה: אפשר לצאת מן ההנהגה הדתית המקובלת: „השם נתן, השם לקח — יהי שם השם מבורך.״ אולם זה אינו פשוט כל־כך. גדלתי בבית הורי ובמסגרת דתית. למדתי בבי״ס דתי. מלאתי אחר המצוות מבלי להתעמק יתר־על־המידה, כי כך חונכתי. לאחר האסון התחלתי להסס, לשאול שאלות. בעלי היה אדם דתי ומאמין בכל נימי נפשו. אז למה זה קרה לו?

כשהחלה המלחמה אמרתי לעצמי: „זהבה, לך אסון לא יכול לקרות — בעלך הוא אדם מאמין ודתי כל־כך. והנה זה קרה. משהו נתערער בי. אדם חייב להאמין. אני רוצה להאמין ואין לי במה. אם אומנם אלוהים קיים — מדוע לא הראה גדולתו? האם כל הניסים קרו רק בתקופת התנ״ך? ומה ׳בימינו׳?

איני פורקת עול. אינני מחללת שבת. אך זה כבר אינו כמו מקודם. ובכל זאת כאשר אני קובלת, אני פונה אליו, כי אני מחפשת מישהו כדי להיאחז, להאמין. איני רוצה להיוותר ללא אמונה.

שוש: אני מזדהה עם זהבה בכל מה שאמרה. עולמי עתה מלא ספיקות. אילו הייתי אמיצה יותר — יתכן שהייתי עושה דברים אחרים. אולם הרקע והסביבה בה חונכתי, האיזור בו אני גרה, העבודה (מורה בבי״ס דתי) בה אני עובדת — כל אלה שומרים עלי.

זהבה: אחרי המלחמה [illegible] ובקשת סמוכים. היא נדרה נדר שאם בעלה ישוב מהמלחמה שלם ובריא — היא תדליק נרות כל שבת. ואילו אני תמיד הדלקתי נרות...

באיזו מידה אתן שותפות לחיי היום־יום בארץ: קוראות עיתונים, מאזינות לרדיו, צופות בטלוויזיה, עוקבות אחר הדיונים הפוליטיים?

שוש: אני מכריחה את עצמי לקרוא עיתון, כדי שלא להיות תלושה.

זהבה: כשבעלי חי — הרדיו לא נסגר. [illegible] ואילו היום — לא מסוגלת. הרדיו מרגיז אותי, [illegible]

שהחיים נמשכים ואילו אצלי נפסקו בנקודה איזושהי.

דרורה: אין לי סבלנות לעיתונים. אני מציצה בכותרות, כדי להיות בעניינים. אינני מסוגלת להתרכז ולהתעמק בקריאה. פעם ציירתי. היתה לי סבלנות. כיום אני רוצה מיד בתוצאות מוגמרות.

עדנה: אין מה לעשות, הזמן הוא הרופא הטוב. כשאמרו לי זאת לאחר האסון — כעסתי מאד. רציתי ממש להרוג את המנחמים הללו. רציתי להטיח בפניהם: „מה אתם יודעים?!״ אולם ככל שהזמן עובר ומתרחקים מן האסון מתגברת מודעות ההתנהגות. הקבוצה בפעילותה עוזרת מאד. בשעתו, כשהתארגנה קבוצה של אלמנות ממלחמת ששת־הימים, נהגנו, נוסף על השיחות, גם לדאוג לבילוי חברתי, כולל הזמנתם של גברים. היו גם התקשרויות במרוצת־הזמן. אולם לגבי קבוצה זו — מוקדם עדיין לדבר על כך.

באיזו מידה היחידות בהן שירתו הבעלים שומרות על קשרים עימכן?

זהבה: אין כל קשר. בעלי היה חדש ביחידה ורק במלחמה קיבל בה תפקיד. [illegible] עם חבריו. איני מכירה אף אחד מאנשי הגדוד. אולם ייתכן שאין זה אופייני. יש לי חברה שבעלה שירת בצנחנים. וכשהחליטה לעזוב את הקיבוץ, התארגנה היחידה וקנתה לה טלוויזיה. הם מבקרים אצלה לעתים קרובות. האיש שדואג לכך הוא אדם בעל שאר־רוח.

דרורה: לפני הלוויה היו ביקורים ספורים בעלי אופי רשמי נורא... וזהו זה.

עדנה: בין ראש־השנה לסוכות כל שנה נוהג לבוא אלינו נציג של משרד־הבטחון ולהביא מתנות לילדים. הוא יושב אצלי כעשר דקות, מוסר את המתנות ו„שלום״. אמרתי לו: „אם רוצים לשמור על קשר, אז קח פעם את הילדים למיקור, ליחידה, שידעו למה באים לכאן. מה היה תפקידו של אבא. אולם דבר לא נעשה. כל שנה מופיע מישהו אחר. וזה איננו קשר...״

השיחות קולחות ושוטפות. [illegible] מבית־הקברות הצבאי הקבוצה כולה היתה שם. הן סייעו, תמכו והקלו זו על זו. [illegible]

הילדים הקטנים יבואו מאוחר־יותר אל הקבר [illegible] „אך מבין יותר, כי כאן טמון אביהם, שהלך למלחמה ולא שב.״

המלחמה שהיתה

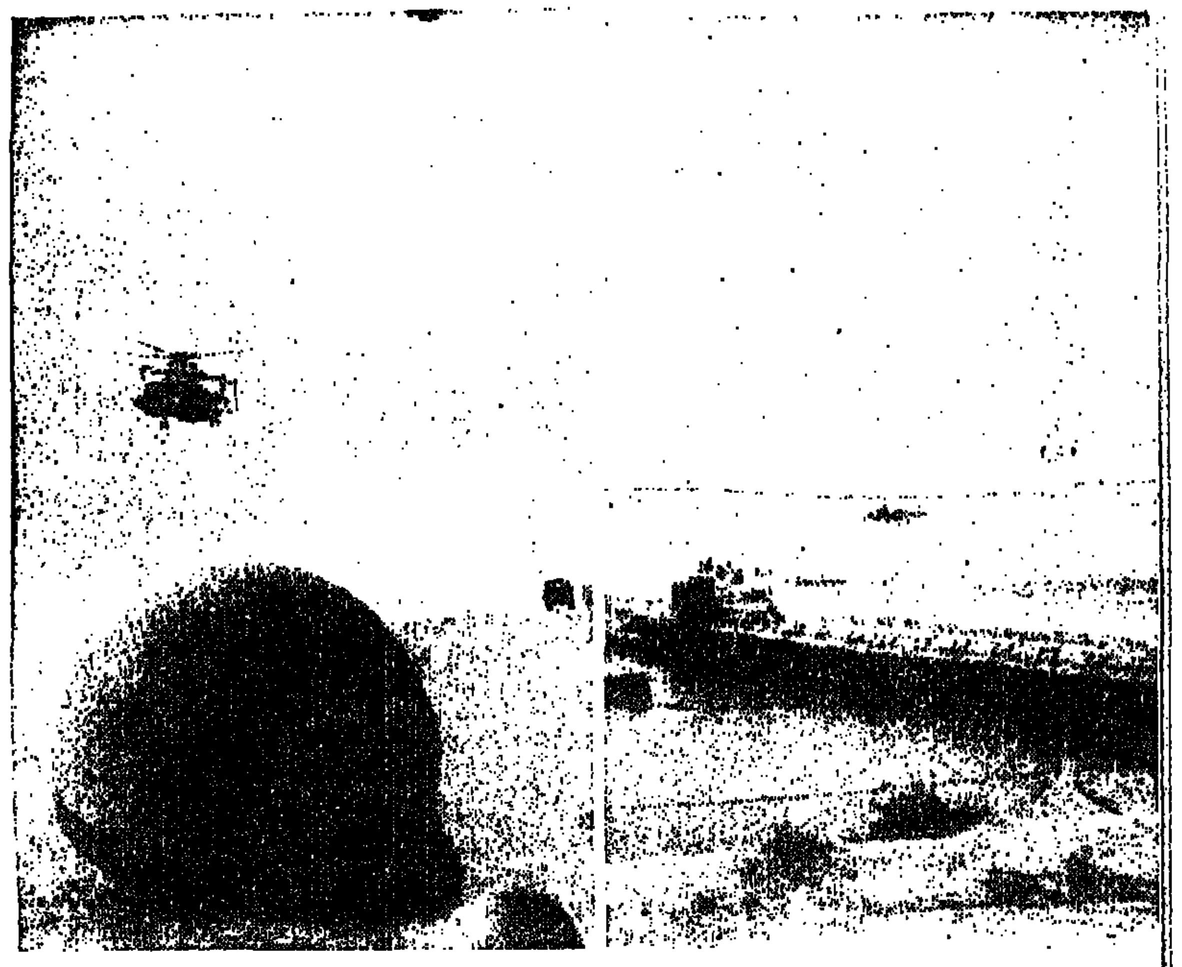

יום גבינה יום ריבה

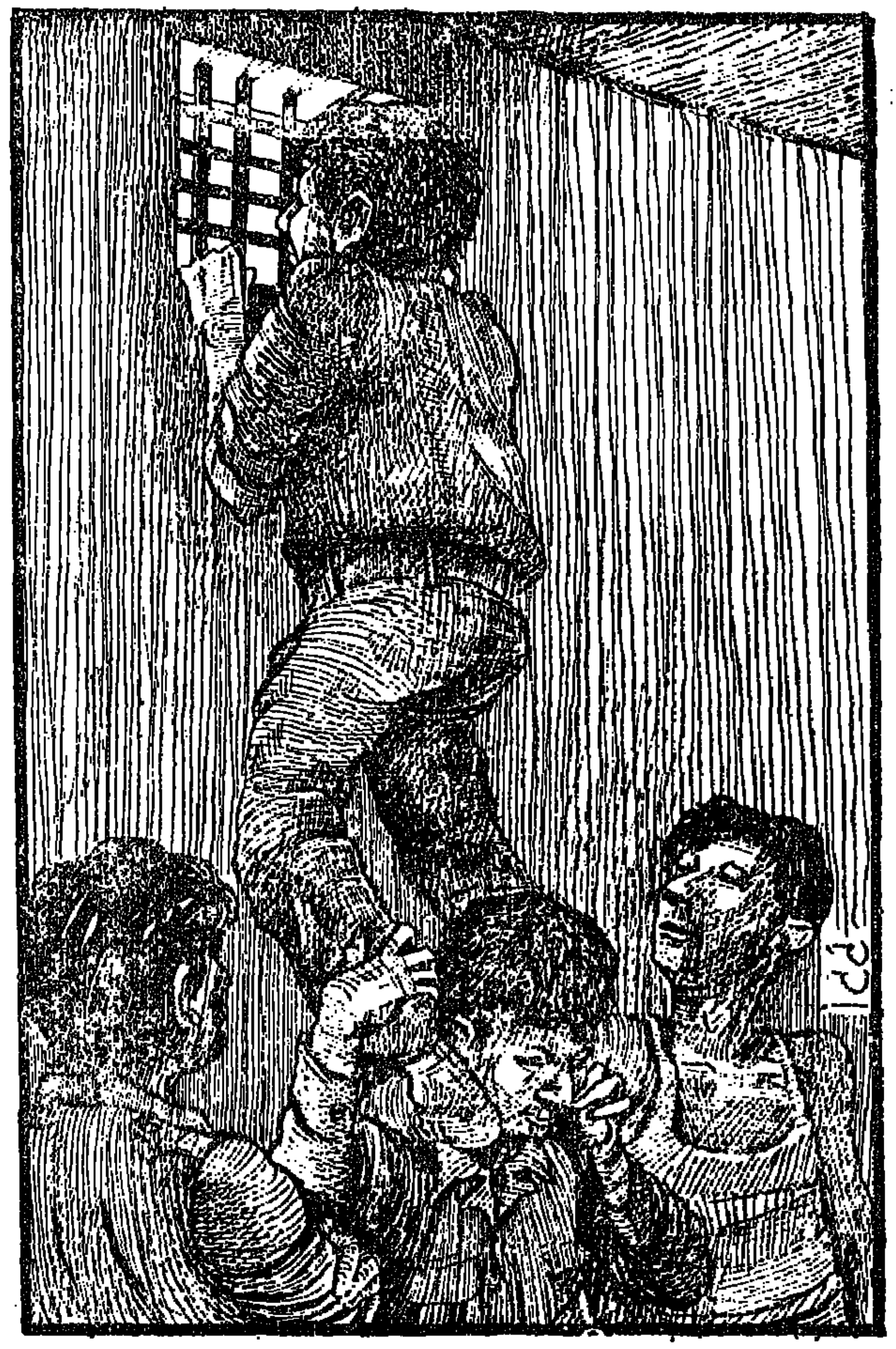

...סוהרים התחלפו.

המודענו לסוהרינו הם ש ש. האחד הראה כבר מההתחלה התעניינות בנו. נהג להיכנס לחדר, הירבה לשאול על מוצאנו, משפחתנו, תפקידנו וכו'. הוא נהג לחזור על אותן שאלות פעמים מספר ולא הצטיין באינטליגנציה גבוהה. פעם אחת הוא איים, ברצינות רבה, על אחד החבר'ה שכלב גדול ייכנס מאשנב-הכלא הצר ויטרוף אותו. פעם אחרת הציג בפנינו פנס וטען, כי אקדח בידו. בקיצור, היה זה „בוק" וכינוי זה דבק בו. בימים הראשונים אמרתי לתומי לחבר'ה שזה לא בסדר. סוף-סוף מוצאים אחד שמתייחס אלינו כראוי, או באים ומדביקים לו כינוי של גנאי. מאוחר יותר שוכנעתי, שהוא לא סתם „בוק" אלא „אולטרה-בוק".

הבוק למד אט-אט את שמותינו ואף זכר פרטים אישיים על מרביתנו. הוא אפילו ניסה ללמוד עברית וביקש לדעת תירגומן של מלים ערביות לעברית.

הסוהר השני היה שמן, משופם ובעל פרצוף נפוח מעט. הוא גילה התעניינות בנו רק לעיתים רחוקות, ובדרך-כלל בשעת חלוקת-המזון. הוא נהג ללכת לאורך החדר הלוך ושוב, כשהוא מזרבן את התורנים שיסיימו.

היחסים שהיו חופשיים יחסית (ישיבה בחלוקת הארוחות) מתקופת „בן-זונה" נעלמו. עתה היה עלינו לעמוד זקופים ללא תנועה וללא היזך בשעת חלוקת המזון ולהמתין עד ליציאת הסוהר. מי שהיזך „זכה" לסטירות מצלצלות מידיו השמנות וכך זכה לכינויו — ה„ערס".

חלפו ימים ואט-אט נכנסנו לשיגרה של אסירים עם כל המשתמע מכך. מזג-האוויר החמים פינה מקומו לרוחות חורפיות (31 לאוקטובר — גשם ראשון?). קובליו ואני היינו היחידים בגופיות בלבד על בשרנו — חשנו בקור ביתר שאת. קיבלנו שמיכה נוספת מהשמיכות שנשארו מ„עזבונו" של הדי"ר, שהועבר כמה ימים לאחר בואנו. שמיכות אלו שימשו לנו כחולצות.

ה„ערס" היה אומר לנו, מדי פעם, שמכאן לא נצא חיים, כאן תהיה קבורתנו. יום אחד שאל „בוק" את אחד החבר'ה מה הוא מתכונן לעשות כשיחזור הביתה. התערב הערס והשיב:

„אל תדאג, הוא לא יחזור, הוא ימות כאן".

מליצות מה מהסוג שפלט ה„בוק" עודדו אותנו מאוד. עוד נצא מפה ונחזור הביתה. ה„בוק" נהג להיכנס מדי ערב לתאינו, לשאול שאלות שונות ומגוחכות, פה ושם קילל קללה או סטר סטירה קלה. תמהנו, מה מצא בנו שהוא מבלה אצלנו זמן רב כל-כך?

מישהו העיר: „כנראה הוא כל-כך „בוק" שאפילו הסוהרים הסוריים אינם רוצים בחברתו..."

„תפריט מגוון"

עניין המאכל אף הוא היה נושא לניחושים, מה יבוא היום? תחילה כללו ארוחות-הבוקר פחות או יותר „יום גבינה-צהובה", „יום חלבה", אחר כך צורף גם „יום-זיתים" (10 עד 15) ולפעמים „יום גבינת-לבנה". בפעם הראשונה שהביאו ריבת-תאנים (טעם, טעימה מאוד) — אמרנו לעצמנו: זהו, המזון משתפר, אולי הצלב-האדום בדרך אלינו? „יום-ריבה" היה יום חג. לביצים זכינו רק שלוש פעמים במשך כל תקופת השבי. כל בוקר קיבלנו שתי פיתות למשך היממה כולה. מי שחגג באותו יום את יום הולדתו היו התורנים מארגנים לו כוס תה נוספת מהסיר הכללי.

ארוחות-הצהריים כללו: „יום-אורז", „יום-הברגול" (לפת ותוספת רוטב. ביום שמזל שעועית בלתי ברוטב — היינו מבוססים ב„היתר" את כל השעועית. בימים הראשונים זכינו למנות בשר-כבש עירות, מלאות שומן, ותחיכת פרי. אולם „מעדנים" אלה לדאבוננו נפסקו, לאחר ימים ספורים. כעבור חודשיים חזרו הבשר והפרי אל „שולחננו". ולפעמים במקום פרי קיבלנו דברי מאפה מתוקים, „עואמות" ו„גריבות".

יום אחד לפני שחזר הבשר, שאל אותנו ה„ערס" בארסיות: „אוהבים בשר ופירות?" הוא ניסה לשחק את תפקיד „האדם הטוב", יעני דואג הוא לנו כל כך...

ארוחות-הערב כללו לרוב מרק צהוב חמצמץ שקשה להגדירו. הסורים כינוהו: „שורבה". לפעמים קיבלנו מרק-תרד. ביום הראשון לקחנו תוספות, אך לאחר מכן — „יום-תרד" היה יום של קללות. לפעמים זכינו לסלט-חצילים שחיבבנו דווקא, או תפוחי-אדמה.

לארוחות-ערב הגיעו לפעמים מרקים ממולחים עד דמעות. ולמרבה הצער הדבר אירע בדרך-כלל כשהוגשו מאכלים טובים יותר. תחילה חשבנו לתומנו שהטבח הקדיח את התבשיל, אך שמנו לב שמשום מה, זה קורה דווקא בימים שבהם ה„ערס" מביא את המזון. חשדנו נפל עליו, ובמיוחד לאחר שבעלי האוזניים הטובות שבינינו שמעו יום אחד כיצד הלה בוחש בתוך את המרק טרם שהכניסו אלינו.

ערב אחד הוא הכניס אורז שנשאר מארוחת-הצהריים. לנו נראה היה שאורז זה הוצא מפח-האשפה, כיוון שנכלל בו ליכלוך והיה לו גם טעם-לוואי מוזר. לא אכלנו וזרקנו לפח. באותו ערב נכנס ה„ערס" גילה זאת. הוא התרגז ואמר:

„אצלכם בארץ נותנים לשבויינו רק לחם עבש ואתם מקבלים כאן מכל-טוב, ועוד משליכים לאשפה".

הוא התכוון להכות אותנו בשל כך. להפתעתי נכנס האחראי על המטבח — פארוק — ושאל אם אנו רוצים משהו אחר. אולם לא קיבלנו. פארוק זה נתגלה, במרוצת הימים, כאדם ידידותי.

כל פעם נתבקשו התורנים ע"י הסוהרים להשאיר בסיר אחת-עשרה מנות נוספות. העלינו ניחושים — מי הם אותם אחד-עשר? שבויים שלנו? טייסים? או אולי אסירים שלהם? האפשרות האחרונה לא נראתה הגיונית, כיצד ייתכן שאסירים סוריים יאכלו מסיר אחד עם שבויים ישראלים, ועוד אחריהם?

התקופה הראשונה היתה תקופה של רעב. בכוחותי האחרונים הייתי מצליח לשמור חצי פיתה ללילה. כשהייתי מתעורר, עדיין לפני עלות השחר, הייתי נאבק עם עצמי — האם לאכול את הפיתה עכשיו ולרעוב עד לארוחת-הבוקר, או לחכות שעה-שעתיים ולהיות קרוב יותר לשעת ארוחת-הבוקר.

פעם נתתי לאחד החבר'ה חצי-תפוח (שנחשב לשיא המאכלים) תמורת חצי פיתה. היו שכעסו על אותו בחור על „הרווח" שעשה על חשבון רעבוני. אולם אני הגנתי עליו וטענתי: „הוא מעדיף חצי תפוח ואני — חצי פיתה".

קשה להבין כיום, מדוע היינו רעבים כל כך דווקא בתקופה הראשונה? רעב פסיכולוגי? מתח נפשי? במשך הזמן, משהתרגלנו למציאות החדשה, לא חשנו עוד באותו רעב חזק. אחר-כך התפתח מסחר במזון. היו שהעדיפו חלבה, אחרים גבינה והיו מתחלפים זה עם זה. מוצרים מסוימים נחשבו לבעלי ערך רב יותר, למשל מנת-ריבה היתה שווה שתי מנות גבינה. חלוקת הפיתות היתה בעיה. חלק מהן היו טריות, האחרות — יבשות. בהתחלה פעל עקרון המזל, ובהמשך חולקו הפיתות הטריות לפי תור [illegible].

כשהיו שמים את הסיר בחוץ, לפני שהוכנס לתא, היו החבר'ה מקורבים לדלת, ששמעו את הטיפות, מעירים את השאר ומכינים אותם לקראת פתיחת הדלת בצעקות: „שמו סיר". מכאן התפתח אחר כך הביטוי „שמו... משהו", וכאשר [illegible] „שמו... [illegible]"... ומכאן: „שמו צלב-אדום", „שמו ספרים" (כאשר [illegible]).

שקשוק המפתחות בחוץ — היה סימן לפתיחת הדלת, והקרובים אליה היו מכינים את החבר'ה... לפעמים היו החבר'ה לוקחים מפתחות מכיסי, מצלצלים בהם, ו„מותחים" את האחרים בצורתם...

יום אחד גילינו בשם [illegible] בצלים. בצלים אלו עוררו את תיאבון החבר'ה. [illegible] לכל מי שרצה.

המסרק והמדים

ה-15 בנובמבר. אותו בוקר נכנסו סוהרים. אחד מהם נתן לנו מסרק ודרש שנסתרק. תמהנו. הצלב-האדום? לפתע ניתנה פקודה לסובב את הפנים לקיר. כל אחד נלקח לפינת-החדר וצולם פעמיים, כשהוא מחזיק מול חזהו לוח-עץ שחור ועליו רשום בגיר שמו ומספרו האישי. היינו מגודלי-שיער ובעלי זקנים. צילום אחד נעשה בפזה כזו ואילו לקראת הצילום השני — הורידו את זקנינו בעזרת מקצצת-שיער.

למחרת, בערב, נכנס ה„ערס" ועימו מספר סוהרים כולל ה„ג'חש". הם זרקו לאמצע החדר מדים סוריים שכללו: חולצת חאקי, מכנסיים, מעיל מצמר בצבע הזית, זוג נעליים גבוהות, שני זוגות תחתונים מבד גס שנראו כמכנסיים קצרים, ושתי גופיות. הביגוד בא בעיתו. שוב לא אזדקק לשמיכה הנוספת. נצטווינו לאסוף את בגדינו הישנים לערימה. אסרו עלינו להשאיר אף פרט מהלבוש הישן (ה„פרפור" הודיע שלמחרת היום ייערך חיפוש). עוד בבואנו התגלגל לתאנו זוג נעליים סוריות, שאותן ביקש ה„ערס" שנחביא מעין הרס"ר הסורי...

הספקתי להכין לעצמי ממחטה מכיס של המכנסיים הישנים. הפתיעה אותי העובדה שקיבלנו גם חגורות וגם שרוכי-נעליים. ומאידך גיסא נצטווינו שלא ללבוש את הבגדים החדשים עד לאחר שיקחו אותנו למקלחת חמה. קריאות-שמחה פרצו מפינו: סוף-סוף מקלחת חמה אחרי ארבעים יום!

הסוהרים חילקו את המדים ויצאו. חיכינו בקוצר-רוח למקלחת החמה, אך זו בוששה לבוא. חשבנו: עוד הבטחה סורית שלא נתממשה. לאט לאט התחלנו להירדם. באמצע הלילה נפתחה לפתע הדלת, ה„ערס" נראה בפתח ואחריו כמה סוהרים. הוא תפס את הראשון, שהיה קרוב לדלת, הוריד על פניו שתי סטירות-לחי, והטיח בפנינו: „אני לא הולך לישון, מתאמץ בשבילכם ואתם ישנים".

שקים שחורים נזרקו לאמצע החדר. עשרת הראשונים חבשו את השקים על ראשם והחלו לצאת בליווי הסוהרים (יצאנו בשלוש קבוצות).

ה„ג'חש" מוביל אותי. אני מצפה בכל רגע להתנחתויות המוכרות כל-כך. מה קורה לו היום? נקע ביד? מאיפה ה„עדינות" הזו? כל הדרך לא זכיתי אפילו למכה אחת. החליטו סוף סוף לשנות את יחסם כלפינו? האם זו הוראה מגבוה? אולי הצלב-האדום עומד לבוא? או שמא אין הם רוצים לקלקל את רושם מעשם „הטוב"?

לא יאומן. אתה עומד עירום ומים חמים קולחים ונשפכים עליך. וכל זאת בכלא הסורי! הסבונים בהם נסתבנו היו סבוני-כביסה. ושוב מעשה סורי טיפוסי — מגבות לא קיבלנו. התלבשנו רטובים במדים החדשים.

למחרת הופיע חובש, שמדי פעם היה בא כדי לטפל בפצועים ועימו כנראה גם רופא. תקוותינו הרקיעו שחקים. אחדים מהחבר'ה טענו בבטחון כי הצלב-האדום עומד להגיע.

אני התבטאתי בצורה זהירה יותר: „עדיין אין הוכחה ברורה לכך. אולם אכן רוח הצלב-האדום עומד בחלל האוויר". אך כמובן לא צדקנו. כל מקרה קטן שנראה לנו כחריג לטובה — ים של ספקולציות ופרשנות נתלווה אליו.

שקשוק של מפתחות

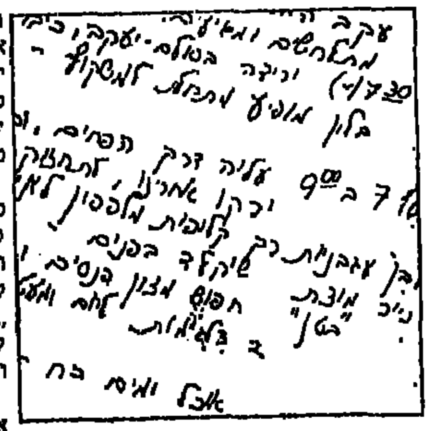

באחד הימים, בשעות הערב, נכנס ה„ערס" עם אלה ביד. הוא דרש שנעמוד בשורה ונושיט את ידינו לפנים. הוא עבר מהאחד לשני והלם בכל כובד גופו על כפות הידיים שלנו, עד להופעתם של סימנים כחולים והתנפחויות. למה? מה פתאום? מה עשינו?

„תרגילים" מעין אלה חזרו מדי פעם. בדרך-כלל התחיל בשאלות — „מי יושב בתוך הצנטוריון?", ואז היה ניגש לשריונאים שבינינו ומפליא בהם את מכותיו. לאחר מכן היה ממשיך, לפי סדר-העמידה, כשלכל אחד היה „מפליק" „מנות" קצובות אך קטנות יותר של מהלומות. לפעמים היה נכנס לכבודם של השריונאים ומרביץ רק להם.

תחילה עמדנו, אח"כ התיישבנו, נשכבנו ולבסוף אפילו נרדמנו. היינו משאירים שומר שתפקידו היה להעיר את הנוחרים, כדי שקול נחירותיהם לא יגיע לאוזניו. תפקידם האחר — להעיר את כולם בהישמע שקשוק צרור-המפתחות. השומר התחלף כל חצי שעה פחות או יותר. בפעם הראשונה נכנס ה„בוק" בסביבות השעה ארבע לפנות-בוקר, כשהוא מנומנם עדיין ובמכנסי פיז'מה. למזלנו, הספקנו לקום עם הישמע קול שקשוק המפתחות. וה„בוק" אכן האמין שכל הלילה עמדנו על רגלינו.

טוטו שחרור

הימים חולפים זה אחר זה. איננו חדלים מלהעריך הערכות ולנתח את המצב בארץ: האם כבר נגמרה המלחמה? ואם כן, אז מתי? מהו מספר האבידות? אנו מגיעים למסקנה שהמלחמה נסתיימה כנראה ב-16 באוקטובר ומספר האבידות גדול. אנו מסתמכים על העובדה שהוצגנו בפני כתבי-חוץ וצלמי טלוויזיה ב-15 באוקטובר. אם הסורים אמנם עורכים „הצגת שלל", כנראה זה כבר סוף המלחמה.

פעם שמענו קולות של הפגזות. שיערנו כי אלה תקריות בודדות או שמצוי שדה-אימונים בקרבת מקום. מדי פעם חלפו מעלינו מטוסים. התפלאנו שעוד נותרו להם מטוסים.

אחד טען שקיסינג'ר הודיע, עוד לפני המלחמה, שהוא מתכונן לפתוח במסע של שלום לאיזור לאחר הבחירות שתתקיימנה בארץ. אי לכך קיווינו בליבנו שקיסינג'ר אכן ממלא אחר צפיותיו והוא בדרך לאיזור. לא ידענו אם אמנם התקיימו בישראל הבחירות, ואם כן, מי הוא ראש הממשלה החדש. ניסינו לסחוט מפי הסוהרים והחוקרים רמזים ופליטות-פה בנושא זה ובנושאים אחרים, אך ללא הצלחה יתירה. אף לגבי שמה של המלחמה התווכחנו. היו שטענו: „מלחמת עשרת-הימים" (על סמך ההנחה שב-16 בחודש המלחמה נסתיימה). פה עלי לציין לזכותי שאמרתי כי הכי הגיוני שזו תיקרא „מלחמת יום-הכיפורים". דני ווינר ערכו „טוטו-שחרור". כל משתתף העריך את משך תקופת השבי. אני טענתי — סוף דצמבר. הממוצע הכללי התמקד סביב חודש ינואר. כידוע שוחררנו ביוני... הרבינו בהתערבויות על כל נושא שבעולם. בדרך כלל המפסידים התחייבו להזמין את המנצחים ל„סטייק" אצל גלו ביפו.

(המשך בשבוע הבא)

כל הזכויות שמורות ●

עלי זיכרון, המנסים לגעת

מאת שלומית טוב

„איננו רוצים לצייר לו עכשיו זוג כנפי מלאך לבנות ולא להלל ולרומם ולשבח את עיקר סגולותיו (והן רבות)" אמר מנחה השיחה לחבריו של איש הצבא הבכיר אשר נפל במלחמה האחרונה. הם התאספו כדי לספר עליו ו„לאסוף חומר" לזכרו. כולם רצו שהדפים אשר יופיעו יהיו שונים מאחרים ויבטאו באמת אותו, וכולם חששו מלכתחילה מ„עוד חוברת זכרון".

המנחה ניסה להסביר איך אפשר לדבר בו — אחרת. לא בצל האובדן והאבל, אלא תוך התייחסות לחייו המלאים. „איננו רוצים להוציא עוד אחת מחוברות הזכרון הרבות, לצערנו", — אמר — „בנוסח: ,חברים מספרים עלי', מעין ערבי זכרון מוקלטים שבהם ידידים, חברים ומכרים מהללים ומפארים ומשבחים סגולותיהם הנדירות של מי שאינם איתנו".

„ז'אנר" זה של שיחות מוקלטות על ההולכים, במקום מילים כתובות, הלך והשתרש אצלנו בעיקר מאז „ששת־הימים". אולי בהשוואת שיחות „שיח־לוחמים". השיחות התגלו כפשוטות וטבעיות יותר מדברי ההספד הכתובים. כשאנשים נבוכים ומשיחים ביחד, הם מדובבים זה את זה. אך גם לשיחים כבר אורבת השיגרה. לעתים קרובות הם נראים כדומים זה לזה. והלוא האיש שאבד, בעיני מקורביו, הוא תמיד יחיד ומיוחד.

מנחה אותו ערב הוסיף ודיבר על הכוונה לנסות ולשרטט דמות אדם מורכב, מעניין, איש רב־ניגודים, ולהעלות את הדמות הזאת מהרבה זוויות ראיה אפש־ריות, ולאו דווקא לקשור לו כתרים או לקונן על האבידה הגדולה שאבדה לנו. לכן, אמר, נתכוון לכך שהשיחה לא תלבש את הנוסח המקובל, שבו חברים בעצם מתחרים זה בזה בתיאור סגולותיו התרומיות של האיש. לא מפני שלא היו לו סגולות, אלא מפני שקשה להאמין באפשרות לצייר דמות בצבע לבן על גבי יריעה לבנה. כי אז, אין רואים כלום. „הייתי רוצה" — אמר — „שנשתחרר מן ההרגשה של ערב הנצחה והתייחדות, ואם גם נצחק במהלך השיחה — מה טוב. ננסה להעלות את דמותו רבת הניגודים ממירב זוויות הראיה האפשריות, כך שגם אנשים אשר הכירוהו יגלו בדברים עליו צדדים נוספים, אולי גם יתווכחו ביניהם, כי האיש היה רב סתירות. ואלה שלא הכירוהו או כמעט שלא הכירוהו, תצטייר להם דמות מורכבת ובשר־ודמית, דמותו הממשית שלו".

ננסה, איפוא, אמרו החברים, לגעת במילים שלנו בהרבה מצדדיו של האיש. עד כמה שמילים יכולות בכלל לגעת בדמותו של אדם.

•

המילים מנסות להגיע אל תמציתה של הדמות החיה, אך בתהום הנפערת עם חדלונה אין הן יכולות לגעת. אולי לכן כה הרבה חוברות זכרון, בעיקר אלה המוקדשות לנופלים במלחמות, פותחות בביטויה של הרגשת חוסר־האונים הזאת, ומביאות את שירו של אנדד אלדן על חולשתן של המילים: „המילים המדברות על המוות / / חלשות ועיוורות כמקרה. / המילים המדברות על המוות / פושטות איטיות כמו מעטוע / בכל הנימים הדקות של הלב... / המילים המדברות על המוות / נמוכות כרשא... / ...לא המילים מדברות על המוות".

•

הזכרון וההנצחה באים לתת רוח חיים למת, לא לאבדו בהינתקות הפתאומית, לא להניח לו ללכת. הם מלווים לרוב בשמץ אמונה מאגית שכך אנו עורכים לו מעין „תחיית מתים", לא רק אזכרת נשמות. ואילו האבלות מסמלת את הפרידה מההולך ומעניקה לו כבוד אחרון. היא מקנה דפוסי קבע לכאב ולתדהמה, ומעוררת שאלות פילוסופיות, כל פעם מחדש: על הגורל, על טעם החיים, על האבסורד שבמלחמה הקוטפת בחורים ומשאירה אותם „צעירים לעד".

חוברות זכרון רבות נעשות שלא במתכוון לבנות־חלוף, כי הן מבטאות בעיקר את האבל, את ההלם והשבר הראשונים, התדהמה וחוסר היכולת להשלים. וכך הן מותירות בתוכן אך מעט מדמותו של הנפטר. לכן יש גורסים כי חוברות וספרים שהופיעו שנה, שנתיים ושלוש אחרי המוות, הם פחות אימפולסיביים, ויותר אותנטיים, אמיתיים ומאריכי ימים.

ואם המטרה היא אכן להנציח חיי אדם, מוטב שלא לחיפזו. והלוא דבר מקומם הוא „לסכם" במילים אדם, כאשר המכאוב טרי והזכרון כה חי.

דבר דומה חל על האזכרות. האזכרה בראשיתה צריכה לתת ביטוי לכאב האבידה. בעיקר אם היא נערכת ביום השבעה, כשההלם עודנו בעיצומו. אך אם ברצוננו לבטא באזכרה את חייו ודמותו של הנפטר, ראוי להכניס בה חיות וצבע.

„האזכרות שלנו עטופות שחורים ושקט מדכא ומבהיל שורר בהן. האם כך רוצים אנו לזכור חברים ובנים? מדוע לא נכניס צבע ונעימות?" — כתב איש קיבוץ ברבעון „שדמות". הוא סיפר על אזכרה אחת אשר בה נוגנו ברקע מנגינות ושירים שאהב הנופל. להקת המחול, שבה היה חבר, הגישה קטע מחול, ועל הקיר היו תלויים ציורים גדולים מעשה ידיו. באולם היה אור, והחברים שסיפרו, לא כולם קראו מן הכתב. משוט עמדו וסיפרו. „כך נוצרה הרגשה של כנות ושל ציון אמיתי וחי. זכרונו של הנפטר הצעיר צורף לחווית, ולא לבכי".

ויש עוד משהו. הלוא הביטוי לאבל, הנתון בדפוסי תרבות מגובשים, אין בכוחו לגעת בחדלון, בתהום האימה והכאב. ביטא זאת לאחר „ששת־הימים" יוסף חרמוני מאיילת־השחר, ברשימתו שהופיעה בקובץ „שיח־לוחמים": „אנחנו מצליחים להשטיח ולרדד הרבה רגשי אמת ובלתי אמצעיות מבלי שנתכוון לכך — כתם — אולם כשמתקרב המוות וקוטף את קטיפו בתוכנו, אנו עושים זאת במתכוון."

„הפסנתר המנגן ברון, השירים היפהפיים, האורות העמומים, הסולנית השרה משהו נוגה ותרבותי — כלום יש בהם כדי לגעת, ולו באפס־קצה, בתהום החדלון והאימה?

„נדמה לי כי האזכרות שלנו, יותר משהן התייחדות נחרצת, אמיתית, עם השכול, הן נסיון להפכו למשהו תרבותי, מעודן ומסודר.

„אותם פחדים קמאיים, ראשוניים, שהביאו את אבות אבותינו אל טכסי הפרידה מהמתים, אותם פחדים ודחפים קיימים גם בנו. אלא שהטכסים איבדו את הכוח והאמת שבהם".

•

אל הרגשת האימה והאבסורד המתלווה לעמידה מול המוות, בייחוד מות אנשים צעירים, נוספת בשנים האחרונות תחושת גורל שאולי אין מנוס ממנו. הצעיר הישראלי כבר „לוקח בחשבון" את העובדה המרה שרבים מחבריו אינם ממשיכים את הדרך עימו, שייתכן כי לא נספיק להתהוות ולהבשיל, ואולי תקופת צעירותנו היא העיקרית והמכרעת בחיינו. „הוא לזו חולל היופי, הוא אך החל להתהוות" — כתבה בת כפר־בלום לזכר אחיה — „אח קטון. תוהה לבלי מורא על כל מכל. הוא לא שיגר דפים כתובים לשום עיתון ולא נאם משום כינוס. אף לא הנהיג אנשים מימיו. שכן עדיין לא ידע אפילו אם טוב כבך ולמה. הוא היה פשוט בהתחלה, בראשית. בראשית ברא אלוהים ובראשית נטל. הכיצד? ולא עוד. זהו מה שהיה לי לומר להם, אח. את השאר ירובבו החיים עצמם, כאשר חפצת, בכל מאודם. היה שלום".

ואז, נשארים איתנו ההולכים כשהם „צעירים לעד". אנשים שלא הספיקו להתפשר ולבגוד, כי לא היה להם זמן לכך.

מכתבי הנופלים ורשימותיהם מבטאים, כמובן, את עולמם יותר מכל דברי אחרים עליהם. מוקי צור, בדבריו על דמות הבנים, כפי שהיא משתקפת מעזבונותיהם, תיאר מספר קווים אופייניים החוזרים ומתגלים במכתבים רבים. הדברים הושמעו בערב זכרון. הוא אף ניסה להסביר את הניגוד הידוע בין „תוכו־לברו" שהפך כמעט לקלישאה בתיאור דמות הצבר: הצבר שהוא רגיש ורומנטי, אך „מחוספס" ו„קשוח" מבחוץ וכו' וכו'.

חוברות הזכרון למיניהן, אמר מוקי צור, חושפות את העובדה שרבים מבני הנוער מתגלים בנסתר. יש מימד גלוי ומימד נסתר לחייהם. במכתבים, ברשימות וביצירות אמנות בולט הרצון להסתיר את העובדה ש„יש לי רצון, יכולת והכרח לבטא את עצמי". „הוא שאל אותי פעם כך: ,תגיד לי, למה יש בני־אדם שאינם מעזים לעשות את מה שהם רוצים ויכולים?' ואני יודע ששאלה זו ליוותה אותו כל חייו", סיפר צעיר על חברו שנפל.

מוקי צור ניסה לענות על־כך: „הבנים, בני הארץ, עושים המון. עומדים ונחשפים אחד בפני השני בחבורות שבהן הם חיים ובהתנהגות היומיומית שלהם. ומצד שני, תרבות הביטוי נדחקת פנימה. האדם עוצר את עצמו. אין הוא מעז להודות ברבים שהוא כותב שירה, שהוא יודע לשיר, אבל אין ספק כי הוא יודה ברבים שהוא מסוגל להוביל גדוד".

„קשה לדעת מה מקורה של צורת התנהגות זו, הבאה לביטוי קיצוני כמעט בכל חוברות הזכרון. אני נוטה לחשוב שהדבר נובע מן העובדה שאנו חיים מילדותנו חיי חבורה באורח קיצוני יותר בקיבוץ, אבל גם בצורות חיים אחרות. יש לנו איזה חשש שמא הביטוי יסגירנו ויחייב אותנו לצורת התנהגות. על־כן גם נועד, כנראה, מקום מרכזי לנוף במכתבי הצברים וברשימותיהם. הנוף ממלא את תפקיד המקום שבו אני נמצא עם עצמי, ובו מותר הגילוי לעצמי".

„אצל הנוער בארה"ב" — אמר מוקי צור — „מצאתי בדיוק את הנימה ההפוכה. מין גילוי יתר וביטוי יתר, מין רצון לגלות קודם כל את היצירה והאידיאלים שלך, ורק אחר־כך לבדוק איך מתגלים הדברים בצורת ההתנהגות. אם נערוך עימות בין הצבר שיש לו תרבות שלימה של כתיבה, ביטוי, יחסים הדדיים של להביע פחות ממה שאני מרגיש, לבין בחור אמריקני מלא רגשות, נוכל להיווכח בתופעה מעניינת מבחינת התח־גשות בין תרבויות".

•

נימה של מרירות ותרעומת מתבלטת לאחרונה בדברי צעירים על חבריהם שנפלו, והיא גוברת ומחריפה בייחוד מאז אותו אוקטובר. אחרי מלחמת השחרור, כמדומה, לא נשמעו ניגונים כאלה. סופה ותכליתה של המלחמה נראו אז יותר ברורים, והאנשים לא חשו עצמם כשבויים במעגל כמעט סגור שקשה לצאת את סופו.

אירוניה מרירה משתרבבת לאחרונה אל בין ביטויי הכאב. ביטויים כמו „הנה גם אתה מצטרף אל פנתיאון הגיבורים הגדול שלנו" שוב אינם יוצאי דופן. הצעירים עייפו מהרטוריקה ומהדיבורים על „מות גיבורים". הרצון להיות „ראויים לטעם מותם", מלווה בכאב על המציאות לאמיתה: „אנחנו מבטיחים להיות ראויים" — כתבה נערה בדבריה על בן כיתתה — „למרות הכבוד הגדול שמסביב".

סיפור ליום־הכיפורים

כפי שסופר על־ידי חיים רימון, חבר בית־השיטה לכתבנו גיורא מנור

חיים רימון בנמל מרסיי

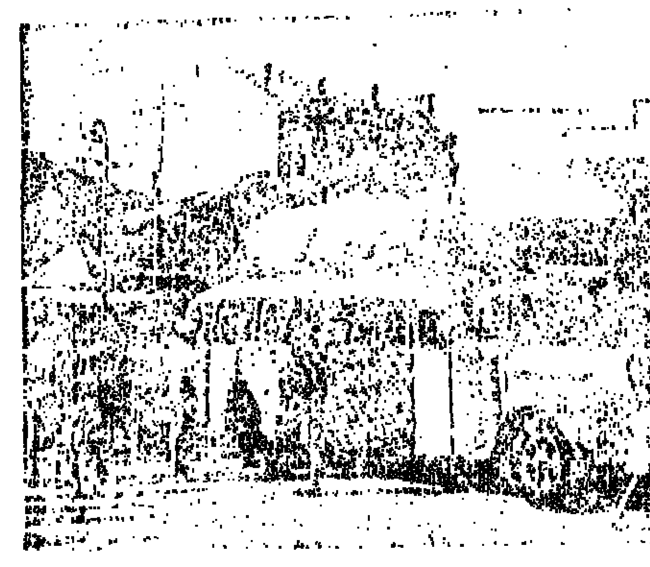

מעפילים בנמל בורגאס

שתי אניות הגיעו בשלהי קיץ 1947 לחופי רומניה כדי להביא משם יהודים המבקשים לעלות לארץ־ישראל. שם האחת ,גאולה' והשניה ,מדינת היהודים'. „מה היו שמותיהם הרשמיים — שתיהן הניפו את דגל פנאמה — כבר איני זוכר" — אומר חיים רימון, כשהוא יושב בכורסתו, לבוש גופיה, נח אחרי יום עבודה ב־מפעל בו הוא, כדבריו ,עוזר לאלהים לגדל זיתים'. עינו האחת פוזלת אל מקלט הטלוויזיה המביא מטהראן את בשורת הנצחון הישראלי בכדורסל והשניה בוחנת אותי ותוהה מה פת־אום נטפלתי אליו בסיפור הישן הזה. אבל הסיפור יאה לו להיות מסופר בין כסה לעשור דווקא, כפי שיסתבר עוד מעט.

שתי הספינות שייכות היו ל„מוסד לעליה ב'". חיים עצמו היה בצוות „גאולה", שהגיעה לאירופה מאמריקה בה נקנתה, כשמחסניה מלאים כל טוב, מזון משובח וסיגריות, שוקו־לד ושימורי בשר, מצרכים נדירים למדי ב־אירופה שלאחר המלחמה העולמית.

תפקידן של הספינות היה לקחת עולים בלתי חוקיים לארץ, וכאשר עברו השתיים במיצרי גיברלטאר נתלו אליהן שתי משחתות בריט־יות. אניות המלחמה הבריטיות שטו לצידן של ספינות המעפלים, וקפטן האניה הבריטית שאל ברמקול את אנשי „גאולה" לאן פניהם.

הקפטן „הרישמי" של האניה, בחור אמרי־קני, קומוניסט בהשקפותיו הפוליטיות, ענה לעמיתו האנגלי שפניהם לליבורנו שבאיטליה. כאשר עברה האניה את איטליה והמשיכה ל־שוט מזרחה שוב קרא הקפטן הבריטי לקברניט שלנו ושאל, לאן הדרך? „לליבורנו." — נענה גם הפעם.

לשני הצדדים היה המשחק ברור, ורק ב־שערי הבוספורוס, כאשר הפליגה „גאולה" אל הים השחור, נפרדו ממנה האניות הבריטיות וחיכו לה בסבלנות עד שתשוב ותפליג לכיוון ארץ־ישראל.

המשאבה התקלקלה

שתי האניות אמורות היו להטעין את מטענן „הבלתי ליגאלי" בקונסטנצה. אבל כשהגיעו לשם ניתנה להם הוראה על ידי ה־שלטונות הסובייטיים, שבהסכמתם נערך ה־מבצע כולו, שעליהן לעבור לנמל הבולגרי וורנה, ושם להמתין לפליטים. שישה שבועות עגנה האניה בנמל זה, כשמפקדה מטעם ה־הגנה, מוקה, הוא מרדכי לימון (לימים מפקד חיל־הים הישראלי), ושני עוזריו, חיים רימון ומנחם קלר מכפר גלעדי, ממתינים עם הצוות האמריקני שהשיט את האניה לפקודות גוס־פות.

בין המלחים האמריקניים היה בחור לא־יהודי, מוסיקאי במקצועו, שהחליט להגיע בדרך זו לארץ. הוא חבר חל־יוסף עד עצם היום הזה.

אחרי ציפיה של שישה שבועות נתקבלה הוראה לעבור לנמל בולגרי אחר, בורגאס, שם תתודלק האניה ולשם תביא הרכבת את 1,700 הפליטים מרומניה שיהיה עליה להסיע ארצה.

באותם ימים סיירה בעולם הוועדה האנגלו־אמריקנית שתפקידה היה להמליץ על פתרו־נות לעתידה של „פלשתינה (א"י)", וכשם שתחילת נמשכה ההמתנה ללא קץ, החלה לפתע הקרקע בוערת תחת רגלי השלטונות, שהחליטו לגמור את הפרשה במהירות ה־מקסימאלית, כנראה מפחד הוועדה והתסבוכת הבין־לאומית שעתידה היתה להתפתח מהסיוע הסובייטי־בולגרי־רומני לעליה הבלתי־חוקית.

מפקד נמל בורגאס, קומוניסט בעל־הכרה שישב בשל אמונתו שנים בכלא בחברת דימיטרוב, החל להאיץ באנשי האניה. הוא דרש לתדלק את האניה תוך לילה אחד, ברגע שרכבת המיכליות עם המזוט תגיע מרומניה, להטעין את ה„סחורה" הבלתי־חוקית בלילה שלמחרת ולהפליג מיד לים.

„אין בעיות" — אמרו אנשי הצוות. כי ברשותם שתי משאבות דלק מודרניות, האחת גדולה ומשוכללת והשניה רזרבית, קטנה ו־ישנה יותר. הכל תוכנן ועמד להסתיים בכי טוב, עד שהתברר שהיום בו תגיע רכבת ה־דלק לנמל בורגאס הוא דווקא ערב יום־הכיפורים. תחילה לא שם איש מאנשי „המו־סד" לבו לעובדה זו, עד שהדבר התברר ל־קבוצה גדולה של עולים שהיו אמורים להפליג באניה. אנשים אלה, שהיו דתיים עד מאוד, הודיעו שבשום פנים ואופן לא יסעו ברכבת ביום הקדוש ולא יעלו לאניה עד צאת הכוכ־בים.

הקצין הבולגרי לא היה מוכן לשמוע על כל דחיה. ואיך תסביר לשתי ממשלות קומו־ניסטיות שיום כיפור דוחה כל דבר?

רכבת הדלק אמדה להגיע לרציף שעות אחדות לפני „כל נדרי". השאיבה אמורה היתה להסתיים בבוקר יום־כיפור. העצה היחידה היתה, איפוא, „קלקול במנגנון השאי־בה". המשאבה היתה מטיפוס חדיש והיה סביר להניח שבנמל הבולגרי לא ימצאו חלקי חילוף מתאימים.

בינתיים יצאה גם הרכבת עמוסת הפליטים מרומניה ועמדה להגיע לנמל בעיצומו של יום הכיפורים.

השאיבה החלה. בשעה שמונה בערב „התקלקלה המשאבה". הודיעו מיד לקצין האחר־אי, שבא מבוהל אל הנמל והציע את עזרת הטכנאים הבולגריים. טכנאי האניה התרוצצו ב„מאמץ נואש לתקן את התקלה", פירקו ו־הרכיבו והמשאבה סירבה לחלוטין לשאוב. החלו לשאוב במשאבה הרזרבית, הזעירה, ש־לא היתה מסיימת את עבודתה אפילו אחרי 48 שעות שאיבה.

אנשי הצוות הישראלי הסגינו עצבנות ו־ייאוש, ניסו לשפר את מצב רוחו של הקומי־סאר הבולגרי בכוסיות וויסקי.

„לבי במזרח"...

בינתיים הגיעה הרכבת שהביאה את נוסעי שתי הספינות („מדינת היהודים" עגנה בינתיים מחוץ לנמל בורגאס ממתינה אף היא) לגבולות בולגריה.

כאשר הוברר לקצין הבולגרי שהנוסעים יגיעו למחרת לנמל ויצטרכו להמתין שם יום שלם עד לגמר השאיבה — נתקף בהלה. איך אפשר להסתיר כמעט 4000 איש, איך להאכיל המון רב זה על רציף הנמל? הוא כבר ראה עצמו בעיני רוחו נגוף ומסולק ממשרתו בכל הכשלון.

„צריך לטלגרף ולעצור את הרכבת באחת התחנות הקטנות בדרך." — הציע לו חיים. רעיון ,גאוני' זה מצא חן בעיני הקצין, הוא רץ מיד לבצע את הפקודה והרכבת עוכבה ב־דרכה ונעצרה אי־שם סמוך לעיירה נידחת, כחמישים קימ מן הנמל. כל הלילה נמשך „תיקון המשאבה". בבוקר הציע הקצין ה־בולגרי שמישהו מאנשי הצוות הישראלי יסע במכוניתו הרישמית אל מקום הימצאה של הרכבת ויסביר לפליטים שם מה סיבת העי־כוב.

כדי להקל על מעבר המכונית וכדי למנוע בעיות עם וקשים ושומרים למיניהם הביא הקומיסאר קצין צעיר, שישמש לחיים מלווה בדרכו.

הקצין הצעיר, נעים מראה וחביב, ישב עם חיים במכונית והם שוחחו על דא ועל הא בבליל של בולגרית, פולנית ורוסית. כאשר הגיעה המכונית לרכבת החונה נתגלה לעיני־הם מראה מיוחד במינו. במשעול צר בין שתי גבעות עמדה הרכבת, ולידה, משני עבריה, מאות יהודים עטופים בטליתות, מתנועעים לקול התפילה של הקודש שבימים.

הקצין הצעיר [illegible] החל לרעוד בכל גופו. דמעות נקוו בעיניו. הוא לא היה מסוגל להוציא הגה מפיו.

חיים ראה את תגובתו, אבל לא אמר דבר. הוא ניגש אל המתפללים וביקש לדעת מי הוא מפקד השיירה. „חלק מן האנשים חשבו שב־אמת עצרה הרכבת לכבוד יום־כיפור" — אמר לו המפקד, בחור צעיר חבר תנועת „דרור" ברומניה. „לא ידענו מה פשר ההמתנה. חשבנו שאולי בוטלה כל תכנית ההפלגה."

חיים פנה אל הפליטים והרגיע אותם באמרו שבערב ימשיכו לכיוון בורגאס ויעלו באניה, כמתוכנן.

בדרך חזרה אל העיר לא נאמרה אף מלה במכונית. הקצין הבולגרי היה עדיין נרעש ממראה עיניו. כאשר הגיעו לנמל הוציא מכיסו פנקס ורשם בו דבר מה, וכאשר נפרד מחיים דחף לו את הפתק ליד, כך שהנהג לא ראה זאת. חיים, שהורגל בעניני חשאיות, השאיר את הפתק בידו, נפרד מן הקצין ועלה לאניה.

רק שם, בתאו, פתח את פיסת הנייר שעליה היה כתוב בעברית: „למה לא אמרתם שאתם מארץ־ישראל? לבי במזרח ואני בקצה מערב..."

הכל היה בסדר

לשמחת המפקד „תוקנה" המש־אבה הגדולה והשאיבה נסתיימה שעת שירדה החשיכה ורכבת הפליטים הגיעה בשעות הלילה לנמל והאנשים עלו לאניה. לכבוד סיומה המוצלח של הפרשה הורמו כוסיות. הקומיסאר הבולגרי ניגש לחיים ושאל איך היתה הנסיעה לרכבת הפליטים.

„הכל היה בסדר."

„האם הקצין הצעיר שליווה אותך מצא חן בעיניך?"

„כן. בחור נחמד מאוד, שוחחנו בדרך."

„מסתבר שיש לך טביעת־עין" — אמר הקו־מיסאר בחיוך. „אתה יודע, הוא מבני עמך. והיה חבר ,השומר הצעיר', והוא מבין את השפה שלכם."

„העמדתי פני מופתע", אומר חיים, „נפרדנו בטפיחות־כתף וכעבור שעה כבר היינו מפליגים בים לקראת הדרדנלים ואניות המלחמה הבריט־יות, שהלוו אותנו לחיפה ומשם למחנות בקפריסין.

„עד היום אני מסתכל לפעמים בפניהם של אנשים ברחובות תל־אביב, אך ורק מתוך מחשבה שמא אראה שוב את פניו של אותו בחור, חבר ,השומר הצעיר', הקצין הקומוניס־טי, שעמו נתגלה לו שוב באותו בוקר יום־הכיפורים במשעול על־יד מסילת הברזל."

כדור או פלשתין
אברי בן־שלום

התעשרנו.
המשלחת הישראלית חזרה ממשחקי עמי אסיה כשבאמתחתה 19 מדליות מוזהבות, מוכספות ומאורדות. אך לא זה היה עיקר המטען. הפעם הביאו איתם הספורטאים שלנו מטהראן גם חומר למחשבה, מעל ומעבר למקובל בנסיבות דומות.
המאזן שוב לא יוכל להסתכם בהערכת ההישגים וההצלחות מחד והאכזבות, או הכשלונות, מאידך גיסא. בטהראן למדנו גם דברים אחרים. חלק מהמדינות שהשתתפו הפעם באולימפיאדה האסיאנית (והיה זה חלק בלתי מבוטל) דאג לכך שלא נצטמצם עוד במושגים השיגרתיים של נצחונות או הפסדים. הנה יכול לקרות — ובטהראן זה אירע פעמים אחדות — שלא מנצחים, לא מפסידים ואפילו לא נפרדים בתיקו. פשוט לא משחקים, וזהו זה. פשוט ? לא, לא כל כך פשוט !

הביטויים כמו „פוס" או „לא משחקים" נחשבו לחריפים וקיצוניים גם כאשר שיחקנו בגן הילדים או בשכונה. וזה היווה תמיד סוף הדרך (לפחות עד ל„שולם" הראשון), שאחריו כבר לא היה מה לעשות. היה צורך בסיבה מיוחדת, רצינית — לפחות בעינינו — ב„ברוגז" אמיתי, בכעס גדול או בקינאה, כדי להחרים את מי מהילדים במשחק משותף, וגם אז לא חל החרם על שיעורי ההתעמלות הרשמיים, למשל. אך התחרויות במעמד של משחקי עמי אסיה, הנערכות בחסות הוועד האולימפי הבינלאומי ובתמיכת ההתאחדויות הספורט הבינלאומיות בענפים השונים, אינן כמו משחקי השכונה או גן-הילדים. בטהראן למדנו לדעת שהמצב הוא עוד יותר גרוע. ב„אסיאדה" התנהלו העניינים לפי חוקי הג'ונגל ולא בהתאם למנהגים שהשתרשו בכל שכונה המכבדת את עצמה.
מדינות העוינות את ישראל — מארצות ערב דרך פאקיסטן ועד צפון-קוריאה וסין — הכריזו בגאווה על סירובן להתמודד עם הספורטאים הישראליים. איש לא שאל את הסרבנים מדוע הם לא נשארו בבית, כדי להימנע מהעימות הבלתי נעים, ורק במקרה בודד (בתחרויות הסיף) סולקו המחרימים מהמשך המאבקים. היתה זו החרמה הפגנתית שמצאה לה תמיכה מוסרית בעצם תגובתה — או יותר נכון : בחוסר תגובה מתאימה — של המסגרת, שבה נערך המפעל היבשתי.

על רקע מציאות עגומה זו, המנוגדת לחלוטין לכללים ולנוהלים המקובלים באירועי ספורט בינלאומיים רשמיים, הוחלט גם על החרמתם הטוטאלית של הכדורגלנים הישראליים בזירה האסיאנית. החרמה זו אינה נוראה כל כך, אולי, מבחינה מקצועית גרידא. מטורניר-הנוער המסורתי נושלנו כבר ממילא, עוד קודם לכן ; במפעלים האסיאנים האחרים, המאורגנים במתכונת של „פסטיבאלים" ואינם תואמים את צרכינו, לא הרבינו להופיע ; במשחקים הקדם-אולימפיים והמוקדמות של הגביע העולמי, המאורגנים מטעם ההתאחדות הבינלאומית, נוכל גם בעתיד להשתתף על אפם ועל חמתם של המחרימים... לא האספקט הספורטיבי של ההחרמה מדאיג אותנו, איפוא, אלא עצם מהותה של ההחלטה ורק אלה שקיבלו אותה יכולים להסביר כיצד היא עולה בקנה אחד עם העקרונות והמשמעויות של תקנון הקונפדרציה האסיאנית ותקנון ההתאחדות הבינלאומית, שאותה קונפדרציה מסונפת אליה. אך הסבר זה — הוא הבעיה שלהם. אנחנו חייבים לדאוג לעצמנו. עלינו לראות את ההשלכות הציבוריות הרחבות הנובעות מההתפתחות האחרונה בזירת הספורט האסיאנית.
תמיד טענו — ובצדק — כי הפעילות הספורטיבית במסגרות בינלאומיות יש בה משום ערך תעמולתי והיא מהווה מכשיר להעמקת הקשרים עם עמים אחרים. לפי אותה אמת-מידה עלינו להודות עתה כי מגמות ההחרמה (שמומשו בטהראן) מצביעות על הסכנה של בידודנו המדיני.
היום מדובר באסיה וימים יגידו מה יביא איתו המחר...

ברור שאנו עוסקים כאן בפוליטיקה ולא בספורט. אולם בניגוד לסיסמה השדופה, שאין לערבב פוליטיקה בספורט, אני גורס כי אין להפריד בין שני התחומים. הפוליטיקה היא חלק מחיינו וכן גם הספורט. מי שדוגל בא-פוליטיזציה, מנסה רק להשיג מגמות פוליטיות מובהקות, או לפחות לדוג במים עכורים. מן הדין הוא שלאנשים בעלי תפיסות עולם שונות יהיו גישות אחרות בכל הקשור לחינוך הגופני או לספורט התחרותי. גישה זו שונה גם במדינות בעלות משטרים חברתיים ופוליטיים מנוגדים. יכולים לחיות — ואף קיימים — ניגודי אינטרסים באירגוני הספורט הבינלאומיים, אך ערכם האמיתי של המפעלים והתחרויות הרשמיות — האולימפיאדות, אליפויות עולם ויבשות — הוא בכך שחרף הניגודים הפוליטיים יכולים ספורטאי עמים וארצות שונים להתמודד בצוותא. במסגרת זו בא הדטאנט לביטוי מלא ומוחשי. זהו ערכו של הספורט ובכך כוחו.
כל מדינה מוכרת רשאית וזכאית להשתתף במסגרות ספורטיביות שהיא משתייכת אליהן, אלא אם כן היא מפרה את התקנון (כגון דרום-אפריקה שהושעתה מהוועד האולימפי הבינלאומי וממרבית ההתאחדויות בגלל אפליה גזעית בספורט — דבר הנוגד את חוקי היסוד). עקרון בסיסי זה מהווה את מרחב המחיה לכל פעילות ספורט בינלאומית, ובלעדיו אין זכות קיום לפעילות זו.
ישראל לא הפרה את התקנון של משחקי עמי אסיה או של ההתאחדות לכדורגל ביבשת ; אין איפוא כל הצדקה להחרמתה או בידודה, בהיותה מדינה ריבונית, בעלת זכויות מלאות באסיה. דבר זה ידוע, ללא ספק, למחרימים ולבטח גם לאלה הנותנים את ידם להחרמה. וכאן, לדעתי, טמונה לנו הסכנה האמיתית.

המגמה בטהראן לא היתה רק לבודד את הספורטאים שלנו ולדחוק את רגליהם של הכדורגלנים מהמגרשים. הבעיטה לא כוונה לכדור המשחקים. החרימו אותנו אלה שאינם מכירים בריבונותנו ואת הסיוע הם קיבלו מאחרים, מאלה המפקפקים בזכות קיומנו ויהיו אולי מוכנים גם להכחידנו.
כך נוהגים כבר לגבי פורמוזה, אותה מקריבים כדי לזכות בחסדיה של סין ; גורל דומה צפוי, מן הסתם, לדרום-קוריאה ולדרום-וייטנאם... הגוש שהתגבש בטהראן והשתלט על עמדות המפתח — גוש של ברית ערבית-קומוניסטית — אינו מחבב „מדינות כפולות", מבחינת המשטר או הטריטוריה. אסיה תעמוד בפני הבחירה במי לתמוך ולמי לאשר זכות קיום. סין או פורמוזה, דרום או צפון-קוריאה... פלשתינה או ישראל.
היום זה באסיה, וימים יגידו מה יביא איתו המחר.

ס'וטים של ימים פשוטים
עדה סער

בהליכה מאופקת, חרישית, עם כובד-ראש והצטמצמות פנימה, חיפשתי את האמצע. את שפיות אבלו של קהל המגוגרים יודע השכול. האורנים הגבוהים תחמו את רוחבה של הדרך, כקירות זקופים, ובגגם נשקף הכחול. היינו בדרך לבית-הקברות.
את הכחול הזה פגשתי לראשונה עם ההודעות של יום-כיפור בצהריים, כי „האוייב תוקף וכוחותינו בולמים". בעמק קטן, שהמצאתי לעצמי כמה קילומטרים מן הבית, מקום בו הכביש עובר, היבטתי בשמיים והם היו כחול-בהיר עם זרעי עננים לבנים — נקיים ותמימים שכאלה. ופתאום היתה הרגשה שעומדים לקחת מאיתנו את השמיים האלה, רוצים לזהמם, מנסים להתנכל.
בצומת ראשי אמרנו לחייל-טרמפיסט שירד „תהיה בריא ותשמור על עצמך", צירוף מאוחר לתפילת האם.
בערב הראשון כבר עטה בניין המערכת וילונות אטומים שהכבידו על הנשמה והנשימה. ריח העופרת ויציקת החדשות בדפוס היה כבד ושחור. אנשים עשו חדשות רעות כשהם חיוורים, לבנים, סביב וילונות כחולים-שחורים.
בלילה הראשון למלחמה האחרונה, הלכתי לישון עם חמישים ושמונה הרוגים, כך-וכך טייסים, בלי מוצב החרמון וטייס מקורב אחד עם שם פרטי שכבר איננו.
כך כל לילה היו החדשות המצמררות ננעצות בעופרת, דיווחים יבשים לעיתונאים הסמוכים לצלחת ההתרחשויות, סיכומי ההרוגים להיום, פלוס אתמול, פלוס מההתחלה. כל לילה היו לי ההרוגים הפרטיים, המוכרים בשמותיהם, בהוריהם, בביתם. כל לילה וההרוג החדש שלי.
אחרי המלחמה, כששאלו „איפה היית בזמן המלחמה ?", יכולתי לענות תשובה שפיתחתי כהתגוננות : „הייתי מרותקת למערכת", תוך תקווה שאני עונה לנורמה שמישהו המציא. אבל השואלים אינם מכירים את הקושי שבידיעה המוקדמת של האסונות המתרחשים. העמידה הקבועה בעידכוני דובר צה"ל, מספרי החללים, הפצועים והנעדרים. הנשק הקטלני שנתגלה בידי האוייב, הקשיים, האילתורים והנסיונות להתגבר. מלחמה במערכת עיתון זוהי מלחמה „נקיה", כמעט אינטליגנטית, הסוחטת-כוחות משום הידיעה המוקדמת.
וכך כל לילה הייתי הולכת לישון עם ההרוג החדש והפרטי שלי, והשינה איננה.
כל אותו זמן בלעתי (כמו האחרים) את העיתונים והחדשות. משהו מקנאה בעמיתים היתה בי. כאלה ששפכו תרגשותיהם, התרשמויותיהם כמעיין המתגבר. הם דיווחו על דופק האומה, החזית והעורף, וצילמו מצבים. אצלי משהו נתקע. לא פנימה ולא החוצה. המילים הפכו לנמלים חסרות-משמעות, שאי-אפשר להיעזר בהן כדי לומר. אז אספתי גזרי-עיתונים, כתבות ורשימות, והסל הקלוע נדחס ונדחס, והמילים לא באו.

ברבות הימים וההתרחשויות חיפשתי את האמצע. את אמצע השיגרה עם, ותוך, השתתפות והזדהות עם הבתים הבוכים.
באו ועלו טענות שאנשים מתכחשים לאסון המשפחות השכולות. מי שלא נפגע, מפנה גבו ופונה לעסקיו. הציבור כציבור מבצע איגוף, עיקוף, ואלה השחורים נותרים לבדם בצערם.
לא אחת פגשתי בהתלבטות, כיצד להסתדר עם הצער, המתח והאימה, ולהמשיך לעשות, לפעול (לתפקד — בשפה המקצועית). ולעומת הפרט — הציבור, זה שמוכרח להמשיך במרוצתו המעשית, גם אם הוא עומס שעות נוראות ושאלת-קיום המתקרבת עד כדי נגיעה בעיניים.
נדמה לי שאין קהות-חושים בעם הזה. כוחו עימו לדאוג „עד השמיים" כל פעם מחדש, להזדעזע ולהתעצב, כאילו בבני משפחתו מדובר. אולם ככל שהמכות מפליאות והמועקה נמשכת, זקוקים לשריון עבה יותר. ואז אדם מגונן על עצמו, אולי בדרך של אי-השתתפות יתרה, לא כפי שציפו ממנו. והשכולים נעזבים לנפשם. אפשר וזהו נשק של פיתוח עצמי, לימים שהיו ולימים שיבואו.

המון קהל הלך, ובתוך המלמול והריקת בלמי הקומנדקר הצבאי, קם ועלה המושג „פגישת מחזור". והאורנים תחמו את הרגשות, והסלע הקשה ועמית תבעו שניהם איפוק בהתנהגות. ואבא ואמא של זאבי באו ללחוץ את היד לאבא ואמא של עמית.
חיפשתי את ההסטה שעוברת נפשו של אדם עם מותו של רע, ביחסו אליו. ולא היא. הטוב והקשה, התכונות היפות והתכונות המכוערות, אבל כולן נטו לצד האנושי. לא פגשתי את ההלל, את ההפיכה למושלם. אותו נער, בחור, איש שמקצועו צבא, ואנחנו אליו ואיתו בהבנה טובה, בהתקבלות, ללא מימד הקושי של יום-יום.
הכדור, זה שנורה דקות אחרי הפסקת האש, מטריד שוב ושוב. לא נותן מנוח. הכדור שהכריע את עמית, הוא סיוט של ימים פשוטים וחוליים, אלה שהיו אמורים להיות שכחון. כל פעם מתייצבים מחדש, זה מול זה, כדור-שנאה אחד ועמית מוצק, בלורית שיער קצוץ, והחוסן בחווייתו. בטחון פנימי ואחריות בשביל סיירת שלמה. אני זוכרת את עמית כמות שהוא. עם המון מגרעות וכל מיני „היתקלויות" בשנות חינוך ולימוד משותפים. פעם אחרונה (תמיד נזכרים בפגישה האחרונה) ראיתי אותו והרעיה על זרועו. עטופה בצעיף סרוג. בעל משפחה, יציב שכזה. ועם היציבות והקשיחות שיוצג, אין בוכים בבית-העלמין.
והכדור הזה שמוטט אותו.
אפשר שלכל אחד השעות שבאות והופכות לו את כל הסדר הטוב על פיו, והוא שב וחוזר לימי אוקטובר, ומה שנחרת בליבו ובזכרונו, גם אם הימים עם ציפוי חיצוני של שיגרה, והמעשים — מעשי חולין.
ואז שבים ההרוגים הפרטיים שלי, עימהם אני חיה, והם נפרטים לשמות, פנים ופגישות. ואבא ואמא של זאבי לוחצים את היד לאבא ואמא של עמית, ואדם שוב רץ לתוך עצמו, לחפש את נקודת האיזון.

רשימותיו של מטורף שקט
יהושע סובול

הערת המלביה"ד: רשימה זו, כאחיותיה הבאות, נמסרת לידינו ע"י אורח החפץ בעילום שמו. את הכותרת לקובץ הרשימות העניק הוא עצמו. לדבריו, כראיה לחוש ההומור המיוחד בו נתברך. האיש נשוי, אב לשלושה ילדים, ומכהן בתפקיד חשוב בחברה מצליחה.

אני שונא חוכמות. אני אוהב לדבר ישר ולהגיד בדרך הקצרה והמדוייקת ביותר מה אני חושב. מזה אחד-עשר חודש אני מתהלך בהרגשה ברורה שעומדת לפרוץ מלחמה. אני מתהלך בהרגשה הזאת מרגע שהרדיו הודיע על כניסת הפסקת האש לתוקפה. באותו רגע הרגשתי שנעשה לנו עוול : מזה כמה ימים התחילו להגיע הידיעות שכל כך חיכינו להן במשך שבועיים ויותר : אנחנו מתקדמים, אנחנו מאגפים, אנחנו מטילים מצור, ופתאום : הפסקת-אש. אני לא מתבייש להגיד : הרגשתי שהפסיקו אותנו באמצע, ובאותו רגע ידעתי ואמרתי לעצמי בקור-רוח : אין דבר. זאת הפסקה זמנית. אנחנו נשלם להם על יום-כיפור. אנחנו עוד נמחה את החרפה. אני לא חושב שכדאי להילחם בגלל כבוד. זה מתאים לערבים, ולא לנו. אבל הצילומים של כל מיני ראשי־מדינות המסתיירים במוצבי קו-ברלב ; הצילומים של חיילים מצריים מניפים נשק וצווחים על המוצבים שלנו, זה מרגיז. אותי זה מרגיז.
אני מודה, לא דיברתי על זה עם אף אחד במשך חודשים ארוכים : הרגשתי שהארץ יצאה מדעתה ונשטפה באיזה גל של דכאון. עכשיו העם מתחיל לחזור אל עצמו, להתאושש, לקבל בחזרה בטחון עצמי, ואני מרגיש שזה הרגע לגלות את מחשבותי, כדי שעוד אנשים החושבים כמוני לא יהססו לומר בגלוי מה הם חושבים, והעם הזה יתחיל סופסוף לדבר ולהגיד בגלוי מה הוא רוצה ומרגיש.
אני לא מתבייש : לא שאני רוצה מלחמה. אדם שהתחנך כמוני בתנועת-נוער, וספג גם כל מיני ערכים יהודיים, אדם כמוני לא יכול לרצות מלחמה. אבל המלחמה תבוא, מפני שהיא צריכה לבוא, מפני שהערבים לא ישלימו וגם אנחנו לא יכולים להשלים עם נסיגה נוספת לגבולות-חרפה. במלחמה הזאת אנחנו נשמיד את הכוח הסורי בצורה מהירה, נחרצת, יעילה וטוטאלית, ונוכיח מחדש לעצמנו, לערבים שהשחצנות שלהם מתחילה להרגיז, ולעולם כולו — מי הוא הכוח האמיתי באיזור. ושלא יהיו לאף אחד טעויות.

אני לא בעד סיפוח סיני או הגדה או הרמה, ובכלל כל הדיבורים על סיפוח שייכים לתקופה אחרת. אבל יש דברים שאי-אפשר, יש דברים שיכולים לשגע, ואותי, המחשבה על עוד נסיגה פה ועוד נסיגה שם — אותי המחשבות האלה משגעות. ואני לא מדבר עכשיו על הנימוקים הצבאיים נגד עוד נסיגות. לי ברור שברמת אנחנו לא יכולים לזוז אף מטר נוסף, ואני מקווה שגם לכל אחד מתקוראים זה ברור, ושעל זה אין בכלל ויכוח. אז יבוא הרגע שכוח החירום של האו"ם ייצא, ויישאר חלל בין צה"ל לצבא הסורי, ואין שום סיבה שדווקא הסורים ייכנסו לאותו חלל ראשונים. אם לא היה ברור לכם איך תפרוץ המלחמה, עכשיו, אני מקווה, ברור לכם. זה הגיון ברזל.

ואם זה ככה, כדאי להתחיל לראות את הצדדים החיוביים והיפים שיש במלחמה. ראשית כל, במלחמה כל בנאדם מתגלה על כל היפה והמכוער שיש בו, וזה דבר נפלא שלא קורה בימי שלום. שנית, מהמלחמה חוזרים עם שינוי עמוק בנפש, בנשמה. בבת-אחת מתבגרים. חוזרים עם ראיה הרבה יותר עמוקה ואמיתית של החיים. וגם העם. העם גם כן מתגלה בכל גדולתו. פתאום מפסיקים לדבר על משכנתא ופריג'ידר ומכונית, ופתאום כולם עוצרים בטרמפים, פתאום יש לך מן רגש של אחדות. זה משהו.

אני גם אוהב את המראות של המלחמה. מראות כאובים ומיוסרים ונוראים. נופים שסועים ופעורים כמו פצע. את השיירות שקפאו לאורך הדרכים. את העשן העולה מההרים ומהגאיות. את העצבות. את הגעגועים. את כל הדברים היפים שהמלחמה מולידה בלב. אפילו השפה משתנה. פתאום המילים מאבדות את המשמעות. פתאום המילים מקבלות משמעות הרבה יותר חזקה. יותר אמיתית.

וחוץ מזה, במלחמה האחרונה הפסיקו אותנו באמצע. נכון, ניצחנו, אבל זה לא היה זה, עם לא יכול להמשיך לחיות עם התיסכול הזה עמוק בנפש. זה לא בריא. זה מוכרח לפרוץ. אבל קודם צריך למצות את כל המאמצים לשלום. בזה אני מסכים עם ראש-הממשלה. אבל כשנגמור למצות, בסוף הסתיו או בהתחלת האביב, כשיהיה ברור שהערבים לא זזו אף סנטימטר, אז... בינתיים אני כולא את הלחץ הזה בחזה, אוסף כוח נפשי, נדרך, מתבונן בצילומים של פייסל בקו בר-לב, קורא את ההכרזות השחצניות של אסד, אוכל את הדייסות התפלות של קיסינג'ר, ומתכונן.

באמצע הפסיקו אותנו. זה לא יילך.

שנורקל/ יגאל גלאי

יש משהו סמלי בעובדה שאל משלחתו של רבין לארה"ב, צירפה מערכת „ידיעות-אחרונות" את רכילאית הצמרת, מירה אברך. ככה בדיוק אנחנו נראים.
אגדות ארץ-ישראל הישנה והטובה מספרות, שלסופרים היתה השפעה רבה על המנהיגים הפוליטיים. (אלתרמן ויצחק שדה מוזכרים בנשימה אחת). אך כבר למדתי לדעת, שיותר מדי מייפים את אותה תקופה, ולכן איני יודע עד כמה סיפורים אלה נכונים. לי בכל-אופן ברור, שסיפור רכילות בצהרון מכובד שווה הרבה מאוד.
אם רבין אכל שרימפס בביתה של מירה אברך, הרי מחר היא תספר עליו כמה פרטים פיקנטיים לצד סיפוריה על שגריר אלמוני, שחקן פלמוני ואישיות צמרת מכובדת. ובין ידיעות מדכאות על נשק, נפט ומעמדנו המתערער באו"ם, נזכה גם לסיפורים על יצחק ולאהלה. כיצד רקדו במסיבה, כיצד זללו וגיהקו, ובכלל מיטב סיפורים אנושיים, שיוכיחו לכולנו, שראש-ממשלתנו כאחד האדם. ככה אנחנו נראים. אני יושב אצל „ציון", שותה בירה, נהנת חינם מרוח הים ומביט באנשים עליהם כותבים בעיתונים. הם אוכלים אוכל סיני, לבושים הדר, מעשנים סיגרים או סיגריות יקרות, נוסעים במכוניות פאר. הם לא שייכים אלי ואני לא שייך אליהם. נראים לי מלוקקים מדי ואני שונא אותם. אכן, אלה האנשים העולים לגדולה בטורי-החברה והרכילות. הם מעצבנים אותי פשוט בגלל שהם מזכירים לי את ישראל המזוייפת, השבעת לכאורה והמדושנת עונג, אך בעלת יסודות רקובים וכלכלה מפורקת.
ברגעים כאלה (וביחוד לאחר שחבירה הרביעית מצליחה לטשטש אותי קצת) יש לי חשק לקום ולברוח. לומר — אני לא בעסק. לא שייך למשחק המטונף המתנהל כאן. לא מוכן לתת יד לסרחון. אם אתם רוצים להרוס — עשו זאת בלעדי. תנו לי לצאת. אני לא חייב שום-דבר לשום איש !
אך כשאני בא הביתה מרגיעה אותי הרוח המלטפת במרפסת, ואני שומע בכי של תינוק מדירת השכנים, ואז אני יודע שלא יעזור לי שום-דבר. אני פשוט קשור למקום הזה. רק חסר לי לפתוח למחרת את העיתון ולקרוא, שבעקבות צירופה של מירה אברך, יצרף אורי אבנרי את רחל המרכלת למשלחת הדיפלומטית הבאה.

אגרות ברכה
לזר

כל ראש שנה, בהתקרב מועד החג, אני נוהג לשלוח אגרות-ברכה למערכת קרובי וידידי באשר הם. לא שאני מחבב במיוחד מלאכה זו, לאמיתו של דבר אני ניגש אליה באי-חשק בולט, כי הרי לשלוח סתם איגרת צבעונית בחתימת ידו של המחבר זה המוני ונטול כל רגש, ואילו על מנת לשוות לכל ברכה נימה אישית היוצאת מן הלב, עלי לשבור את הראש בניסוח פניני-לשון כדוגמת : „ותקפצו פעם, מה יש ו" או : „דש לצאצא הצעיר ולכלב". וכאשר אתה צריך לשוות למאה-עשרים-ושלוש אגרות-ברכה נימה אישית שלך, האישיות יוצאת בסופו של דבר סחוטה ומדולדלת עד רפיסת מוחות.

השנה החלטתי שדי, מספיק עם העמדת הפנים המטופשת. הרי אדם כמוני יכול להרשות לעצמו להתעלם מהמוסכמות החברתיות ולהתנהג כבו-חורין. הפעם לא יהיו אגרות-ברכה, לא גלויות צבעוניות, שנת שמיטה ביחסי ציבור.

שבוע לפני החג הגיע אלי משלוח הסנוניות הראשון, אחר כך הלך הזרם וגבר ולקראת המועד המיוחל הייתי שולף יום יום מתיבת הדואר ערימות נכבדות של פריסות שלום. לא עניתי, לאף אחת. לא לקרובים, שאוסף הכתובות שלהם מצוי אצלי בפנקס קטן בכתב ידו של האבא, לא לרחוקים שעל קיומם מזמן שכחתי ואפילו לא לחבר כנסת מסויים המזכיר לי מדי שנה את היותי חבר מרכז מפ"ם. פשוט לא עניתי.

יומיים לפני החג, בהיותי שרוי באמצע המקלחת, הגיע בריצה אחד הילדים ומסר בקוצר נשימה כי יש לי טלפון דחוף ומחכים על הקו. מובן שהפסקתי את כל פעולות הנקיון ודהרתי למטה. הגעתי טרוף-נשימה לטלפון הציבורי ואז הסתבר שהשיחה עבורי היא בטלפון שבמזכירות, וכשנטלתי את השפופרת והצלחתי לזהות את עצמי, היתה זו דודה פניה מחיפה ששאלה : יעקב, מה קרה שלא קיבלנו ממך שום דבר ! הכל אצלכם בסדר !

למחרת בבוקר הזעיקו אותי לטלפון מבן-הדוד מישה שצלצל מהבנק, בצהריים הגיע מברק מהידידים במוצא ועל לוח המודעות מצאתי שעלי להתקשר דחוף עם הקרובים בפתח-תקווה וברמת-השרון.

וכאשר אחר-הצהריים חזרתי להדר בתום טלפון בחול ממשפחת זליקוביץ', המתינו לי שם הדודה לאריסה, שתי הילדות והבעל השני — עברנו בסביבה ומכיוון שלא כתבת, החלטנו לקפוץ ולראות מה נשמע אצלכם. עוד מתרחצים בבריכה !

מאז אני מקפיד לשלוח אגרות ברכה לשנה חדשה. חג שמח !

מה הולך?

בעריכת גיורא מנור

ארבעה

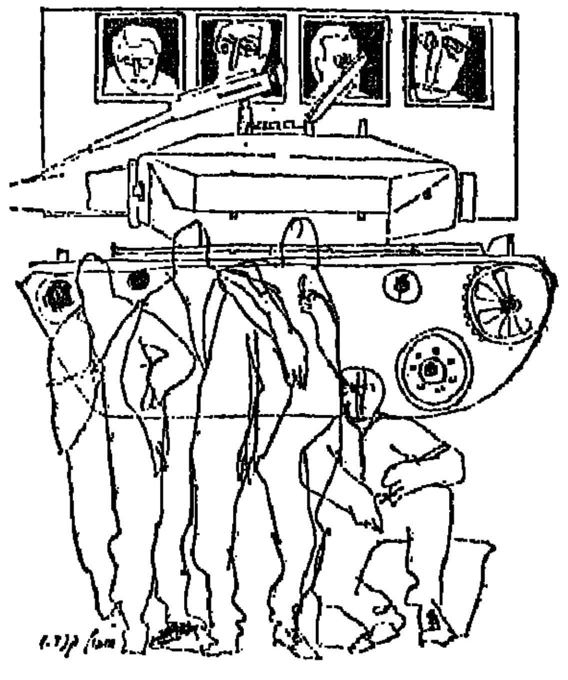

„שנה אחרי" — זהו שמה של תערוכת ציוריו ורישומיו של שאול קנו, המוצגת בימים אלה במועדון „צוותא" בתל-אביב.
דרכם של ציירים להתקיף ולחזור ולהתקיף נושא הבוער בעצמותיהם על מנת להתגבר עליו, להוציא אותו מן הפנים אל אוויר העולם של הנייר או הבד. חלק נכבד של התערוכה הרי הוא „פורטרט מקובץ" של ארבעה גברים — ארבעה שהם צוות של טנק. לעיתים הם מופיעים בציוריו של שאול, המשתמש בטכניקות של רישום בצבע, צבעי שמן והעברה צילומית של תצלומים לבד, כשהם מצויים בטנק ובעבודתם האזרחית בעת ובעונה אחת. צריחו של הטנק משמש גם שולחן כתיבה, התותח שלו הוא גם עט-נובע.
לעיתים מופיעה הרביעיה על רקע משבצות ודמויות החוזרות כמעט מכאנית, על רקע המון האנשים שהוא צבא.
לפעמים מופיעה הרביעיה בין להבות-אש ופצועים, במקומות אחרים היא נמחקת כאילו על ידי קווים מקבילים או אלכסוניים.
יש בציוריו של שאול רגישות רבה אך אין בהם פאתוס צעקני. הפרטים הנטוראליסטיים הצילומיים משמשים תמיד אלמנט בקומפוזיציה ואינם ערך לעצמם. נעדרות סיסמאות, אבל מצויה ביצירות אמירה כנה ורגש לוהט.

זו תערוכה של יצירות הדוברות אליך מבלי שתרדנה לדרגת „ספרותיות" ציורית. תערוכה זו מוכיחה, לדעתי, עד כמה אבסורדי הוויכוח המגוחך על הצורך בדיסטאנס, על ההכרח ב„צינון-הרגש" כביכול כדי להפוך חוויה טראומאטית ליצירה אמנותית. לכך לא דרוש זמן או מרחק אלא כשרון, וזה מצוי כאן בשפע.

העין השלישית

העין השלישית, המיסטית, מקנה, לפי אמונות המזרח, כוח ראיה נפשי לבעליה. אנחנו, האנשים הפשוטים, שאינם מצויידים בעין יתרה זו, יש לנו לעיתים פתרון לכך: עדשת המצלמה היא אולי „העין השלישית" המגלה דברים שעיני בשר־ודם טחו מראותם.

כמעט כל תערוכת תצלומים, אפילו המופשטת ביותר, יש בה איזה רוח הומאניסטית מיוחדת. הטרולים, אותם יצורים אגדיים חסרי־הרגשות ובעלי היצרים ב„פר גינט", הופכים אנשים לטרולים על־ידי ניתוח בעין ה„מחסן" אותם בפני הרגש. אולי עושה המצלמה ביד הצלם פעולת היפוך ל„ניתוח הטרולים", המצוי בעיני רבים מבלי שהם חשים בכך.

מכל מקום, ההומאניזם הוא התכונה הבולטת ביותר בתערוכה המכונה „מצב", המוצגת בימים אלה במוזיאון ישראל בירושלים.

עורכי התערוכה, מיכה בר־עם ומרק שפס, בחרו בדרך של תצוגת סדרות („פורטפוליו"), המאפשרות לצלם ביטוי שלם יותר מאשר התצלום הבודד, המבליט יותר את הקומפוזיציה. ל־21 הצלמים שעבודותיהם נבחרו ניתנת כאן הזדמנות לפרשנות מפורטת יותר מן הרגיל ורובם עושים בכך שימוש מרשים.

על שער התכניה של התערוכה תצלומו של יהושע זמיר (חבר עין־דור). ארבעת הרפתנים הצעירים שבתמונה מזכירים (לי על כל פנים) את שליחיו של ישו בתמונותיהם של „מייסטרים עתיקים", גם בשל החיוך העדין, האומר שלהם נגלה משהו הכמוס עדיין מאיתנו. וגם בשל הקומפוזיציה של התמונה, המחולקת לארבעה רבעים, שניים כהים ושניים בהירים, כשהפנים המעוטרים זקנים יוצאים מן הרקעים בשיווי משקל שלם עד מאוד. זהו קטע מסדרה ששמה „קיבוץ". ובה תיאור גילים שונים של אנשיו.

הרפואה וסבלו הגופני של האדם משמשים נושא לשלוש הסדרות המסעירות ביותר בתערוכה כולה. הילד ההולך אל חדר הניתוח של רחל הירש, ה„בייגלמאכר", רופא־

יוסף כהן: בייגלמאכר

האליל מחדרה, הנראה כאן כצירוף של קצב ומכשף המטיל לכאורה מומים בפציינטים שלו, הנאבק פיזית עם המחלה כפי שמתאר זאת יוסף כהן בתצלומיו, והסדרה המקאברית, שרק צלם שהוא בעצמו נכה מסוגל היה לצלמה בצורה מתאכזרת ואמיתית כל־כך, על חיילים פצועי המלחמה האחרונה של שמחה לבידון.

יהושע זמיר: הרפתנים

הרמה הכללית של התערוכה גבוהה. סבורני, מכל מה שהורגלנו לראות בתערוכות צילום בארץ עד כה. דווקא הסדרות המשלמות מס־שפתיים לשם „מצב", המתארות את המלחמה, את בואם של עולים ללוד — נראות לי שיגרתיות.

תמצא כאן רפורטאז'ה משעשעת מחייו של נהג (צבי נהור), סדרה אנושית מאוד על „מידרונות" של יגאל חביליו, ותצלומים רגישים מאוד לצורות של דליה אמרן.

אחוז ניכר מן הצלמים המיוצגים הם חברי קיבוץ (ואחרים „בוגרי" קיבוץ). אין זה מקרה. מחקר שנערך על־ידי חברה לפרסום גילה לא מכבר שכ־30% מכלל הצלמים בישראל חיים בקיבוצים.

אבסטרקט מסוכן ומים סוצ'ריאליסטיים

ברור לחלוטין שאין מחסור במים בברית-המועצות. שוב חזרו השלטונות הסובייטיים לשיטתם, אותה ניסו לפני שבועות אחדים על ספינות חיל-הים הישראלי, והתיזו סילוני מים על מה שלא מוצא חן בעיניהם הביקורתיות.
ציירים „ללא רשיון" ערכו תערוכה של יצירות מודרניות ברחובות מוסקבה — שומו שמיים! מעשה „בלתי־חוקי" כזה יש לדכא, ומיד, בעזרת סילוני מים ולאסור כמה מן הציירים והמבקרים! כי האבסטרקט מסוכן לבריאות, כידוע.

כמה זמן עוד נשלה את עצמנו שברוסיה באמת השתנו המושגים! אמנם פיטרו את הגברת פורצבה המבחילה, אבל השיטות נשארו כשהיו, וטובאריש ז'דאנוב ודאי מחייך בקברו. התרגלנו לחשוב שכבר אין ברוסיה מחנות כפיה — והרי יש ויש! השלינו את עצמנו ששוב לא ייאסר שם אדם בשל יצירה אמנותית. הבלים!

קריאתו של המרקיז מפוסה (במחזה של שילר „דון קרלוס") „המלך, תן חופש למצפון!" עדיין אקטואלית שם, בדיוק כשם שהיתה אקטואלית בספרד בימי פיליפ ה-2.

קשה לסיים (סרט)

בעיני צופה־קולנוע סרט הוא יצור בן שעתיים לכל היותר. בעיני משקיע סרט נמשך כך וכך ימי־צילום.

למעשה אין הדבר כך כל עיקר. איש אינו לוקח בחשבון את ההכנות הנמשכות לעיתים חודשים ושנים. ומי שאינו בעל־מקצוע כלל אינו יכול לתפוש מדוע עריכתו של סרט היא לעיתים חשובה מצילומו — מבחינת עיצובו — ומדוע הדבקת „קטעים" אלה לאלה אינה מלאכה מכאנית שאפשר לסיימה תוך כמה ימים, או לכל היותר, שבועות מספר. „מה יש כאן להתלבט?" — שואל את עצמו המפיק החייב להחזיר לבנק את כספי ההשקעה המוקפאים בקופסאות הרבות של העתק העבודה הבלתי־ערוך. מדביקים סצינה לסצינה וגמרנו!

דרך ייסוריו של תסריטאי ובמאי עד שמגיעים לצילומים ראויה לתיאור כשלעצמה, והדבר כבר נעשה פעמים רבות בצורה משכנעת ומרשימה. המשך העבודה, שהיא חלק נכבד ביותר ביצירת, העריכה, עריכת הפס־קול וכל עבודת הגימור סרט זכו, דומני, לתיאור משכנע. אין כאן מאבק הרואי לאור הזרקורים אלא עבודה בחדר העריכה החשוך, ומאבקו של יחיד. הממונים על עיבוד הסרט הישראלי מן הרגע בו נגמרו הצילומים ועד שהסרט „יוצא לאור" בצורת העתק־עבודה ראשוני אך שלם.

הבמאי בנימין חיים עם השחקנים אריק מנקין, פנינה מנקין ודני כנרות.

בנימין חיים כתב את „ההגנה השחורה" שלו [illegible] נכבדה — אך בלתי מספיקה לביצוע — ועד שהוא מצא זמן רב לגמרי. עכשיו הסרט מצוי, ב"ה, בקופסאות.

אלא שהמענק של המועצה לתרבות אינו ניתן למימוש עד שלא תראה הוועדה העתק גמור. ובעלי החוב לוחצים. וזה מובן.

מן המעט שראיתי כבר על גבי שולחן העריכה, מבטיח סרט זה להיות סרט מצויין — תוסס ומצחיק, קומדיה אמיתית, כפי שכבר הורגלנו לראות ביצירותיו של בנימין חיים, אשר הצליח להפוך אפילו סרט „רישמי־ושעמם" על בטיחות בטרקטורים ליצירה משובבת.

אבל אין לי כל בטחון שהסרט החדש לא יקולקל על ידי החפזון והלחץ שלוחצים על הבמאי, המשמש גם עורך לעצמו, המשקיעים והמוסדות הממשלתיים החייבים לאשר לחץ זה בתקופת העריכה. כאשר ההשקעה מוקפאת למעשה, אינו נחלתו הבלעדית של בנימין חיים. יש להניח שכל יוצר הנהנה מתמיכת המועצה לתרבות ואמנות מוצא את עצמו בין הפטיש והסדן של ההכרח להחזיר הלוואות ולא לקלקל את מלאכת העריכה בשל חפזון.

חייבים למצוא פתרון למימון תקופה זו של עבודה אמנותית בדיוק כשם שהמענק עצמו צריך לשמש לצילום הסרט. סרט מצולם אך לא גמור אינו קיים. הוא עדיין בבחינת פג המצוי באינקובאטור וחייבים לדאוג לו לא פחות מאשר לתינוק שטרם נולד והוא עדיין ברחם אמו.

ספרים למחולות

המחול, כאמנויות-במה אחרות, אינו קיים אלא בשעת ביצועו. אולי דווקא בשל כך חשוב ביותר לשמר, ככל האפשר, יצירות. הספרות העוסקת במחול (ענף אמנותי שזכה להתפתחות עניפה בישראל בעשור האחרון) והמצויה בארץ דלה מאוד.

אן וילסון, רקדנית ומרצה ידועה מארה"ב, שהרבתה להופיע שם ובארץ, החליטה לפני כשנתיים לייסד בתל-אביב ספריה למחול, בה יוכל מי שמתעניין בכך למצוא את החומר הדרוש לו על תולדות המחול, על תיאוריות ויוצרים, מוסיקה מתאימה, סרטים ותצלומים מהם ניתן ללמוד מה נוצר ונרקד בזמנים אחרים ומקומות רחוקים.

לפני זמן מה זכתה אן וילסון לאישור מעשי לתכניתה. בספריה המוסיקאלית המרכזית בתל-אביב שבהנהלת צבי אבני, שעברה לא מכבר למשכנה החדש ברחוב ביאליק, מקום שם היה בית-העיריה הישן, הוקצה מקום לספריית-המחול, ואף הובטח הכסף למשכורת עבור ספרן במשרה חלקית.

אישים מעולם המחול בארה"ב הבטיחו את עזרתם בכינוס החומר והעברתו ארצה. נקווה שהספריה תקום, ושאנשי המחול הישראלי „ילמדו לקרוא".

איך לקחנו את החרמון?

אהרון בכר

סגן-אלוף ג. עמד ליד מפת קיר גדולה. קצה מקלו המגולף שוטט על-פני רמת-הגולן, חלף על כמה כתמים כהים עד שנעצר לבסוף בפיסגת החרמון.
„זה החרמון," אמר, מופתע מעט מן הגילוי, „אתה רואה? הנה, כאן! ברור?"
„ברור!"
„הסורים עדיין יושבים כאן. הנה, בדיוק כאן, בנקודה הזאת. ברור?"
„ברור!"
„עכשיו הולכים לקחת אותו מהם. ברור,"
„ברור."
„מה אתה יושב כמו גולם? קח את הציוד שלך — ועוף!"
סגן-אלוף ג. צייד אותי בצו-תנועה חתום כדת וכדין, כדי שאציגו בפני רב-סרן ד. במפקדה העורפית. רב-סרן ד. היה אמור לצרף אותי אל הכוח שיעלה לקחת את החרמון בדיוק בנקודה שעליה הצביע סגן-אלוף ג. על-גבי מפת הקיר הגדולה, ואשר בה ישבו עדיין הסורים. נסעתי למפקדה העורפית ומשהו מוזר מכרסם בבטני.

רב סרן ד. לא היה במשרדו. „הוא ישן," אמר סגנו, „מה הבעיות?"
„בעניין החרמון," אמרתי והצבעתי צפונה, „הולכים לקחת את החרמון."
„אתה צוחק," אמר הסגן.
„ברצינות."
„מי סיפר לך?"
„סגן-אלוף ג. דיבר ברצינות."
„סגן-אלוף ג.? מה אתה אומר?" אמר הסגן, „אני כבר הולך להעיר אותו."
רב-סרן ד. התנהל בכבדות. הוא היה מנומנם וביקש לשמוע את הסיפור מהתחלה, מי אמר. מה, מתי ולמה.. אחר-כך הזמין לעצמו קפה, פרש מפת קיר גדולה, התבונן בה היטב, ערך לעצמו כמה חישובים ופסק שלא הולכים לקחת את החרמון.
„אתה צוחק," אמרתי.
„אני מדבר ברצינות."
„אבל סגן-אלוף ג. אמר..."
רב-סרן ד. געה בצחוק אדיר. הוא כמעט נחנק מצחוק והחזיק את שיפולי ביטנו, שנרעדו בהתקפת צחוק, כמעט כמו כל חלקי גופו המגושם. סגנו הצטרף לצחוק, אבל ניכר היה בו שאינו יודע ממה בדיוק הוא צוחק.
„סגן-אלוף ג.," אמר רב-סרן ד. בין התקפי הצחוק, „סגן-אלוף ג.! אתה יודע מה הראש-כרוב הזה עושה בחייו האזרחיים?"
כשפסקה התקפת הצחוק, אמר רב סרן ד. שלא ידוע לו דבר על החרמון ועל כן מוטב ללכת עכשיו לישון, אולי מחר.
למחרת לא הגיעה למפקדה העורפית של רב-סרן ד. שום ידיעה על החרמון. הוא החליט להשאיר אותו בידי הסורים. לדעת רב־סרן ד. צריך לרכז את מאמץ המלחמה בדרך העולה לדמשק. הוא חזר ופרש מדי פעם את מפת הקיר הגדולה, שאותה מילא בעיגולים אדומים וקווים כחולים, ומצא את תוואי הכביש העולה לדמשק. רב-סרן ד. התכונן לקראת הרגע הגדול, כשיעמוד בשערי דמשק.
לפנות ערב, כשחזרנו מסיור במובלעת, שמענו ברדיו ש„גולני" לקח את החרמון.
רב-סרן ד. מיהר לטלפון וחייג כאחוז אמוק.
„אתה שומע?" הוא אמר לתוך האפרכסת, „החרמון בידינו, החרמון בידינו! אני אומר שנית, החרמון בידינו. רות, סוף!"
רב-סרן ד. הניח את השפופרת ופיזז בשמחה.
„לקחנו את החרמון!" הוא טפח לכולם על השכם, „החרמון שוב בידינו! אמרתי לכם שהעסק מתחיל לדפוק!"
ארזתי את חפצי והלכתי אל שערי המפקדה העורפית, לתפוס טרמפ העירה. רב-סרן ד. הלך אחרי. „היי!" הוא צעק, „לאן אתה הולך?"
המשכתי מבלי להסב אליו את ראשי. כשזרקתי את התרמיל לתוך הטנדר, שעצר לידי, שמעתי אותו צועק: „לאן אתה הולך? החרמון בידינו! עכשיו כל העסק מתחיל!"
עליתי. הטנדר המשיך במורד הדרך. ליד שערי המפקדה עדיין עמד רב-סרן ד. מנופף בידיו וצועק שהחרמון בידינו והעסק מתחיל, אבל ככל שהלכנו והתרחקנו, ראיתי רק את ידיו הגדולות והמגושמות מתנופפות בהתרגשות. קולו נבלע בתוך המרחק. הטנדר המשיך ודמותו הלכה ונמוגה עד שנעלמה כליל.

במשך השנה שחלפה מאז, דימיתי בליבי שרב-סרן ד. לא היה ולא נברא. דמותו נשתכחה ממני, עד כי נדמה היה לי שהוא חלק מתעתועי המלחמה, או אחד ממראות הדמיון שלה.
לפני ימים אחדים, ברחוב, פגשתי איש אחד שמעולם לא ראיתי לפני כן. הוא היה לבוש בהידור ושופע חיוכים.
„אהלן, בחור!" עמד וטפח על שכמי, „אתה זוכר את היום ההוא, כשלקחנו את החרמון? מה אתה אומר, היו ימים, הא?"

נה. אוקטובר. שנה. אוקטובר: ש

סוזי רוסק־אושרוב

זמן. כמה זמן.
זמן ההופך לגדול מתאריכיו; ללא כל יחס לעצמו.
בלוח מכה תאריך, על לוח הלב מתנפצת — שנה.
שנה שהיא שנים-עשר חודשים, חמישים ושניים שבועות ושלוש מאות ששים וחמישה ימים. עד כאן. וחזרה, היש חזרה?
הרי אתה בעצם שם כל הזמן.
הרי אתה עדיין אותו נער שהתבגר באחת, שלא מצא מנוח ותשובה ביום העשרים ושמונה באוקטובר, לאחר עשרים ושניים ימי לחימה, בשעת החופשה הראשונה, דפיקה הססנית בדלת, נשימה מקוטעת עם פתיחתה, הפתעה!?... ללא מילים.
לא שואלת, יודעת, פוכרת אצבעות, נבוכה, תמהה — ואתה אוסף אצבעותיה ומביט בעיניים, שראו חזיונות איומים מכל מציאות —
והלום שמחה מבוישת ולא שקטה אתה צוחק אני חי, חי!!
משקה קר, עוגיות, אגלי זעה נאספים על רקותיך, בשתיקתך אתה חוזר על סיפורי הצער ומספר עליהם.
החברים — כה רבים, היינו יחד, היינו — ואני כאן איתך. לא מאמין.
אתה מטושטש מחריפותו של המעבר בין העולמות — באתי משם אתה אומר — ולכאן טרם הגעתי בהכרתי המלאה.
יד מלטפת ראש. סיפור מוזר נרקם בקצות האצבעות — היום יום ראשון, עדיין לא נסתיימה. מלחמה. מלחמה. רק חופשה, זמן מוגבל, שעות קצרות — רק... עוד...!
אתה חי ועשר שעותיך בעברם תזה של החיים מגיעות אל שעת ההמראה, האדמה. נצבעת צבעי שביתת נשק, אל הפצעים המתוחים נאספים רסיסי התקווה.
זמן. כמה זמן. זמן צבע צמרות ברושים דקיקים ולוות חברים אל סוף מסעם.
העונות התחלפו וחיית לאיש הנושא במוחו ועל לוח הלב אלפי שנות שנה אחת, שעות חסרות שעון לשאתן, כתם עז שנזרק, ועצבות שאין למחותה בחיוך שנולד מחדש.

רדיו

יום ששי, 27.9

★ רשת א' ★

08.10 מעדנים מוסיקליים — דבוז'אק: סרנדה ברה-מינור לכלי-נשיפה אופוס 44; ברהמס: שלישייה בדו-מג'ור לפסנתר, כנור וצ'לו, אופוס 87
09.05 מהקלטות התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות-השידור (סטראו) לוקאס פוס: „קינה לאלה שלא ישובו עוד"; דבוז'אק: סימפוניה מס. 8 בסול-מג'ור; שוסן: קונצ'רטו מס. 2 לפסנתר ולתזמורת; נחום אמיר: מוסיקה לכלי-מיתר
11.15 שידורים לתלמידים בבתיה"ס היסודיים
12.05 הקונצרט שלי
13.05 קונצרט צהרים — בטהובן: פנטסיה בדו-מינור לפסנתר, מקהלה ותזמורת, אופוס 80 (רודולף סרקין, מקהלת וסטמינסטר והתזמורת הפילהרמונית של ניו-יורק בניצוח לאונרד ברנשטיין); רחמנינוב: מחולות סימפוניים (התזמורת הפילהרמונית של לונדון בניצוח אדו דה וארט)
14.10 לאם ולילד
15.05 קבלת שבת
16.11 הבורה התיכון
17.05 מוסיקה קלאסית כבקשתך — אדם: פתיחה „לא הייתי מלך"; מוצארט: קונצ'רטו לפסנתר ולתזמורת, ק. 415; סמטאנה: „וישהראד", פואמה סימפונית
18.05 מה נשמע
18.30 שבועון לספרות
19.05 הטור השבועי
20.05 ניגונים
21.05 קונצרט ליל-שבת — (סטראו) — הקלטת קונצרט מ„שבועי המוסיקה של לוגאנו", 1974 עם תזמורת הרדיו של שוויץ — האיטלקית — סולן: פטר ריבאר (כנור), גופרדו פטראסי: קונצ'רטו מס. 2 לתזמורת; צ'ייקובסקי: קונצ'רטו ברה-מג'ור לכנור ולתזמורת; בטהובן: סימפוניה מס. 4 בסי-במול מג'ור, אופוס 60
23.05 סיפורדיו — „תאונה מקרית"
23.35 פינאלה

★ רשת ב' ★

13.05 בחצי היום
16.11 אנעים זמירות
17.05 שידור ישיר — מיקרופון פתוח מופנה אל עבר ארוע מסעיר בעבר, והפעם: „נלחם על החופים" — כיבוש אדמת בריטניה במלחמת העולם השניה
18.05 לטעמי — עם הזמר דני מסינג
21.05 שיר שהוא סיפור — מבחר הסיפור המוסיקלי
22.05 אני עושה לי מנגינה
23.05 בירה ומצב-רוח

★ גלי צה"ל ★

06.05 צלילי בוקר
08.05 יומן הבוקר
09.05 ד"ש עם שיר
11.05 חמים וטעים
12.05 יומן הצהרים
14.05 מצעד הפזמונים העבריים
17.05 חיי אדם — חייו ומותו של המלך אברהם (אלברט) מנדלר
18.05 השבוע — מגזין שבועי
19.05 לקט מתכניות יום שישי הקצר של דידי מנוסי
20.05 אדוני המחולים — עם אבנר חומר
21.05 אהבה עם כל דבר
22.05 שעת רצון לחבריו

שבת, 28.9

★ רשת א' ★

08.05 שחרית לשבת — הנדל: קונצ'רטו-גרוסו מס' 1 בסול-מינור, אופוס 6. קרל שטמיץ: קונצ'רטו במי-במול מג'ור לקלרנית ותזמורת. בוזוני: סויטה בחול
09.05 עולם המדע
09.30 חידון מוסיקלי
11.05 אבות אכלו בוסר — שיחות עם חייל לציון שנה למלחמת יום הכיפורים
12.05 ראיון החודש
13.05 קונצרט צהרי-שבת (סטראו) — רוסיני: סונטה מס' 3 לכלי-קשת. ברוך: קונצ'רטו מס' 1 לכינור ולתזמורת בסול-מינור, אופוס 26. בריטן: סימפוניה פשוטה, אופוס 4
14.10 לאם ולילד
15.05 מוסיקה קמרית — מוצארט: רביעייה לחליל ולכלי-קשת, ברהמס: רביעייה בסול-מינור לפסנתר וכלי-קשת, אופוס 25
16.10 ואני תפילתי
17.05 רצף מוסיקלי
18.05 המוסיקה תשובות רבות בה
19.05 מילים שמנסות לגעת
20.05 רסיטל — ריצ'רד לסר (קלרנית), רמי בר-ניב (פסנתר) — יחזקאל בראון: שלושה פרקים לקלרנית-סולו. שומאן: אטיודים סימפוניים לפסנתר. סטרבינסקי: שלושה קטעים לקלרנית-סולו. מרטינקובסקי: אטיוד. אופוס 24 מס' 1, לפסנתר
21.05 המבדיל
23.05 מוסיקה קלאסית כבקשתך — עם הפסנתרן פרנק פלג — דואטים וטרצטים מתוך אופרטות של אופנבאך — מארטיני: שלושה ריקודים צ'כים, לפסנתר. „קונצ'רטו בסוסר-סול"

★ רשת ב' ★

12.05 אותי זה מצחיק
13.05 בימות ובדים
14.10 לאן הערב
14.25 מוכר וחביב
16.10 דלת פתוחה — עם שמואל רודנסקי ושמוליק סגל. ששי קשת ותזמורתו ושלישיית „סוקולד-מנטה-מסטיק"
17.05 מסביב לליסבון
18.05 עומדים אנו במשמרת
21.05 מחזמר
21.45 מוצאי ספורט
22.05 שבת אחים
23.05 רדיוטק

★ גלי צה"ל ★

06.05 שבת בבוקר
08.30 טיול של שבת
09.05 סנדוויץ' של מערכונים ופזמונים
11.05 האדם השלישי
12.05 קריאת ביניים — החייל האמיץ שוויק
13.05 שאלות אישיות — יעקב אגמון עם אליעזר סרי
14.05 היום השביעי — שעתיים עם זהרירה חריפאי
16.05 ד. צ. 1005
17.05 השבוע
18.05 בימת רדיו — האשמה עצמית מאת פיטר האנדקה
19.05 ממני אליך
20.05 כרצונכם
21.00 מסורת, מסורת
21.35 שירים מתוך סרטים ומחזות מוסיקליים
22.05 שירים עולמיים
23.05 בוא נדבר — עם נתן דונביץ
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
02.00 שעה קטנה של נעימות
03.00 פזמונים אל תוך השחר

יום ראשון, 29.9

★ רשת א' ★

08.10 קונצרט בוקר — מוצארט: „מוסיקת-ליל זעירה". גוסק: סימפוניה בסול-מינור. שוסטקוביץ': קונצ'רטו לפסנתר, חצוצרה ותזמורת. ויואלדי: סונטה בלה-מינור לצ'לו ופסנתר. בטהובן: סונטה בדו-מינור („פתטית"). פיירנה: סונטה לחליל ופסנתר. ברהמס: 1) פתיחה טראגית, 2) סימפוניה מס' 3 בפה-מג'ור
11.15 שידורים לתלמידים בבתיה"ס היסודיים
12.35 רסיטל — יעקב חלט (פסנתר) — שומאן: „קרנבל וינאי"
13.05 קונצרט צהרים — מנדלסון: קונצ'רטו מס' 1 בסול-מינור לפסנתר ולתזמורת, אופוס 25. מוסורגסקי-ראבל: „תמונות בתערוכה"
14.10 לאם ולילד
15.05 רדיודע
16.11 מוסיקה ויווה — מיצירות צ'ארלס אייבס. שני קטעים מתוך סונטה מס' 2 לפסנתר. „שאלה ללא מענה". שלושה שירים. שני קטעי-מקהלה. מחזור תזמורתי מס' 2
17.10 מוסיקה ליום ראשון (סטראו) — ה. שיץ: תהילים קל"ו. פורה: רקויאם אופוס 48
18.05 על אנשים ומספרים
18.30 עם ישראל חי
19.25 קלאסי וקל
20.05 באולמי הקונצרטים שלנו — חלק א' — נגן האורגן ואלרי מאיסקי — באך: שלושה כוראל-פרלודים וקנצונה ברה-מינור. חלק ב' — נגני קורס הקיץ למוסיקה קמרית בהדרכת רמי שבלוב — באך: קונטרפונקטים מתוך „אמנות הפוגה". דביוסי: רביעיית כלי-קשת בסול-מינור. ברטוק: „קונטרסטים"
21.25 חליל במים (שידור שני) — מחיי המלחין קלוד דביוסי — 1) „קסמי ביליטיס"
22.05 המסך עולה — „שובי אלי שלי שלי"
23.05 מוסיקה קמרית — באך: סויטה מס' 1 בסול-מג'ור לצ'לו-סולו. ברהמס: ששייה בסי-במול מג'ור, אופוס 18

★ רשת ב' ★

13.05 בחצי היום
14.10 לי ולך
16.11 מצעד הפזמונים הלועזיים
21.05 הנושא בטיפול
21.35 חבו זמר
22.05 ג'יק האיום
23.05 דלת פתוחה

★ גלי צה"ל ★

06.05 שחר טוב
07.05 צלילי בוקר
08.05 יומן הבוקר
09.05 ד"ש עם שיר
11.05 חמים וטעים
12.05 יומן הצהרים
13.30 כוכבים נסים
14.05 שתים עד ארבע
16.05 נא לצלצל
17.05 יומן הערב
17.40 פזמונים לכולכם
18.05 רדיוטפורים
20.05 מכל הרוחות — עם יפה ירקוני
21.05 מבחורדיו — ביקור אל מול גולן
22.05 הלילה — עם אורי סלע
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
02.00 שעה קטנה של נעימות
03.00 פזמונים אל תוך השחר

יום שני, 30.9

★ רשת א' ★

08.10 מיגוון אמנים — עם המנצח אוטו קלמפרר, הפסנתרן ולאדימיר הורוביץ, הזמרים בוורלי סילס וקיד ארוון, האבובן הרולד וומברג, מקהלת הרגנסס. הכנר ארתור גרימיו ורביעיית נגני-קרן
09.05 קלאסי וקל
10.05 נגינה בצוותא — היידן: שלישייה בסול-מג'ור לפסנתר, כינור וצ'לו. סטרבינסקי: קונצ'רטינו לרביעיית כלי-קשת. מוצארט: חמישייה בלה-מג'ור לקלרנית וכלי-קשת, ק. 581
12.05 רסיטל (שידור שני) — דניה קרסנוסלסקי-קרן (פסנתר) — באך: סויטה צרפתית מס' 5 בסול-מג'ור. דביוסי: „השתקפויות במים". פרוקופייב: סונטה מס' 8
13.05 קונצרט צהרים — סזאר פרנק: וריאציות סימפוניות לפסנתר ותזמורת, אלן הובהאנס: סימפוניה מס' 11 („בני אדם אחים הם")
14.10 לאם ולילד
15.05 לקראת זמן שמחתנו
16.11 פיוטים לחג
16.30 מוסיקה קלאסית כבקשתך — בטהובן: קונצ'רטו מס' 5 במי-במול מג'ור לפסנתר. דבוז'אק: סימפוניה מס' 9 („מן העולם החדש")
18.05 קווים, חווים וכוכבים
19.05 אושפיזין לחג
20.05 ניגונים
21.05 קונצרט ליל החג (סטראו) — „סולני הפילהרמונית של ברלין" בפסטיבל שוציננן, מאי, 1974 — קוואנץ: טריו-סונטה לחליל, אבוב וקונטינואו, ק.פ.ע. באך: „המטורפת מספרד", לצ'מבלו סולו. וראצ'יני: סונטה לחליל וקונטינואו, י.ס. באך: טריו-סונטה לחליל, אבוב וקונטינואו. ויואלדי: טריו לחליל, צ'לו וצ'מבלו. מנדלסון: סימפוניה מס' 4 („האיטלקית"). ראבל: „אמא אווזה", סויטה
23.05 סיפור לחג
23.35 זוטות מוסיקליות

★ רשת ב' ★

13.05 בחצי היום
14.10 כאן אהוד מנור
16.11 אנעים זמירות
17.05 הכל זהב — על שירי משה ארגוב
18.05 לא רק בסוכות
21.05 המדבר
22.05 אני עושה לי מנגינות
23.05 שנים של סוכות
00.10 פזמונים לא נים

★ גלי צה"ל ★

06.05 צלילי בוקר
08.05 יומן הבוקר
09.05 ד"ש עם שיר
11.05 חמים וטעים
12.05 יומן הצהרים
14.05 שירים בירוק
15.05 שלוש ארבע חמש
17.05 יומן הערב
17.40 שירים לכולכם
18.05 שירים לחג שמח
19.05 בסימן שבע
20.05 שירי סתיו
21.05 נסיון אישי — משה נתן מראיין את סא"ל יוסי
22.05 מסיבת ריקודים
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
02.00 שעה קטנה של נעימות
03.00 פזמונים אל תוך השחר

יום שלישי, 1.10

★ רשת א' ★

08.05 שחרית לחג: — מארצ'לו: קונצ'רטו מס' 9 בדו-מג'ור לכלי-קשת. מוצארט: סימפוניה קונצרטית לאבוב, קלרנית, קרן והסון, עם תזמורת, ק. 297 ב'. יוסף טל: „קנטטה לסוכות", למילים של אלעזר הקליר
09.05 הנשיא כמדען — הנשיא, פרופ' אפרים קציר על מפעלו המדעי
09.30 רסיטל — סזאר פרנק: סונטה בלה-מינור לכינור ופסנתר
10.05 וכשיבוא שלום
11.05 קונצרט — רנדל תומפסון: „הללויה", נדעם שריף: „אקדמות למועד", ויליאם וולטון: „משתה בלשצאר"
12.05 מעכביש ועד אקופלקו — תכנית מיוחדת על המלחמה לחציית התעלה ערוכה מהקלטות אוטנטיות וכתבות שלא שודרו מזמן המלחמה
13.35 שירת המקהלה — עם מקהלת מונטוורדי מהמבורג
14.10 לאם ולילד
15.05 מנחה מוסיקלית — צ'ייקובסקי: וריאציות על נושא רוקוקו לצ'לו ולתזמורת. פרוקופייב: „לויטננט קיז'ה", סויטה. גריג: שתי אלגיות
16.10 ואני תפילתי
17.05 עונות השנה
19.05 אוהבי הטבע
20.05 תכנית למוצאי החג
20.30 התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות-השידור (סטראו) — הסולנים: אוניס אלברטס, ג'סי לוין — „דיוקנו של מלחין" — הקטור ברליוז: סצנת אהבה: מוסיקה מתוך „רומאו ויוליה", „לילות קיץ", מחזור שירים אופוס 7. בהפסקה — 1) „קונצרט הערב", 2) „אניגמה" — פתרון, „הרולד באיטליה", סימפוניה עם ויולה-אובליגאטו אופוס 16
23.05 מעכביש ועד אקופלקו

★ רשת ב' ★

13.05 דו רה ומי עוד
14.35 מוכר וחביב
16.10 מהדורה עברית — פזמונים לועזיים בלבוש עברי
17.05 על כנפי הכסף — תכנית מוקדשת לחילי האוויר
18.05 עומדים אנו במשמרת
21.05 זה קרוב ללבי — עם הרב שלמה קרליבך
22.05 דעת קהל — הייד-פארק רדיופוני
23.05 אני שלך ואת שלי

★ גלי צה"ל ★

06.05 צלילי חג
09.05 סנדוויץ' — מערכונים ושירים לחג
11.05 אושפיזין בסוכה
12.05 תיבת נח — לקט מתיבות תשל"ד
13.05 מים בישראל — הווה ועתיד
14.05 שתים עד ארבע — עם גילה אלמגור
16.05 רפאל חזון מן השבי
17.05 יומן הערב
17.40 פזמונים לכולכם
18.05 — מתאר — הישראלי והחג
19.05 מצעד הפזמונים הלועזיים
21.05 סוכות לוחמים
22.05 בוא נדבר — עם נתן דונביץ
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
02.00 שעה קטנה של נעימות
03.00 פזמונים אל תוך השחר

יום רביעי, 2.10

★ רשת א' ★

08.10 קונצרט בוקר — מוצארט: סרנדה מס' 7 ברה-מג'ור, ק. 250, טלמן: קונצ'רטו בסול-מג'ור לשתי ויולות ותזמורת. בטהובן: סימפוניה מס' 7 בלה-מג'ור, אופוס 92. פרוקופייב: קונצ'רטו מס' 3 בדו-מג'ור לפסנתר ולתזמורת. סטראבינסקי: סויטה מתוך הבאלט „ציפור האש"
11.15 שיר ופזמון
12.05 פרקי נגינה — הפסנתרן יהלי ואגמן — בטהובן: בגטלות, אופוס 126. שומאן: „בערב". פאול בן-חיים: נוקטורן. ראבל: „גספר דת לה גואי"
13.05 קונצרט צהרים — הנדל: „זיקוקין די-נור מלכותיים", סטנהמר: רומנסה סנטימנטלית לכינור ולתזמורת. ברנשטיין: מחולות מתוך „סיפור הפרברים"
14.10 לאם ולילד
15.05 רדיודע
15.30 מאוצר הספרים
16.11 בין קודש לחול
17.10 תזמורות כלי-נשיפה
17.40 החידון המוסיקלי
18.05 על אנשים ומספרים
18.30 מועדון שעון הזהב
19.25 קלאסי וקל
20.05 נגינה בצוותא (הקלטות משבועי המוסיקה של וינה, 1974) — עם דוד אויסטרך (כינור) ופאול בדורה-סקודה (פסנתר) — שוברט: סונטה בלה-מג'ור, ק. 574. בטהובן: סונטה מס' 7 בדו-מינור אופוס 30 מס' 2
21.20 פרקי חזנות כבקשתך
22.05 אישנב
23.05 הקונצרט שלי

★ רשת ב' ★

13.05 בחצי היום
14.10 כאן אהוד מנור
16.11 משירי המסך הגדול
17.10 ממני מני
18.05 לאור הזכרונות
21.05 אני חדש בארץ
21.30 פינת הג'אז
22.05 עד חצות בחיפה
00.10 לילה של כוכבים

★ גלי צה"ל ★

06.05 צלילי בוקר
08.05 יומן הבוקר
09.05 ד"ש עם שיר
11.05 חמים וטעים
11.55 הסקופ שלי
12.05 יומן הצהרים
14.05 שתים עד ארבע
16.05 מצעד המרגנית
17.05 יומן הערב
17.40 פזמונים לכולכם
18.05 תכנית הדיון של יום ד' בערב — שיח חיילים — הנוער הישראלי ושעות הפנאי
19.05 שירים טובים לעולם לא מתים
20.05 הקונצרט השבועי
21.05 תיבת נח
22.05 זכרון דברים — על חבריגדה
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
02.00 שעה קטנה של נעימות
03.00 פזמונים אל תוך השחר

יום חמישי, 3.10

★ רשת א' ★

08.10 מיגוון אומנים — עם המנצח סר תומס ביצ'ם, מקהלת „רינת", הכנר דוד אויסטראך, זמרת הסופראן מריה קיארה, הצ'לן אנדרה נאבארה, הזמר אלפרד דלר ולהקת הבארוק מווינה
09.05 צלילי אופרה — ורדי: לקט מתוך „נאבוקו"
10.05 צלילים מן הקמפוס (שידור שני) — עם הרביעייה הישראלית החדשה — שוברט: פרק-רביעייה בדו-מינור, בטהובן: רביעייה בסול-מג'ור, אופוס 18 מס' 4, הוגו וולף: סרנדה איטלקית
12.05 פרקי נגינה — עם שלישיית „בוזאר" — שומאן: שלישייה מס' 2 בפה-מג'ור לכינור, פסנתר וצ'לו, אופוס 80, ראבל: שלישייה בלה-מינור
13.05 קונצרט צהרים — רוסיני: הפתיחה „וילהלם טל", פרוקופייב: „אלכסנדר ניבסקי", קנטטה
14.10 לאם ולילד
15.05 רדיודע
16.11 התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות-השידור (סטראו) — המנצח: לוקאס פוס, הסולנים: אוניס אלברטס (אלט), ג'וני לוין (ויולה) — אורחים מארה"ב מיצירות הקטור ברליוז — סצנת אהבה: מוסיקה מתוך „רומאו ויוליה", „לילות קיץ", מחזור שירים אופוס 7, „הרולד באיטליה", סימפוניה עם ויולה-אובליגאטו, אופוס 16
18.05 סיפורדיו — „שמחת עניים"
18.30 על עבודה ועובדים
19.25 קלאסי וקל
20.05 כאן אולפן 1
21.00 צלילים חדשים (סטראו) — מהקלטות רדיו הן — קלאוס הובר: „לשאול את תחלילך", ניקולאוס א. הובר: „מכנית-חלום", תאודור אנטוניו: „חמישה דימויים", רולף גילהאר: „מסלולים"
22.05 גשר על פני תהום — על נסיונו של ד"ר בנימין אליאב ז"ל לאחד את המתחרות בעיצומה של מלחמת העולם השניה
23.05 האהובה בת האלמוות

★ רשת ב' ★

13.05 בחצי היום
14.10 לי ולך
16.11 דרכון לזמר
17.10 רדיו-עשרת
18.05 כשהיסמין פורח
21.05 שאלה של טעם
22.05 מארבע כנפות תבל
23.05 בינינו לבין עצמנו

★ גלי צה"ל ★

06.00 צלילי בוקר לצועדים
09.05 לצועדים אידך
13.05 מאחת עד שלוש — עם שלמה ארצי
15.05 מצעד סיום הצעדה — בשידור חי מירושלים
16.05 נא לצלצל
17.05 יומן הערב
17.40 פזמונים לכולכם
18.05 מחוץ לתחום — סופרים מול עובדי כפיים
19.05 דרך אגב
20.05 כרצונכם
21.05 אנשים בחולות
22.05 הלילה — עם יוסף לפיד
00.05 יומן חצות
00.30 ציפורי לילה
03.00 פזמונים אל תוך השחר

טלוויזיה כללית

יום ששי, 27.9

15.00 הקסם השחור
15.25 שלום לבוא שבת
17.34 סרט עלילתי בערבית: „בדרכך אישה"
19.35 חידון רמדאן
19.45 חדשות
20.05 שיר שבת
20.10 לקחי צה"ל במלחמה
21.10 סרט קולנוע — „מר דיקנס הגדול האחד ואין שני לו"
22.40 חדשות

שבת, 28.9

18.04 ד"ש עם שיר
18.32 חידושים והמצאות
18.45 מוסיקה ושירה
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 המבדיל בין קודש לחול
20.30 השבוע
21.25 איירונסייד
22.15 מבט ספורט
22.55 חדשות

יום ראשון, 29.9

17.32 „הקוף ואני"
18.00 אות-אות-אות
18.32 „סמי וסוסו"
19.00 תכנית דת מיוחדת לחודש רמדאן — „לילות רמדאן"
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות ויומן השבוע
20.00 עלם ועלמה
20.30 מבט לחדשות
21.00 „הקוסם"
21.50 תעודה — „משלי-..."

יום שני, 30.9

15.30 סוכת החלומות
18.32 ספורט
19.07 זרקור
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 מדרשים לחג
20.10 חדשות
20.15 שתי סוכות
20.55 איי לייק מייק
21.45 תעודה „חיים במדבר"
22.25 חדשות

יום שלישי, 1.10

18.12 „כוח אווירי"
19.00 למשפחה
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 אושפיזין
20.30 מבט לחדשות
21.00 ישרתי לך ארצי — „דבר עברית והבראת"
22.00 מקלאוד
22.50 חדשות

יום רביעי, 2.10

17.35 משפחת פרטרידג'
18.00 סרטים מצויירים
18.12 סיפורו של...: „שחקנית"
19.05 כרטיס ביקור
19.30 חדשות
20.00 האומנת והפרופסור
20.30 מבט לחדשות
21.00 אני ואתה
21.40 סרט טלוויזיה — „איש וירג'יניה"
22.55 חדשות

יום חמישי, 3.10

17.35 קוויקס
17.40 עולמו של וולט דיסני
18.32 סרטים מצויירים
18.45 יש לי שאלה
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 תעודה — „מסעותיו של ציור"
20.30 מבט לחדשות
21.00 הוואי חמש אפס
21.50 צ'רלי צ'פלין

טלוויזיה לימודית

יום ראשון, 29.9

09.05 אנגלית ה'
10.00 אנגלית ט'
10.20 טבע ו' — גופנו בנוי תאים
11.25 גיאומטריה ה' — הצורה המישורית
12.00 אנגלית י'
12.40 סרטוט ט' — איסומטריה
13.00 ביולוגיה ט' — חבורת יריחו: סיפורו של מחקר
16.00 קישוטי סוכה — בתיה עוזיאל מקשטת את סוכתנו

יום שני, 30.9

15.00 לקראת סוכות — תוכנית לחג
16.17 אנגלית ה' — שיעור 3
16.28 עיר בחולות — על תל-אביב הקטנה
16.45 מרקו פולו — חייו ומסעותיו של התייר הוונציאני המפורסם
17.05 החומר והחשמל — פרק בתורת החשמל.

יום שלישי, 1.10

אין שידורים

יום רביעי, 2.10

16.00 שלכת על שפת הנחל — מסיפורי שפת הנחל
16.14 צ'יטה — סרט
16.25 ארתור פן — על עבודתו של במאי סרטים מפורסם
16.50 תכונות מכניות — טכנולוגיה על תכונות מכניות של חומרים
17.07 קהילות יהודיות בימי הביניים — סרט היסטורי על קהילות ישראל בגרמניה

יום חמישי, 3.10

16.00 ככה סתם — שירי ילדים עם גיל אלדמע
16.15 משחקי ליגה — אלגברה — גיאומטריה ט'
16.37 נמדדים — סרט
17.00 טלנוער

לחלץ טייס

(סוף מעמוד 5)

לפי חשבוני היה אלי צריך להגיע מזמן לבאלוזה. היו רגעים שקיללתי את כל העולם. מה קורה? שום חילוץ? שום הליקופטר? שום סימן של חיים? זה לא מצא חן בעיני. לפנינו השתרע שטח ביצות ענקי. התנועה של כוח ממונע אפשרית רק על כביש הפלסטיק. כמה „פריירים" מצרים הסתובבו על הכביש, כאילו היה זה טיול של שבת. תמונה כוללת על המצב לא היתה לנו, ולא ידענו מה קורה. לא ציפיתי להתקפה נגדו. חשבתי לתומי שניתן להגיע אלינו.

כל הזמן הזה הרהרתי: לכל הרוחות, הגיחה הראשונה ואתה כבר יוצא מהמשחק... לא שאני שואף קרבות, אבל זה מצב טיפשי. אתה שומע מסביבך מלחמה ואתה יושב לך קבור בתוך הביצה המחורבנת הזאת ושלום על ישראל.

●

אלי, שיצא להזעיק עזרה לפני יותר מ-16 שעות, עדיין לא התחבר לכוחותינו. הוא טעה בדרך, ובתחילת הערב כבר נתקל בכוח מצרי. הוא עקף אותו ואז, כפי הנראה, איבד את הכיוון. כשהאיר היום הוא חשב להמשיך, אך חיכה לרדת החשיכה.

בפיקוד חיל האוויר עדיין לא ידוע שום דבר מ-י. החשש לגורלו גבר. הוחלט לנסות שוב. נשלח כוח טנקים שינסה להתקדם על ציר „זגוגית" בנסיון לחפש אחרי י. גם כוח הטנקים נתקל באויב, סבל פגיעות וחזר על עקבותיו.

●

לא ידענו מה עם אלי. היה זה בחור בגילי, בצבא-קבע, קצין שהיה לפני כן בסיירת שריון. הייתי משוכנע שהוא מכיר את האיזור ככף ידו. הנחתי שהוא יודע לנווט ויעשה הכל כדי להגיע לבאלוזה.

החום מעיק. הזבובים מציקים והצמא גובר. המים הלכו ואזלו. לא איבדתי התקוה. חשבתי שהגיע הזמן שיבואו להציל אותנו, אבל שום סימן לא העיד על כך.

מה נשאר לשני בחורים לעשות באמצע [illegible]

התחלנו לספר בדיחות על הזבובים ועל החום [illegible]

— „אל תדאג, אתה תתחתן בזמן, ואני [illegible]"

מוטי [illegible]

[illegible]

[illegible]

רים. המסקנה ההגיונית היחידה היתה שהוא יצא לדרך. בקושי רב השתכנע. לפני שיצא עבד קשה, כדי לחתוך שמיכה מהמצנח, שתגן עלי בלילות בפני הקור וביום תשמש לי לצל והסוואה. הוא שיפר את התנוחה על סירת-ההצלה וכיסה אותי בשמיכת המצנח. נתתי לו את רובה המילוט שלי, וכשירד הלילה יצא לדרך.

●

י. נותר לבדו בביצות. אלי עדיין נע בין כוחות האויב והגיע לאפיסת-כוחות כמעט מוחלטת. מוטי נע במהירות וביעילות. הוא עקף את הכוח המצרי והתחבר לציר. לאחר חצות הגיע סמוך לכוחותינו, אך החליט לחכות לאור היום, כדי שלא ייקטל בטעות. בשעות הבוקר הגיעו השניים לכוחותינו. אלי הגיע לבאלוזה יחף, מכוסה בוץ ותשוש, אחרי תנועה של 36 שעות בשטח אויב. מוטי הגיע ליחידת שדה, ואחרי שגמע כמות ליטרים של מים הסביר בפרוטרוט היכן השאיר את י.

●

נשארתי עם אקדח ושקית אחת של מי-שתיה. הצמא שיגע אותי. בערב נגמרו לי המים. הייתי צמא מאוד. הכל סביבי היה יבש ומלוח. נדבקתי כולי למלח ולצורה. מה שמצחיק הוא, שאני זוכר מהלילה הזה בעיקר את הירח. הוא היה מקסים. אני זוכר שהקשבתי לקולות הלילה ונזכרתי בתרגילים שהיינו עושים בשמירה, בהקשבה לרחשי הלילה.

טולטלתי בין תקוה לייאוש. היו רגעים שקיללתי את כל העולם. אחר-כך הייתי חוזר להאמין שיש קשיים ובעיות בחילוצי. אבל בסוף יבואו לקחת אותי.

על מה חשבתי באותו לילה? אף אחד לא יכול לדעת.

השמיכה שמוטי הכין לי [illegible] להירדם. באור ראשון התעוררתי מהזבובים. הסתכלתי סביבי. שום שינויים. המצרים המשיכו להסתובב כרגיל. נדמה היה לי שקולות המלחמה מתרחקים ממני מאוד. הייתי מיובש לגמרי. מסביבי היו פזורות כל שקיות המים [illegible]

החלטתי להמתין.

●

בוקר יום ב'.

[illegible]

●

שמונה בבוקר של יום שני. השמש כבר טיפסה לה במעלה השמים. פתאום ראיתי שני מצרים יוצאים לטייל, היישר לקראתי. הם הלכו סתם להנאתם. במרחק 20—30 מטר ממני ראיתי שהם הולכים לעלות עלי. ידעתי שרגע התפיסה הוא המסוכן יותר. החלטתי שלפני שהם יתקעו בי צרור, ככה סתם, כדי לבדוק מי שם, אני צריך לגלות את עצמי ראשון. התיישבתי והרמתי את היד הבריאה. זה לא הספיק להם, והם תקעו בי צרור. למזלי לא נפגעתי. בערבית, שידעתי מתקופת המוסד, צעקתי שאני פצוע. הם צעקו שארים ידיים. ניסיתי להראות שאני קשור בידי השניה. אחרי שבדקו אותי, וראו שאני לא יכול לזוז, הם השאירו אחד עם נשק דרוך מולי והשני פתח בצעקות שמחות. טייס, טייס! הוא הביא סמל עם קבוצת חיילים. הם לקחו כל מה שאפשר ונשאו אותי על הסירה, כשהם אוחזים בידיות. חשבתי לעצמי: היה זה רעיון כל כך פשוט. יכולנו לנסות לנוע ככה לעבר כוחותינו, עוד כשהיינו שלושה.

נדמה לי שהיה לי מזל. נפלתי לידי יחידה קומנדו של חיילים רציניים. אני אפילו חושב שהיתה להם פקודה לשבות טייסים. זה הציל אותי.

●

כאן תם הפרק הראשון בסיפורו של י. הפרק הנוסף: סיפור ימי השבי, בית החולים, העינויים והחקירות וכל השאר. אך כל זה חסוי ברובו.

●

הכוח הישראלי נע בזהירות בשטח [illegible]

י. [illegible]

●

[illegible]